

Издавачки савјет
(Publishing Council)

Дејан Мандић, др Ђорђе Бубало,
Веселин Песторић, Биљана Ивановић, Невенка Митровић

Редакција
(Editorial Staff)

Веселин Песторић, Невенка Митровић, др Ђорђе Бубало,
Доц. др Илија Лалошевић, др Драго Шеровић,
мр Зорица Чубровић, др Горан Комар

Главни и одговорни уредник
(Editor in Chief)
Веселин Песторић

Замјеник гл. и одг. уредника
(Assistant Editor)
Невенка Митровић

Власник и издавач
(Owner and Publisher)
Градска библиотека и читаоница Херцег-Нови

Адреса Редакције
(Editorial offices)
Градска библиотека и читаоница Херцег-Нови
Трг Херцег Стјепана 6

Tel. 031/321-900; Fax: 031/324-328; e-mail: biblhn@t-com.me
www.bibliotekaherceg-novi.org.rs

БОКА

31

ЗБОРНИК РАДОВА
ИЗ НАУКЕ, КУЛТУРЕ И УМЈЕТНОСТИ

(A COLLECTION OF WORKS IN SCIENCE,
CULTURE AND ART)

САДРЖАЈ

Невенка Митровић: Бока : зборник радова из науке, културе и умјетности : 1999-2010 : библиографија	7
Доц. др Илија Лалошевић: Кортине и бастione трасе Которске тврђаве	47
Мр Зорица Чубровић: Истраживања и рестаурација цркве св. Трипуна у Морињу	71
Катарина Николић: Црква св. Врачева Козме и Дамјана, Ратишевина	105
Саша Недељковић: Срби католици на Јужном приморју од 1918. до 1945. године	127
Анита Мажибрадић: Стара породица Смеќја из Пераста и њени посједи	171
Марија Црнић-Пејовић: Сточари и градитељи: становници руралних насеља херцеговског краја	199

ПРИЛОЗИ

Славо Стојковић: Прилози за биографију архимандрита Севастијана Дабовића	221
--	-----

ГРАЂА

Горан Ж. Комар: Прилог историји цркве св. Петке - св. Ане на Савини	233
---	-----

Невенка МИТРОВИЋ

БОКА : ЗБОРНИК РАДОВА ИЗ НАУКЕ, КУЛТУРЕ И УМЈЕТНОСТИ : 1999-2010

БИБЛИОГРАФИЈА

УВОД

Двоброј 21-22 часописа Бока : зборник радова из науке, културе и умјетности, публикован 1999. године представља наставак излагања часописа након десетогодишњег прекида. Публиковање Часописа преузела је ЈУ Градска библиотека и читаоница Херцег-Нови и упркос скромним финансијским средствима успоставила континуирано излагање, један број годишње. Изузетак је двоброј 28-29 из 2009. године, а разлог је управо недостатак финансијских средстава.

Концепција часописа, мултидисциплинарно истраживање и проучавање бокелјских тема у прошлости и садашњости, промовисана у првом броју Зборника није се мијењала, изузев техничких интервенција у смислу квалитетније штампе, илустрација у боји и уједначене форме заступљених радова, који садрже: UDK број, кључне ријечи, резиме на енглеском језику и одговарајућу научну апаратуру.

У протеклом десетогодишњем периоду на страницама Зборника објављено је 150 стручних и научних радова, прилога, грађе... , а сарађивало је 79 аутора. Од почетка излагања укупно је објављено 516 радова, а сарађивало 218 аутора, што недвосмислено потврђује да је без зборника Бока готово немогуће озбиљније проучавање културне прошлости Боке Которске. Такође, ови подаци нас подсећају да је десетогодишњи прекид публикавања часописа непроцјењив и ненадокнадив губитак.

„Она већ дуго времена истраживачима омогућава увид у тако богат корпус стручно обрађених научних тема, да често служи и као достојна замјена за ненаписану свеобухватну Историју Боке Которске. Када

се она једном буде писала, биће то немогуће учинити без проучавања грађе која је смјештена међу „Бокиним“ карактеристичним корицама.“¹

Пуну афирмацију Зборник је добио захваљујући дигитализацији свих до сада публикованих бројева, која је урађена у ЈУ Градска библиотека и читаоница Херцег-Нови. На web-site-у Библиотеке² Бока је свим заинтересованим корисницима доступна у пуном тексту, укључујући и нови број убрзо након објављивања у штампаном формату.

Ова Библиографија је наставак Библиографије која је обухватила првих 20 бројева часописа Бока : зборник радова из науке, културе и умјетности.³ Садржи 150 библиографских јединица обрађених по међународним правилима библиографске обраде и класификованих по систему универзалне децималне класификације (UDK). Ауторски и Предметни регистар кориснику омогућавају лако сналажење, брзу и прецизну информацију.

0 Ойшїе

002 Документїацїја. Књиґе. Рукоїиси. Ауїорсїїво

002:271.22-532.2(497.16 Херцег-Нови)

ПЕСТОРИЋ, Веселин

ПОПИС КЊИЖНОГ ФОНДА ПРАВОСЛАВНИХ ЦРКАВА СА ПОДРУЧЈА ОПШТИНЕ Херцег-Нови / Веселин Песторић. – бр. 25/2005, стр. 212-348

Библиографија: стр. 345. – Summary

1

01 Библиоґрафија и библиоґрафије. Каїїалози

016:[0:725.182(497.16 Бока Которска)

ЛАЛОШЕВИЋ, Илија

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА О ФОРТИФИКАЦИЈАМА БОКЕ КОТОРСКЕ / Илија Лалошевић. – бр. 25/2005, стр. 349-357

Библиографија уз текст. – Summary

2

¹ Владимир П. Рогановић, Књижевна, културна и историјска прошлост у часопису „Бока“ (1-25) : магистарски рад, Београд, Филолошки факултет, 2010.

² www.bibliotekaherceg-novi.org.rs

³ Невенка Митровић, Веселин Песторић, Бока : зборник радова из науке, културе и умјетности, Херцег-Нови, бр. 21-22 / 1999, стр. 7-95

- 016:929 КОВАЧЕВИЋ, Филип Ј.
АНТОВИЋ, Дарко
БИО-БИБЛИОГРАФИЈА ФИЛИПА Ј. КОВАЧЕВИЋА / Дарко Ан-
товић. – бр. 23/2003, стр. 317-327. - (Прилози)
Библиографија: стр. 321-327. – Напомене уз текст 3
- 016:929 МИКОВИЋ, Дионисије
ТРАЈКОВИЋ, Борјанка
ИГУМАН ДИОНИСИЈЕ МИКОВИЋ И САРАЈЕВСКИ ЧАСОПИС
„БОСАНСКА ВИЛА“ (1885-1914) / Борјанка Трајковић. – бр. 24/2004,
стр. 357-368 : илустр.
Библиографија уз текст. – Summary 4
- 016:929 Црњић-Пејовић, Марија
ДРАШКОВИЋ, Нада
БИО-БИБЛИОГРАФИЈА МАРИЈЕ ЦРНИЋ-ПЕЈОВИЋ / Нада
Драшковић. - бр. 28-29/2009, стр. 333-386 . – (Прилози) 5
- 016:929 ЦРНОГОРЧЕВИЋ, Младен
МИТРОВИЋ, Невенка
МЛАДЕН ЦРНОГОРЧЕВИЋ (1863-1902) : Прилог биобиблиогра-
фији / Невенка Митровић. – бр. 24/2004, стр. 369-384
Напомене уз текст. – Summary 6
- 016(05)(497.16 Бока Которска), 1969/1988“
МИТРОВИЋ, Невенка
БОКА: ЗБОРНИК РАДОВА ИЗ НАУКЕ, КУЛТУРЕ И УМЈЕТНОС-
ТИ : 1969-1988 : библиографија / Невенка Митровић, Веселин Песторић.
– бр. 21-22/1999, стр. 7-95
Регистри 7
- 02 Библиошекарство*
- 026:908(497.16 Бока Которска)
МИТРОВИЋ, Невенка
ЗАВИЧАЈНА БИБЛИОТЕЧКА ЗБИРКА БОКЕ КОТОРСКЕ У ЈУ
ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА И ЧИТАОНИЦА ХЕРЦЕГ-НОВИ / Невенка
Митровић. - бр. 30/2010, стр. 103-155 : илустр.
Библиографија: стр. 154-155. – Напомене уз текст. – Summary 8

026.27:271.22(497.16 Херцег-Нови)(091)

ИВОШЕВИЋ, Васо Ј.

БИБЛИОТЕКА МАНАСТИРА САВИНЕ / Васо ј. Ивошевић. – бр. 21-22/1999, стр. 159-186 : илустр.

Резиме

9

050 Серијске публикације. Периодика

050.9(497.16 Херцег-Нови),,1932/1934“

ЦРНИЋ-ПЕЈОВИЋ, Марија

ЈЕДАН ЗАБОРАВЉЕНИ ЧАСОПИС / Марија Црнић-Пејовић. - бр. 30/2010, стр. 65-101 : илустр.

Библиографија уз текст. – Summary

10

06 Организације и друге врсте сарадње

06.091:271.22(497.16 Херцег-Нови),,1911“

ЦРНИЋ-ПЕЈОВИЋ, Марија

ДЕВЕДЕСЕТПЕТОГОДИШЊИЦА ОСВЕЋЕЊА СРПСКО ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ СВ. АРХАНЂЕЛА МИХАИЛА У ХЕРЦЕГ-НОВОМ / Марија Црнић-Пејовић. – бр. 26/2006, стр. 201-214

Библиографија: стр.213. – Summary

11

061 Организације и други типови кооперације. Друштва. Удружења. Конгреси. Изложбе. Пословне фирме. Научно-истраживачке организације. Јавне функције

061(=163.41)(497.16 Бока Которска)+(497.13 Дубровник),,18/19“

НЕДЕЉКОВИЋ, Александар

СРПСКА ДРУШТВА У ДУБРОВНИКУ И БОКИ КОТОРСКОЈ КРАЈЕМ 19. ВЕКА И ПОЧЕТКОМ 20. ВЕКА / Александар Недељковић. – бр. 26/2006, стр. 287-295

Библиографија уз текст. – Summary

12

- 061.27(497.16 Херцег-Нови)(093.2)
КОМАР, Горан
ТРАГОВИ ЛЕГАТА КАПЕТАНА НИКОЛАЈА МУСИЋА У
АРХИВИ МАНАСТИРА САВИНА / Горан Комар. – бр. 26/2006, стр. 383-
397. - (Грађа) 13
- 061.3:[2:026+930.25(047)]
ПЕЈОВИЋ, Снежана
IZVJEŠTAJ O MEĐUNARODNOM NAUČNOM SKUPU CRKVENI
ARHIVI I BIBLIOTEKE – KOTOR / Snežana Pejović. – бр. 23/2003, стр.
311-316. - (Прилози) 14
- 061.3(4):02
ВУЈОВИЋ, Драган
САОПШТЕЊЕ О РАДУ НАЦИОНАЛНЕ РАДИОНИЦЕ ПУЛМАН
ЗА ЦРНУ ГОРУ, ОДРЖАНЕ 21.11.2002. У ЈУ ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА
И ЧИТАОНИЦА ХЕРЦЕГ-НОВИ / Драган Вујовић. – стр. 341-345. –
(Прилози) 15
- 069.02:7(497.16 Котор)]:338.48
МИХАЛИЧЕК, Марија
PREZENTACIJA GALERIJE SOLIDARNOSTI U KULTURNO-
TURISTIČKOJ PONUDI KOTORA / Marija Mihaliček. - бр. 28-29/2009,
стр. 279-302
Библиографија: стр. 300-301. – Summary 16
- 069.51+930.253(497.16 Пераст),,18/19“
МИХАЛИЧЕК, Марија
IZBOR NAJZNAČAJNIJIH MUZEALIJA I ARHIVALIJA (XIX I
PRVE POLOVINE XX V.) IZ OSTAVŠTINE PORODICE VISKOVIĆ. - бр.
30/2010, стр. 237-252 : илустр. – (Прилози)
Библиографија уз текст 17
- 070 Новине. Штампа. Новинарство*
- 070(497.16 Бока Которска)“1908/1909“
МИТРОВИЋ, Невенка
БОКА : ГЛАСНИК ЗА ОПЋЕ ИНТЕРЕСЕ БОКЕЉА, КОТОР,
1908/1909. ГОДИНЕ / Невенка Митровић. - бр. 28-29/2009, стр. 141-157
: илустр.
Библиографија уз текст. – Summary 18

09 Рукописи. Ручеписи и значајна дјела

090.1:[0:027.22(417.16 Херцег-Нови)

МИТРОВИЋ, Невенка

ЛЕГАТ ДР ДУШАНА ПЕТКОВИЋА / Невенка Митровић. – бр. 23/2003, стр. 303-305. - (Прилози)

19

090.1:271.22(497.16 Херцег-Нови)

КОМАР, Горан

ВЕЛИКИ И НЕПОЗНАТИ ДАР БИБЛИОТЕЦИ МАНАСТИРА САВИНА / Горан Комар. – бр. 24/2004, стр. 465-470. - (Грађа)

Библиографија уз текст

20

091:[0:339(497.16 Херцег-Нови),,1790/1816“

КОМАР, Горан Ж.

ТРГОВАЧКА КЊИГА ДАНИЛА ГЛИГОРОВОГ ПАВКОВИЋА (1790-1816) / Горан Ж. Комар. - бр. 30/2010, стр. 263- 291. – (Грађа)

21

091(497.16 Бока Которска)

КОМАР, Горан

КЊИГА ПОПА ФИЛИПА КОСТИЋА / Горан Комар. – бр. 23/2003, стр. 357-397 : илустр. - (Грађа)

22

2 Религија. Теологија

2:[026+930.25(049.32)

ПЕЈОВИЋ, Снежана

ЗБОРНИК РАДОВА „ЦРКВЕНИ АРХИВИ И БИБЛИОТЕКЕ. МЕЂУНАРОДНА ИСКУСТВА У ЗАШТИТИ, ВАЛОРИЗАЦИЈИ, ОБРАДИ И ПРЕЗЕНТАЦИЈИ КУЛТУРНОГ БЛАГА КОЈЕ СЕ ЧУВА У ОВИМ ИНСТИТУЦИЈАМА“, Котор, 2004 / Снежана Пејовић. – бр. 25/2005, стр. 539-547. - (Прикази)

23

27 Хришћанство. Хришћанске цркве и вјере

271.22(497.16 Котор)(091)

ЈАЧОВ, Марко

ЦРКВА СВ. ЛУКЕ КРОЗ ВЕКОВЕ : полемичка нота / Марко Јачов. – бр. 21-22/1999, стр. 277-283 : илустр.

Напомене

24

- 271.22(497.16 Превлака)(091)
ЈАНКОВИЋ, Ђорђе
УСЛОВЉЕНОСТ ОСНИВАЊА ЗЕТСКЕ ЕПИСКОПИЈЕ НА
ПРЕВЛАЦИ / Ђорђе Јанковић. – бр. 24/2004, стр. 77-91 : илустр.
Библиографија уз текст. – Резиме
25
- 271.22(497.16 Превлака),,1124+1181“
СИНДИК, Душан И.
ПРЕВЛАКА 1124. И 1181 / Душан И. Синдик. – бр. 24/2004, стр.
127-133
Библиографија уз текст. – Summary
26
- 271.22(497.16 Превлака),,14“
ЈАНКОВИЋ, Милица
ЗЕТСКА МИТРОПОЛИЈА НА ПРЕВЛАЦИ У XV ВЕКУ / Милица
Јанковић. – бр. 24/2004, стр. 93-103 : илустр.
Библиографија уз текст. – Summary
27
- 272(497.16 Пераст):338.1,,13/14“
МИТРОВИЋ, Катарина
ЕКОНОМСКЕ ПРИЛИКЕ У ОПАТИЈИ СВЕТОГ ЂОРЂА КОД
ПЕРАСТА С ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА *servitium commune* (14. И 15.
СТОЉЕЋА) / Катарина Митровић. - бр. 30/2010, стр. 201-220
Библиографија уз текст. – Summary
28
- 272(497.16 Херцег-Нови)(093.2)
МАЖИБРАДИЋ, Анита
JEDAN ARHIVSKI DOKUMENT O CRKVI SV. ANE U HERCEG-
NOVOME / Anita Mažibradić. – бр. 24/2004, стр. 265-273 : илустр.
Библиографија уз текст. – Summary
29
- 272-745:272(497.16 Бока Которска),,653“
БЛЕХОВА-ЧЕЛЕБИЋ, Ленка
РИМСКА КУРИЈА И КОТОР КРАЈЕМ СРЕДЊЕГ ВИЈЕКА / Ленка
Блехова-Челебић. – бр. 25/2005, стр. 167-182
Библиографија уз текст. – Summary
30

- 272-745.6:[0:930.25(497.16 Котор)(093.2)
 МИТРОВИЋ, Катарина
 ТРАНСУМПТИ И ПОМЕНИ ИСПРАВА У РУКОПИСНОЈ КЊИЗИ
 ALTARI E CHIESE DELLE BOCCHE DI SATTARO ИСТОРИЈСКОГ
 АРХИВА КОТОР / Катарина Митровић. - бр. 27/2007, стр. 17-34
 Библиографија уз текст. – Summary

31

3 Друштвене науке

31 Демографија. Социологија. Статистика

- 314.52(497.16 Рисан),,19“
 ДРАШКОВИЋ, Небојша
 РИСАНСКО ЗАЛЕЂЕ С ПОЧЕТКА XX ВИЈЕКА / Небојша Драш-
 ковић. – бр. 21-22/1999, стр. 261-275 : илустр.
 Резиме

32

- 314.745.3-054.72(497.16 Бока Которска),,-/1941“
 ЦРНИЋ-ПЕЈОВИЋ, Марија
 ИСЕЉАВАЊЕ БОКЕЉА ДО ДРУГОГ СВЈЕТСКОГ РАТА / Марија
 Црнић-Пејовић. - бр. 27/2007, стр. 165-202
 Библиографија уз текст. – Summary

33

- 314.922(497.16 Херцег-Нови),,18/19“
 РАДОЈЕВИЋ, Радославка М.
 ПРОМЈЕНЕ СТРУКТУРЕ ПОПУЛАЦИЈЕ СТАНОВНИКА ПРЕ-
 МА МЈЕСТУ РОЂЕЊА СУПРУЖНИКА У ОПШТИНИ ХЕРЦЕГ-НОВИ
 У 19. И 20. СТОЉЕЋУ / Радославка М. Радојевић. – бр. 23/2003, стр.
 253-280 : табеле
 Библиографија: стр. 279. – Summary

34

- 314.922(497.16 Херцег-Нови),,18/19“
 РАДОЈЕВИЋ, Радославка М.
 СТРУКТУРА ПОПУЛАЦИЈЕ СТАНОВНИКА ОПШТИНЕ ХЕР-
 ЦЕГ-НОВИ СА АСПЕКТА АНТРОПОНИМИЈЕ У ТОКУ XIX И XX ВЕ-
 КА / Радославка М. Радојевић. – бр. 25/2005, стр. 7-103 : табеле
 Summary

35

314.922(497.16 Херцег-Нови),,1850/1989“

РАДОЈЕВИЋ, Радославка М.

СТРУКТУРА ПОПУЛАЦИЈЕ СТАНОВНИШТВА ПРЕМА ИЗОНИМИЈИ У ОПШТИНИ ХЕРЦЕГ-НОВИ ОД 1850-1989. ГОДИНЕ / Радославка М. Радојевић. – бр. 24/2004, стр. 59-76 : табеле

Библиографија: стр. 75. – Summary

36

32 *Полиџика*

323.1 *Националистички, народни, еџнички џокреџи и џроблеми. Националне и еџничке маџине*

323.1:[0:811.183.41(497.16 Бока Которска),,1872“

АНТОВИЋ, Дарко

ПОБЈЕДА СРПСКОГ НАРОДНОГ ЈЕЗИКА ЗА ВРИЈЕМЕ АУСТРОУГАРСКЕ ВЛАДАВИНЕ У КОТОРУ 1872. ГОДИНЕ / Дарко Антовић. - бр. 28-29/2009, стр. 177-205 : илустр.

Библиографија: стр. 202-204. – Напомене уз текст. – Summary

37

323.11(=163.41)[0:272-05(262.3)“-/1941“

НЕДЕЉКОВИЋ, Саша

СРБИ КАТОЛИЦИ НА ПРИМОРЈУ ОД УЈЕДИЊЕЊА ДО АПРИЛСКОГ РАТА / Саша Недељковић. - бр. 27/2007, стр. 203-224

Библиографија уз текст. – Summary

38

323.11(=163.41)(497.13 Дубровник)+271.22(497.16 Бока Которска)“1870/1874“

АРСИЋ, Ирена

ПРАВОСЛАВНИ СРБИ ДУБРОВЧАНИ И БОКОКОТОРСКО-ДУБРОВАЧКА И СПИЧАНСКА ЕПАРХИЈА 1870-1874. / Ирена Арсић. – бр. 26/2006, стр. 151-162

Библиографија уз текст. – Summary

39

334.732.2(497.16 Херцег-Нови),,1904/1921“

ДОКЛЕСТИЋ, Оливера

СРПСКА КРЕДИТНА ЗАДРУГА У ХЕРЦЕГ-НОВОМ / Оливера Доклестић. – бр. 23/2003, стр. 217-235 : илустр.

Библиографија уз текст. – Summary

40

339 *Трговина*

339.1-051(497.16 Котор),,14“

МАЛИКОВИЋ, Драги

ЈОШ ЈЕДНОМ О КОТОРСКОМ ТРГОВЦУ СИМИКУ БРАЈАНОВОМ ИЗ СРЕДИНЕ XV ВЕКА / Драги Маликовић. – бр. 25/2005, стр. 385-392

Библиографија уз текст. – Summary

41

339.1-051(497.16 Котор),,14“

МАЛИКОВИЋ, Драги

ТРГОВАЧКА И КРЕДИТНА АКТИВНОСТ КОТОРАНИНА СИМИКА БРАЈАНОВОГ СРЕДИНОМ XV ВЕКА / Драги Маликовић. – бр. 24/2004, стр. 385-397

Библиографија уз текст. – Summary

42

339.5(497.16 Котор)+(45),,12/15“

МАЛИКОВИЋ, Драги

ИТАЛИЈАНСКА ТРГОВИНА У КОТОРУ ОД XIII-XVI ВЕКА / Драги Маликовић. – бр. 26/2006, стр. 45-82

Библиографија уз текст. – Summary

43

339.5(497.16 Котор),,14“

МАЛИКОВИЋ, Драги

ДУБРОВЧАНИ У КОТОРУ ТОКОМ XV ВЕКА / Драги Маликовић. - бр. 27/2007, стр. 35-58

Библиографија уз текст. – Summary

44

34 *Право. Правни сисџем*

340.141(497.16 Бока Которска)

КОСТИЋ, Васко

СТАРИ БОКЕЉСКИ ПРОПИСИ / Васко Костић. – бр. 24/2004, стр. 471-486 : илустр. - (Грађа)

45

341.362.1(497.16 Бока Которска),,1807“

МАЖИБРАДИЋ, Анита

ДВА СЛУЧАЈА ЗАПЛИЈЕНЕ БРОДОВА ОД СТРАНЕ БОКЕЉСКИХ ГУСАРА 1807. ГОДИНЕ / Анита Мажибрадић. – бр. 25/2005, стр. 393-403

Библиографија уз текст. – Summary

46

- 343:[0:35.071.3(497.16 Котор)“1616“
БОГОЈЕВИЋ-ГЛУШЧЕВИЋ, Невенка
КРИВИЧНА ДЈЕЛА ПРЕМА ОДРЕДБАМА СРЕДЊОВЈЕКО-
ВНОГ КОТОРСКОГ СТАТУТА / Невенка Богојевић-Глушчевић. – бр.
26/2006, стр. 101-113
Библиографија уз текст. – Summary 47
- 347.235:[0:271.22(497.16 Превлака)“14“
БОГОЈЕВИЋ-ГЛУШЧЕВИЋ, Невенка
ПРАВНИ РЕЖИМ НА НЕПОКРЕТНОСТИМА МАНАСТИРА СВ.
МИХАИЛА НА ПРЕВЛАЦИ У XIV ВИЈЕКУ / Невенка Богојевић-Глуш-
чевић. – бр. 25/2005, стр. 147-163
Библиографија уз текст 48
- 347.44:326.91(497.16 Луштица),,1864“
МАЖИБРАДИЋ, Анита
JEDAN UGOVOR O KMETSTVU U LUŠTICI 1864. GODINE /
Anita Mažibradić. – бр. 26/2006, стр. 337-344 : факсимил
Библиографија уз текст. – Summary 49
- 347.768(497.16 Котор),,1808“
МАЖИБРАДИЋ, Анита
JEMSTVO KAO PRAVNA ZAŠTITA OD ZLOUPOTREBE
DRŽAVNIH PRINODA U KOTURU ZA VRIJEME FRANCUSKE
VLADAVINE – 1808. GODINE / Anita Mažibradić. - бр. 28-29/2009, стр.
269-277
Библиографија уз текст. – Summary 50
- 347.961 „653“(497.16 Бока Которска)+(497.13)
БОГОЈЕВИЋ-ГЛУШЧЕВИЋ, Невенка
ПОРИЈЕКЛО И УСТАНОВЉЕЊЕ НОТАРСКЕ СЛУЖБЕ У
СРЕДЊОВЈЕКОВНИМ ИСТОЧНОЈАДРАНСКИМ ГРАДОВИМА / Не-
венка Богојевић-Глушчевић. – бр. 27/2007, стр. 7-16
Библиографија уз текст. – Summary 51
- 35 Јавна ујрава. Влада. Војни њослови
- 355.083.4-05(497.16 Бока Которска):355.12(47)
МАРТИНОВИЋ, Душан
АДМИРАЛИ И ГЕНЕРАЛИ ВОЈНОВИЋИ У РУСКОЈ ВОЈСЦИ /
Душан Мартиновић. – бр. 23/2003, стр. 67-98
Библиографија уз текст. – Summary 52

355.083.4-05(497.16 Бока Которска):355.12(47)

МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.

ПЕТ ГЕНЕРАЛА ИВЕЛИЋА ИЗ РИСНА У РУСКОЈ АРМИЈИ / Душан Ј. Мартиновић. – бр. 24/2004, стр. 329-356 : илустр.

Библиографија уз текст. – Summary

53

36 *Осиђурање друшћивених и материјаних живојних појреба. Социјални рад. Социјална помоћ. Сћановање. Осиђурање*

368 *Осиђурање. Јавни услови узајамне поодјеле ризика*

368.231(497.16 Пераст),,1545/1635“

ХРАБАК, Богумил

ОСИГУРАЊЕ ПЕРАШТАНСКИХ БРОДОВА 1545-1635. ГОДИНЕ / Богумил Храбак. – бр. 26/2006, стр. 83-99

Библиографија уз текст. – Summary

54

39 *Етнолозија. Етнографија. Обичаји. Навике. Традиције. Начин живота. Фолклор*

39(497.16 Бока Которска)

КРИВОКАПИЋ, Смиљка

КРТОЛИ У БОКИ КОТОРСКОЈ / Смиљка Кривокапић. – бр. 25/2005, стр. 105-146 : илустр.

Библиографија: стр. 133-134. – Summary

55

392+398.3(497.16 Горњи Ораховац)

МИРКОВИЋ, Александра

ГОРЊИ ОРАХОВАЦ КАО ОБРЕДНО-РЕЛИГИЈСКА ЗАЈЕДНИЦА : народни обичаји и празници – теренско истраживање / Александра Мирковић. - бр. 27/2007, стр. 225-240 : илустр.

Библиографија уз текст. – Summary

56

392.5(497.16 Грбаљ),,19“

ЂУКИЋ, Данијела

СВАДБА У ГРБЉУ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ 20. ВИЈЕКА / Данијела Ђукић. - бр. 27/2007, стр. 241-278 : илустр.

Литература: стр. 272. – Summary

57

392.81(497.16 Грбаль)
ЛАЛОШЕВИЋ, Драгана
OBREDNA ISHRANA U GRBLJU / Dragana Lalošević. - бр. 27/2007,
стр. 279-290
Библиографија уз текст. – Summary

58

5 Математика и природне науке

502 Природно окружење и његова заштитна

502.2(497.16 Херцег-Нови)
НИКЧЕВИЋ, Јелена
PRIRODNE KARAKTERISTIKE PODRUČJA NJIVICE –
SUTORINA, CRNA GORA / Jelena Nikčević. - бр. 28-29/2009, стр. 169-175
: илустр.
Библиографија: стр. 174-175

59

58 Ботаника

581.92(497.16 Херцег-Нови)
ОБРАДОВИЋ, Меланија
ENDEMI DINARIDA U FLORI HERCEG-NOVOG I ŠIRE OKOLINE
/ Melanija Obradović. – бр. 21-22/1999, стр. 235-242 : илустр.
Библиографија: стр. 241. – Summary

60

59 Зоологија

595.728(497.16 Игало)
НИКЧЕВИЋ, Јелена
UGROŽENOST FAUNE ORTHOPERA (pravokrilci) KOPNENOG
DELA IGALJSKOG ZALIVA – CRNA GORA / Jelena Nikčević. - бр.
27/2007, стр. 81-96 : илустр.
Библиографија уз текст. – Summary

61

595.728(497.16 Херцег-Нови)
НИКЧЕВИЋ, Јелена
ПРИЛОГ ПОЗНАВАЊУ ФАУНЕ ORTHOPERA-ПРАВOKPILЦИ
(зрикавци и скакавци) ХЕРЦЕГНОВСКОГ ПОДРУЧЈА / Јелена Никче-
вић. – бр. 25/2005, стр. 405-420 : илустр.
Summary

62

595.728(497.16 Херцег-Нови)

НИКЧЕВИЋ, Јелена

UGROŽENOST I PROBLEMI ZAŠTITE FAUNE ORTHOPERA (ensifera i caelifera) – PRAVOKRILCI (zrikavci i skakavci) PJEŠČARSKIH I MOČVARSKIH STANIŠTA IGALJSKOG PODRUČJA – CRNA GORA / Jelena Nikčević. – бр. 26/2066, стр. 345-354 : илустр.

Библиографија: стр. 353. – Summary

63

6 Примјењене науке. Медицина. Технологија

61 Медицинске науке

614.2(497.16 Херцег-Нови),,17/19“

ЦРНИЋ-ПЕЈОВИЋ, Марија

OSVRT NA ZDRAVSTVENU KULTURU HERCEGNOVSKOG KRAJA OD 18. DO PRVE POLOVINE 20. VIJEKA / Марија Црнић-Пејовић. - бр. 28-29/2009, стр. 231-268

Библиографија уз текст. – Summary

64

614.46+272(497.16 Мељине)

МАЖИБРАДИЋ, Анита

O LAZARETU I KAPELICI SV. ROKA U MELJINAMA / Anita Mažibradić. - бр. 27/2007, стр.155-164

Библиографија уз текст. – Summary

65

656 Транспортине и поштанске услуге. Организација и контрола саобраћаја

656.6(049.32)

АНТОВИЋ, Дарко

MILOŠ MILOŠEVIĆ, POMORSKI TRGOVCI, RATNICI I MECENE / Darko Antović. – бр. 24/2004, стр. 503-510. - (Прикази)

66

656.86:341.76(497.16),,14/16“

ЦВЕТКОВСКА ОЦОКОЉИЋ, Виолета...

УЛОГА КОТОРА И ЦРНОГОРСКИХ ПЛЕМЕНА У ПРЕНОСУ МЛЕТАЧКЕ ДИПЛОМАТСКЕ ПОШТЕ / Виолета Цветковска Оцокољић, Татјана Цветковски. - бр. 30/2010, стр. 221-234

Библиографија уз текст. – Summary

67

7 Умјетности. Рекреација. Забава. Сјорџи

7.025.3/4:738.8(497.16 Рيسان),,00/01“

ЈОВИЋЕВИЋ, Божидар

РЕСТАУРАЦИЈА И КОНЗЕРВАЦИЈА РИМСКОГ „ПИТОСА“
1-2..В. / Божидар Јовићевић. – бр. 6/2006, стр. 277-286 : илустр.
Напомене уз текст. – Summary

68

71 Просјорно њланирање

711.4(497.16 Херцег-Нови)

ИЛИЈАНИЋ, Борис

JEDNO VIĐENJE PROSTORNIH MOGUĆNOSTI OPŠTINE HER-
CEG-NOVI KROZ PLANSKU REGULATIVU / Boris Pijanić. - бр. 30/2010,
стр. 181-199 : илустр.

Библиографија: стр. 198. – Summary

69

711.4(497.16 Пераст)(091)

ЧУБРОВИЋ, Зорица

КА POZNAVANJU URBANISTIČKOG RAZVOJA PERASTA /
Zorica Čubrović. – бр. 23/2003, стр. 125-141 : илустр.

Библиографија уз текст. – Summary

70

718(=161.1)(497.16 Херцег-Нови)

ДАБОВИЋ, Борис

РУСКО ГРОБЉЕ У ХЕРЦЕГ-НОВОМ / Борис Дабовић. – бр. 21-
22/1999, стр. 285-292, [1] пресав. лист : илустр.

71

71 Просјорно њланирање

72.012:271.22(497.16 Херцег-Нови)

МАРЛОВИЋ, Срђан

ВОЛУМЕТРИЈСКА СТУДИЈА И ПРОЈЕКАТ ЗВОНИКА ЦРКВЕ
СВ. АРХАНЂЕЛА МИХАИЛА СА САБОРНИМ ХРАМОМ СВ. СТЕФА-
НА НА БЕЛАВИСТИ У ХЕРЦЕГ-НОВОМ / Срђан Марловић. – бр.
26/2006, стр. 249-276 : илустр.

Summary

72

72.012.8:[726+728(497.16 Пераст)

ГРГУРЕВИЋ, Јасминка

OBRADA ENTERIJERA U SAKRALNOJ I STAMBENOJ
ARHITEKTURI PERASTA / Jasminka Grgurević. – бр. 24/2004, стр. 213-
236 : илустр.

Библиографија уз текст. – Summary

73

72.025.4:271.22(497.16 Бијела)

ДАБОВИЋ, Борис

ИСТРАЖНИ РАДОВИ НА СПОМЕНИЧКОМ КОМПЛЕКСУ ЦРК-
ВЕ РИЗЕ БОГОРОДИЦЕ У БИЈЕЛОЈ / Борис Дабовић. – бр. 21-22/1999,
стр, 243-259 : илустр.

74

72.025.4:271.22(497.16 Кумбор)

ЧУБРОВИЋ, Зорица...

ЦРКВА СВ. НЕЂЕЉЕ У КУМБОРУ / Зорица Чубровић, Јасминка
Гргуревић. – бр. 24/2004, стр. 237-250 : илустр.

Библиографија уз текст. – Summary

75

725.182(497.16 Херцег-Нови)

ЛАЛОШЕВИЋ, Илија

ИЗДВОЈЕНИ ФОРТИФИКАЦИОНИ ПУНКТОВИ НА ПОДРУЧЈУ
ХЕРЦЕГ-НОВОГ / Илија Лалошевић. - бр. 27/2007, стр. 59-80 . илустр.

Библиографија уз текст. – Summary

76

725.182(497.16 Херцег-Нови)

ЛАЛОШЕВИЋ, Илија

ФОРТИФИКАЦИОНА АРХИТЕКТУРА ХЕРЦЕГ-НОВОГ / Илија
Лалошевић. – бр. 26/2006, стр. 115-150 : илустр.

Библиографија уз текст. – Summary

77

725.182(497.16 Бока Которска),,14/17“

ЛАЛОШЕВИЋ, Илија

UTVRĐENI OBJEKTI I ANSAMBLI MLETAČKOG PERIODA U
ВОКИ КОТОРСКОЈ / Ilija Lalošević. – бр. 28-29/2009, стр. 7-48 : илустр.

Библиографија уз текст. – Summary

78

725.182(497.16 Котор),,14/17“

ЛАЛОШЕВИЋ, Илија

UTVRĐENIPUNKTOVIKOTORSKETVRĐAVEVENECIJANSKOG PERIODA / Ilija Lalošević. – бр. 30/2010, стр. 7-16 : илустр.

Библиографија: стр. 16. – Summary

79

725.9(497.16 Херцег-Нови)

ЧУБРОВИЋ, Зорица

ISTRAŽIVANJE KULE GRADSKOG SATA / Zorica Čubrović. - бр. 28-29/2009, стр. 49-66 : илустр.

Библиографија уз текст. – Summary

80

71 Просјорно њланирање

726.52:271.22(497.16 Херцег-Нови)

ЖИТНИК, Јасмина

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ЦРКВЕ СВ. АРХАНЂЕЛА МИХАИЛАУ ХЕРЦЕГ-НОВОМ / Јасмина Житник. – бр. 26/2006, стр. 215-248 : илустр.

Библиографија: стр. 238-239. – Summary

81

726.54:271.22(497.16)

ЧУБРОВИЋ, Зорица

ЦРКВА СВ. ЂОРЂА НА ВРБИ, ЊЕГУШИ / Зорица Чубровић. - бр. 27/2007, стр. 97-110 : илустр.

Библиографија уз текст. – Summary

82

726.54:271.22(497.16 Бока Которска)

НИКОЛИЋ, Катарина

ЦРКВЕНИ СПОМЕНИЦИ НА ПОДРУЧЈУ КРИВОШИЈА И ЛЕДЕНИЦА / Катарина Николић. – бр. 23/2003, стр. 173-204 : илустр.

Библиографија уз текст. – Summary

83

726.54:271.22(497.16 Бока Которска)

НИКОЛИЋ, Катарина

ЦРКВЕНИ СПОМЕНИЦИ НА ПОДРУЧЈУ КРИВОШИЈА И ЛЕДЕНИЦА (II дио) / Катарина Николић. – бр. 24/2004, стр. 251-264; бр. 25/2005, стр. 474-482 : илустр.

Библиографија уз текст. – Summary

84

- 726.54:271.22(497.16 Бока Которска)
ПАЛИБРК, Дејан
ГРАФИЧКА РЕКОНСТРУКЦИЈА ЦРКВЕ СВ. ИЛИЈЕ У ЗАГОРИ,
ДОЊИ ГРБАЉ / Палибрк Дејан. - бр. 27/2007, стр. 111-126 : илустр.
Библиографија уз текст. – Summary 85
- 726.54:271.22(497.16 Љешевићи)
НИКОЛИЋ, Катарина
ЦРКВА СВ. ЂОРЂА У ЉЕШЕВИЋИМА / Катарина Николић. - бр.
28-29/2009, стр. 115-140 : илустр.
Библиографија уз текст. – Summary 86
- 726.54.025.3/.4:272(497.16 Котор)
ЂОРОВИЋ, Драгана
ЦРКВА СВЕТОГ ФРАЊА, КОТОР: ИСТОРИЈАТ И АНАЛИЗА
МОГУЋНОСТИ РЕКОНСТРУКЦИЈЕ И РЕВИТАЛИЗАЦИЈЕ / Драгана
Ђоровић. - бр. 27/2007, стр. 127-154 : илустр.
Библиографија уз текст. – Summary 87
- 726.821(497.16 Херцег-Нови),15“
ДАБОВИЋ, Борис
ЈЕДНА ХЕРЦЕГНОВСКА ГРОБНИЦА ИЗ 16. ВИЈЕКА / Борис
Дабовић. – бр. 23/2003, стр. 205-215 : илустр.
Summary 88
- 728 Стамбена архивекџура. Сшановање. Сшамбене зџраде*
- 728.82(497.16 Пераст)
КАПЕТАНОВИЋ, Александра
PALATA MAZAROVIC U PERASTU / Aleksandra Kapetanović. – бр.
24/2004, стр. 163-198 : илустр.
Библиографија уз текст. – Summary 89
- 728.82(497.16 Пераст)
КАПЕТАНОВИЋ, Александра
PALATA ŠESTOKRILOVIĆ U PERASTU / Aleksandra Kapetanović.
- бр. 28-29/2009, стр. 67-114 : илустр.
Библиографија уз текст. – Summary 90

728.82(497.16 Пераст)

ЛИСАВАЦ, Катарина

ПАЛАТА ЗМАЈЕВИЋ У ПЕРАСТУ / Катарина Лисавац. – бр. 23/2003, стр. 143-171 : илустр.

Библиографија уз текст. – Summary

91

73 Пластичне умјетности

73.042:599.742.711:[0:271.22(497.16 Превлака)

БОГОСАВЉЕВИЋ, Никодим

ТЕОЛОГИЈА ПРЕГРАДНЕ ПЛОЧЕ СА ПРЕДСТАВОМ ЛАВА ИЗ МАНАСТИРА ПРЕВЛАКА / Никодим Богосављевић. – бр. 24/2004, стр. 115-126 : илустр.

Библиографија уз текст. – Summary

92

75 Сликарство

75.04:271.22(497.16 Калимож)

ГРГУРЕВИЋ, Јасминка

ИКОНЕ ИЗ ЦРКВЕ СВ. ЈОВАНА – КАЛИМОЖ / Јасминка Гргуревић. – бр. 26/2006, стр. 323-336 : илустр.

Библиографија уз текст. – Summary

93

75.044

МИХАЛИЧЕК, Марија

ISTORIJSKA SLIKA : Кар. Marko Martinović uči ruske plemiće pomorskim vještinaма (Музеј Пераст) / Марија Михаличек. – бр. 23/2003, стр. 347-353 : илустр. – (Прилози)

Библиографија уз текст

94

75.052:272(497.16 Котор)

ПОПОВИЋ-ГРГУРЕВИЋ, Јасминка

ПРИЛОГ ПОЗНАВАЊУ ЗИДНОГ СЛИКАРСТВА У КАТЕДРАЛИ СВ. ТРИПУНА У КОТОРУ / Јасминка Поповић-Гргуревић. – бр. 21-22/1999, стр. 107-136 : илустр.

Напомене: стр. 130-136

95

78 *Музика*

78.02:091.1

ВИЧЕВИЋ, Весна

NAVENT SUA FATA LIBELLI : rukopisi Dionizija de Sarna konačno u Istorijском архиву Котора / Vesna Vičević. – бр. 21-22/1999, стр. 187-194
 Биљешке. – Резиме

96

78.089.6,,18“

АНТОВИЋ, Ивана

ЈЕДАН ЗНАЧАЈАН МУЗИЧКИ ДОКУМЕНТ ИЗ XIX ВИЈЕКА / Ивана Антовић. – бр. 25/2005, стр. 421-445 : илустр.
 Библиографија: стр. 441-442. – Summary

97

782.1(497.16 Котор),,1890“

АНТОВИЋ, Ивана

ОПЕРА „БАЛКАНСКА ЦАРИЦА“ ДИОНИЗИЈА ДЕ САРНА САН ЂОРЂА НАСТАЛА У КОТОРУ 1890. ГОДИНЕ / Ивана Антовић. - бр. 27/2007, стр. 291-304
 Библиографија уз текст. – Summary

98

79 *Рекреација. Разонога. Игре. Сјорџи*

792(497.16 Котор)(091)

АНТОВИЋ, Дарко

ЦРТИЦЕ ИЗ ИСТОРИЈЕ СЦЕНСКИХ И ПОЗОРИШНИХ ДОГАЂАЊА У КОТОРУ ОД АНТИКЕ ДО ДАНАС / Дарко Антовић.- бр. 24/2004, стр. 313-328 : илустр.
 Библиографија уз текст. – Summary

99

792(497.16 Котор),,18“ (093.2)

АНТОВИЋ, Дарко

КРАТАК ПРЕГЛЕД РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА АРХИВСКЕ ГРАЂЕ О КОТОРСКОМ ПОЗОРИШТУ У XIX ВИЈЕКУ / Дарко Антовић, бр. 21-22/1999, стр. 97-105

100

792.09(497.16)

АНТОВИЋ, Дарко

ПРИЛОГ РАСПРАВИ О ПРВИМ ПРИКАЗИВАЊИМА „ГОРСКОГ ВИЈЕНЦА“ / Дарко Антовић. – бр. 24/2004, стр. 305-312
 Библиографија уз текст. – Summary

101

792.09(497.16 Бока Которска),,19“

УЈЕС, Алојз

ПРИКАЗИВАЊЕ СТЕРИЈИНИХ ДЈЕЛА НА СЦЕНАМА БОКЕ КОТОРСКЕ И УЧЕШЋЕ БОКЕЉА У СТЕРИЈИНОМ ПОЗОРИШНОМ СТВАРАЊУ ДО 1914. / Алојз Ујес. – бр. 26/2006, стр. 7-44

102

792.09(497.16 Рисан),,1851“

УЈЕС, Алојз

ПРИПРЕМАЊЕ И ПРИКАЗИВАЊЕ ПРВЕ ПРЕДСТАВЕ ЊЕГОШЕВОГ „ГОРСКОГ ВИЈЕНЦА“ У РИСНУ 25. ФЕБРУАРА 1851. ГОДИНЕ / Алојз Ујес. – бр. 24/2004, стр. 17-57 : илустр.

Библиографија уз текст. – Summary

103

797.212’253(497.16 Херцег-Нови)(091)

ДАБОВИЋ, Борис

OSAM DEZENJIJA PLIVANJA I VATERPOLA/ Boris Dabović. – бр. 24/2004, стр. 135-148

Библиографија: стр. 148. – Summary

104

8 Језик. Лингвистика. Књижевност

81 Лингвистика и језици

81’367.62:091.14(497.16 Бока Которска),,17“

НОВАКОВ, Драгана

ЛЕКСИКА РУКОПИСА ЛЕКАРУШЕ ИЗ БОКЕ КОТОРСКЕ (XVIII ВЕК) / Драгана Новаков. - бр. 28-29/2009, стр. 159-168 : илустр.

Библиографија: стр. 167-168. – Summary

105

82 Књижевност

82.09-2(497.16 Бока Которска),,16“

АНТОВИЋ, Дарко

PRIOLOG PROUČAVANJU ISTORIJE DRAMSKJE KNJIŽEVNOSTI. JEDNA SAKRALNA DRAMA NEPOZNATOG PERAŠTANSKOG AUTORA 17. VIJEKA “PRIKAZANJE RAZGOVORA JESUSOVA S UČENICIMA SVOJIJEMA U BRIJEME NAPOKONJE VEČERI”. – бр. 23/2003, стр. 99-124 : илустр.

Библиографија уз текст. – Summary

106

- 82-2:7.034.4(497.16 Бока Которска)
АНТОВИЋ, Дарко
ДОРЕНЕСАНСНА ДРАМСКА КЊИЖЕВНОСТ БОКЕ КОТОРСКЕ
: Црквена приказања / Дарко Антовић. – бр. 25/2005, стр. 183-212
Библиографија уз текст. – Summary
107
- 821.163.41 Српска књижевност*
- 821.163.41.09
СУБОТИЋ, Јелисавета
ПРИЛОЗИ ВЕЉКА РАДОЈЕВИЋА ТУМАЧЕЊУ „ГОРСКОГ
ВИЈЕНЦА“ : (поводом тридесетогодишњице смрти Вељка Радојевића) /
Јелисавета Суботић. – бр. 21-22/1999, стр. 195-206
Напомене. – Резиме
108
- 821.163.41.09-1
ЦРНИЋ-ПЕЈОВИЋ, Марија
ТРАДИЦИЈА И ЕТИЧНОСТ У СТИХОВИМА БОКЕЉА ИСЕЉЕ-
НИКА / Марија Црнић-Пејовић. – бр. 25/2005, стр. 359-384
Библиографија уз текст. – Summary
109
- 821.163.41-6
БУБАЛО, Ђорђе
ПИСМА ВЛАДИКЕ ГЕРАСИМА ПЕТРАНОВИЋА / Ђорђе Буба-
ло. - бр. 27/2007, стр. 329-352. – (Прилози)
Библиографија уз текст
110
- 821.163.41-6
КОМАР, Горан Ж.
О ПИСМУ МИТРОПОЛИТА САВАТИЈА БАРСКОМ НАДБИС-
КУПУ АНДРИЈИ ЗМАЈЕВИЋУ / Горан Ж. Комар. - бр. 28-29/2009, стр.
389- 394 : илустр. – (Грађа)
111
- 821.163.41-94
ЂОРЂЕВИЋ, Бојан
СЕЋАЊЕ АКАДЕМИКА БРАНИСЛАВА КОЈИЋА НА ХЕРЦЕГ-
НОВИ ИЗ ПРВИХ ДАНА ОКУПАЦИЈЕ 1941. ГОДИНЕ / Бојан Ђорђе-
вић. - бр. 30/2010, стр. 253-260. – (Прилози)
Библиографија уз текст
112

9 Географија. Биографија. Историја

902 Археологија

902.2(497.16 Бока Которска)

ВРЗИЋ, Милена

АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА У БОКИ КОТОРСКОЈ КАО ЈЕДИНИ ОДГОВОР НА НЕКА ПОСТАВЉЕНА ПИТАЊА / Милена Врзић.
– бр. 24/2004, стр. 199-212 : илустр.

Библиографија уз текст. – Summary

113

902.2(497.16 Рисан)

КОВАЧЕВИЋ, Вилма

РЕКОГНОСЦИРАЊЕ: БРШТАНОВА ПЕЋИНА ИЗНАД РИСНА /
Вилма Ковачевић. – бр. 24/2004, стр. 489-499 : илустр. - (Саопштења)

114

902.2:271.22(=163.41)(497.16 Требесин)

ЋАПИН, Ђорђе...

ИЗВЈЕШТАЈ О ЗАШТИТНОМ АРХЕОЛОШКОМ ИСКОПАВАЊУ
КОД ЦРКВЕ СВ. АП. ТОМЕ У ТРЕБЕСИНУ / Ђорђе Ћапин, Радмила
Ћапин. – бр. 25/2005, стр. 521-535 : илустр. - (Саопштења)

Библиографија уз текст. – Summary

115

904 Културни остаци историјског доба

904:[0:78.085(497.16 Бока Которска)

АНТОВИЋ, Ива

НЕМАТЕРИЈАЛНА КУЛТУРНА ВАШТИНА I UNESKO – PRIMJER
ВОКЕЛЈСКЕ МОРНАРИЦЕ I NJENOG KOLA / Iva Antović. - бр. 28-
29/2009, стр. 317-329

Библиографија уз текст.- Summary

116

904:72(497.16 Котор):711.4,,2009“

ВУЧЕНОВИЋ, Светислав

ТРЕТМАН СВЕТСКЕ БАШТИНЕ КОТОРА У СТУДИЈИ ЗА
ПРОСТОРНИ ПЛАН 2009. / Светислав Вученовић. - бр. 30/2010, стр. 17-
64 : илустр.

Summary

117

- 904:72(497.16 Херцег-Нови):711.4
 ВУЧЕНОВИЋ, Светислав
 СПОМЕНИЧКО НАСЛЕЂЕ ХЕРЦЕГ-НОВОГ / Светислав
 Вученовић. – бр. 23/2003, стр. 29-66
 Библиографија уз текст. – Summary
 118
- 904:72.025.4(497.16 Котор)
 ВУЧЕНОВИЋ, Светислав
 ТРИ ДЕЦЕНИЈЕ ЗАШТИТЕ И ОБНОВЕ СВЕТСКЕ БАШТИНЕ
 КОТОРА / Светислав Вученовић. - бр. 28-29/2009, стр. 207-230
 Summary
 119
- 91 Географија*
- 912 Нелијтерарна, нејексплуативна презентација региона*
- 912(497.16 Херцег-Нови),,15/16“
 РАДИВОВИЋ, Ђорђе
 VEDUTE HERCEG-NOVOG DO KRAJA XVII VEKA/ Đorđe
 Radivović. – бр. 21-22/1999, стр. 137-157 : илустр.
 Библиографија: стр. 157
 120
- 929 Биографска и сродна истраживања*
- 929 МАЂАР, Адорјан
 МАЂАР, Чаба
 ADORJAN MAGYAR ИЗ ЗЕЛЕНИКЕ КАО САРАДНИК
 НАРОДНОГ МУЗЕЈА ХЕРЦЕГ-НОВОГ / Csaba Magyar. – бр. 25/2005,
 стр. 447-472 : илустр.
 Библиографија уз текст. – Summary
 121
- 929 МАЂАР, Адорјан
 МАЂАР, Золтан
 ADORJAN MAĐAR I STIL SECESIJE / Zoltan Mađar. – бр. 27/2007,
 стр. 321-328 : илустр. - (Прилози)
 Напомене уз текст
 122

- 929:179.6(73) МЕШТРОВИЋ, Јоко
КОСТИЋ, Васко
АМЕРИЧКИ ХЕРОЈ ЈОКО МЕШТРОВИЋ / Васко Костић. – бр.
21-22/1999, стр. 207-234 : илустр
123
- 929:2-05(049.32)
БОЈОВИЋ, Злата
АВТОБИОГРАФИЈА ПРОТОСИНЂЕЛА КИРИЛА ЦВЈЕТКО-
ВИЋА И ЊЕГОВО СТРАДАЊЕ ЗА ПРАВОСЛАВЉЕ / Злата Бојовић. –
бр. 26/2006, стр. 439- 441. – (Прикази)
124
- 929:32 Јовановић, Љубомир
НЕДЕЉКОВИЋ, Саша
ЉУБОМИР ЈОВАНОВИЋ, ЗНАЧАЈНИ ПОЛИТИЧАР И КУЛТУР-
НИ ПРЕГАЛАЦ ИЗ БОКЕ / Саша Недељковић. - бр. 28-29/2009, стр. 303-
315
Библиографија уз текст. – Summary
125
- 929:355.083.4 ИВЕЛИЋ, Владо
ДОКЛЕСТИЋ, Оливера
ПОСЛЕДЊИ ИВЕЛИЋ, КРОЗ ПОМОРСТВО И ПОЕЗИЈУ : По-
нешто што није писано о Владу Ивелићу / Оливера Доклестић. – бр.
24/2004, стр. 425-447 : илустр.
Библиографија уз текст
126
- 929:359.084.1 ШТУМБЕРГЕР, Мирослав
МАЂАР, Чаба
КАРЕТАН ВОЈНОГ БРОДА MIROSLAV ŠTUMBERGER (1892-
1983) / Čaba Mađar. – бр. 24/2004, стр. 449-461 : илустр. – (Прилози)
Библиографија уз текст
127
- 929:52 МИЛОШЕВИЋ, Илија
АНТОВИЋ, Јелена
ИЛИЈА MILOŠEVIĆ–ASTRONOM SVJESKIH RAZMJERA
ПОТОМАК БРОДОВЛАСНИКА I ПОМОРСКИХ TRGOVACA IZ
DOBROTE : bio-bibliografija / Jelena Antović. – бр. 24/2004, стр. 275-304
Библиографија: стр. 276-303. – Summary
128

- 929:549 МИЛОШЕВИЋ, Федерико
АНТОВИЋ, Јелена
ФЕДЕРИКО МИЛОШЕВИЋ- МИНЕРАЛОГ ПОТОМАК БРО-
ДОВЛАСНИКА И ПОМОРСКИХ ТРГОВАЦА ИЗ ДОБРОТЕ : (1875-
1942) : Био-библиографија / Јелена Антовић. – бр. 25/2005, стр. 509-517.
- (Прилози)
129
- 929:61 ЖИВОЈИНОВИЋ, Светозар
МАЂАР, Чаба
PRIM. DR SVETOZAR ŽIVOJINOVIĆ / Čaba Mađar. – бр. 23/2003,
стр. 237-252 : илустр. – (In memoriam)
Библиографија: стр.250. – Summary
130
- 929:656.6 ЗАМБЕЛИЋ, Петар
СТОЈКОВИЋ, Славо
ПРИЛОЗИ ЗА БИОГРАФИЈУ ПЕТРА ЗАМБЕЛИЋА / Славо
Стојковић. - бр. 27/2007, стр. 307-320 : илустр. – (Прилози)
131
- 929:723ЛОКОВИЋ, Милан
МАСКАРЕЛИ, Драгиња
GRADITELJSKO NASLEĐE ВОКЕ U TEKSTOVIMA MILANA
ZLOKOVIĆA / Draginja Maskareli. – бр. 23/2003, стр. 281-289 : илустр.
Библиографија уз текст. – Summary
132
- 929:78.071.1 КОПИТОВИЋ, Антун
АНТОВИЋ, Ивана
АНТУН КОПИТОВИЋ – КОМПОЗИТОР ИЗ БОКЕ / Ивана Анто-
вић. – бр. 26/2006, стр. 297-322 : ноте
Библиографија уз текст. – Summary
133
- 929:792 РУЦОВИЋ, Богобој
АНТОВИЋ, Дарко
БОГОБОЈ РУЦОВИЋ – ОКВИР ЗА ПОРТРЕТ ЗАБОРАВЉЕНОГ
ГЛУМЦА / Дарко Антовић. – бр. 26/2006, стр. 163-199 : илустр.
Библиографија: стр. 193-194. – Summary
134
- 929:82 МИЛУТИНОВИЋ, Коста
ЗЛОКОВИЋ, Максим
ОСАМДЕСЕТ ГОДИНА ДР КОСТЕ МИЛУТИНОВИЋА / Максим
Злоковић. – бр. 21-22/1999, стр. 293-297
135

- 929:82ТОМАНОВИЋ, Лазар
МАКСИМОВИЋ, Горан
ИНТЕРЕСОВАЊА ЛАЗАРА ТОМАНОВИЋА ЗА ЖИВОТ, ВЛА-
ДАРСКУ ЛИЧНОСТ И ДЈЕЛО ПЕТРА II ПЕТРОВИЋА ЊЕГОША / Го-
ран Максимовић. – бр. 24/2004, стр. 151-162
Summary 136
- 929:94 ПЕТКОВИЋ, Душан
МИЛОШЕВИЋ, Милош
SJEĆANJE NA DR DUŠANA PETKOVIĆA / Miloš Milošević. – бр.
23/2003, стр. 295-301 : илустр. - (Прилози) 137
- 929:94 ПЕТКОВИЋ, Душан
ПЕСТОРИЋ, Веселин
СЈЕЋАЊЕ НА ДР ДУШАНА ПЕТКОВИЋА / Веселин Песторић.
– бр. 23/2003, стр. 307-310. - (Прилози) 138
- 929.52 ВРАНЧИЋ
ТОМОВИЋ, Гордана
ЂУРАШ – ТРЕЋИ ВИТЕЗ У ЦАРА СТЈЕПАНА / Гордана Томовић.
– бр. 24/2004, стр. 105-113 : илустр.
Библиографија уз текст. – Summary 139
- 929.52(497.16) Томановић
ТОМАНОВИЋ, Лазар
ДР ЛАЗАР ТОМАНОВИЋ : Моје братство / Лазар Томановић ;
приредила Мирјана Ковчин. – бр. 26/2006, стр. 357-382 : факсимил. –
(Грађа)
Напомене уз текст 140
- 929.52(497.16 Херцег-Нови),,17/18“
МАЖИБРАДИЋ, Анита...
PORODICA NIKIĆIJEVIĆ U 18. I 19. VIJEKU / Anita Mažibradić. -
бр. 30/2010, стр. 157-179 : илустр.
Библиографија уз текст. – Summary 141
- 929.52:339.1-051(=131.1)(497.16 Котор),,14“
МАЛИКОВИЋ, Драги
ДВЕ ТРГОВАЧКЕ ПОРОДИЦЕ ИЗ ВЕНЕЦИЈЕ У КОТОРУ
СРЕДИНОМ XV ВЕКА / Драги Маликовић. – бр. 24/2004, стр. 399-423
Библиографија уз текст. – Summary 142

*93/94 Историја**930.25 Архивистика*

930.25(093.2)(497.16 Херцег-Нови)

AKTA HERCEGNOVSKOG OPŠTINSKOG NAČELSTVA O GRADSKOM SATU UPUĆENA GRADSKOJ PRETURI 1856. GODINE / prevod Anita Mažibradić. - 27/2007, стр. 357- 366 : илустр. – (Прилози)

143

930.25(497.16)(049.32)

АНТОВИЋ, Јелена

POVODOM IZLASKA IZ ŠTAMPE PUBLIKACIJE: „ARHIVSKI FONDOVI I ZBIRKE U REPUBLICI CRNOJ GORI, TOM I-II“, Cetinje, 2001. – бр. 23/2003 стр. 329-339. - (Прилози)

Библиографија уз текст

144

930.25:271.22(497.16 Херцег-Нови)(093.2)

КОМАР, Горан

ДВА ДОКУМЕНТА ИЗ АРХИВА МАНАСТИРА САВИНА / Горан Комар. - 27/2007, стр. 353-356 : илустр. – (Прилози)

Библиографија уз текст

145

930.253-027.551(497.16 Луштица)

КОСТИЋ, Васко

СВЕШТЕНИЧКИ ПРОТОКОЛИ И КРТОЉСКИ ПОМОРСКИ КАПЕТАНИ / Васко Костић. – бр. 26/2006, стр. 399-436 : факсимили. – (Грађа)

Библиографија: стр. 423-424. – Напомене уз текст

146

94 Ошћа историја

949.711„1804-1813“

ШЕРОВИЋ, Петар

БОКЕЉИ У ПРВОМ СРПСКОМ УСТАНКУ / Петар Шеровић. – бр. 24/2004, стр. 7-16

147

949.716

ОДАЛОВИЋ, Глиго

ИЗ ПРОШЛОСТИ ЛУШТИЦЕ / Глиго Одаловић. – бр. 25/2005, стр. 493-508. - (Прилози)

Библиографија уз текст. – Summary

148

949.716,,13/15“

ХРАБАК, Богумил

ЛУШТИЦА (XIV-XVI век) / Богумил Храбак. – бр. 25/2005, стр. 485-492. – (Прилози)

Библиографија уз текст. – Summary

149

949.716,,18“

ХРАБАК, Богумил

ХЕРЦЕГ-НОВИ У ДОБА ПРОПАСТИ МЛЕТАЧКЕ РЕПУБЛИКЕ И НАПОЛЕОНОВИХ РАТОВА / Богумил Храбак. – бр. 23/2003. стр. 7-28

Библиографија уз текст. – Summary

150

А У Т О Р С К И Р Е Г И С Т А Р

- АНТОВИЋ, Дарко 3, 37, 66, 99, 100, 101, 106, 107, 134
АНТОВИЋ, Ива 116
АНТОВИЋ, Ивана 97, 98, 133
АНТОВИЋ, Јелена 128, 129, 144
АРСИЋ, Ирена 39
БЛЕХОВА-ЧЕЛЕБИЋ, Ленка 30
БОГОЈЕВИЋ-ГЛУШЧЕВИЋ, Невенка 47, 48, 51
БОГОСАВЉЕВИЋ, Никодим 92
БОЈОВИЋ, Злата 124
БУБАЛО, Ђорђе 110
ВИЧЕВИЋ, Весна 96
ВРЗИЋ, Милена 113
ВУЈОВИЋ, Драган 15
ВУЧЕНОВИЋ, Светислав 117, 118, 119
ГЛУШЧЕВИЋ-БОГОЈЕВИЋ, Невенка в. БОГОЈЕВИЋ-ГЛУШЧЕВИЋ,
Невенка
ГРГУРЕВИЋ-ПОПОВИЋ, Јасминка в. ПОПОВИЋ-ГРГУРЕВИЋ, Јас-
минка
ДАБОВИЋ, Борис 71, 74, 88, 104
ДОКЛЕСТИЋ, Оливера 40, 126
ДРАШКОВИЋ, Нада 5
ДРАШКОВИЋ, Небојша 32
ЂОРЂЕВИЋ, Бојан 112
ЂУКИЋ, Данијела 57
ЖИТНИК, Јасмина 81
ЗЛОКОВИЋ, Максим 135
ИВОШЕВИЋ, Васо Ј. 9
ИЛИЈАНИЋ, Борис 69
ЈАНКОВИЋ, Ђорђе 25
ЈАНКОВИЋ, Милица 27
ЈАЧОВ, Марко 24
ЈОВИЋЕВИЋ, Божидар 68
КАПЕТАНОВИЋ, Александра 89, 90
КОВАЧЕВИЋ, Вилма 114
КОМАР, Горан 13, 20, 21, 22, 111, 145
КОМАР, Горан Ж. в. КОМАР, Горан
КОСТИЋ, Васко 45, 123, 146
КРИВОКАПИЋ, Смиљка 55
ЛАЛОШЕВИЋ, Драгана 58

- ЛАЛОШЕВИЋ, Илија 2, 76, 77, 78, 79
ЛИСАВАЦ, Катарина 91
МАЋАР, Золтан 122
МАЋАР, Чаба 121, 127, 130
МАЖИБРАДИЋ, Анита 29, 46, 49, 50, 65, 141, 143
МАКСИМОВИЋ, Горан 136
МАЛИКОВИЋ, Драги 41, 42, 43, 44, 142
МАРЛОВИЋ, Срђан 72
МАРТИНОВИЋ, Душан 52, 53
МАСКАРЕЛИ, Драгиња 132
МИЛОШЕВИЋ, Милош 137
МИРКОВИЋ, Александра 56
МИТРОВИЋ, Катарина 28, 31
МИТРОВИЋ, Невенка 6, 7, 8, 18, 19
МИХАЛИЧЕК, Марија 16, 17, 94
НЕДЕЉКОВИЋ, Александар 12, 38, 125
НЕДЕЉКОВИЋ, Саша в. НЕДЕЉКОВИЋ, Александар
НИКОЛИЋ, Катарина 83, 84, 86
НИКЧЕВИЋ, Јелена 59, 61, 62, 63
НОВАКОВ, Драгана 105
ОБРАДОВИЋ, Меланија 60
ОДАЛОВИЋ, Глиго 148
ОЦОКОЉИЋ-ЦВЕТКОВСКА, Виолета 67
ПАЛИБРК, Дејан 85
ПЕЈОВИЋ, Снежана 14, 23
ПЕЈОВИЋ-ЦРНИЋ, Марија в. ЦРНИЋ-ПЕЈОВИЋ, Марија
ПЕСТОРИЋ, Веселин 1, 138
ПОПОВИЋ-ГРГУРЕВИЋ, Јасминка 73, 75, 93, 95
РАДИВОВИЋ, Ђорђе 120
РАДОЈЕВИЋ, Радославка М. 35, 34, 36
СИНДИК, Душан И. 26
СТОЈКОВИЋ, Славо 131
СУБОТИЋ, Јелисавета 108
ТОМАНОВИЋ, Лазар 140
ТОМОВИЋ, Гордана 139
ТРАЈКОВИЋ, Борјанка 4
ЋАПИН, Ђорђе 115
ЋАПИН, Радмила 115
ЋОРОВИЋ, Драгана 87
УЈЕС, Алојз 102, 103
ХРАБАК, Богумил 54, 149, 150

ЦВЕТКОВСКА-ОЦОКОЉИЋ, Виолета в. ОЦОКОЉИЋ-ЦВЕТКОВСКА, Виолета
 ЦВЕТКОВСКИ, Татјана 67
 ЦРНИЋ-ПЕЈОВИЋ, Марија 10, 11, 33, 64, 109
 ЧЕЛЕБИЋ-БЛЕХОВА, Ленка в. БЛЕХОВА-ЧЕЛЕБИЋ, Ленка
 ЧУБРОВИЋ, Зорица 70, 75, 80, 82, 141
 ШЕРОВИЋ, Петар 147

ПРЕДМЕТНИ РЕГИСТАР

„АВТОБИОГРАФИЈА ПРОТОСИНЂЕЛА КИРИЛА ЦВЈЕТКОВИЋА И ЊЕГОВО СТРАДАЊЕ ЗА ПРАВОСЛАВЉЕ“, Херцег-Нови, 2003 – Приказ 124
 АЛМАНАХ (часопис), рукописни – Херцег-Нови – 1932-1934. год. 10
 „ALTARI E CHIESEDELLE BOCCHE DI SATTARO“ – Историјски архив Котор – Исправе 31
 АРХИВ МАНАСТИРА САВИНЕ – Документи 145
 „АРХИВСКИ ФОНДОВИ И ЗБИРКЕ У ЦРНОЈ ГОРИ“, ТОМ I-II, ЦЕТИЊЕ, 2001 – Приказ 144
 БИБЛИОТЕКА МАНАСТИРА САВИНА – Херцег-Нови – Историја 9
 БОГОСЛУЖБЕНЕ КЊИГЕ – Српска православна црква – Херцег-Нови 1
 БОКА: ГЛАСНИК ЗА ОПЋЕ ИНТЕРЕСЕ БОКЕЉА – Котор - 1908-1909 год. 18
 БОКА: ЗБОРНИК РАДОВА ИЗ НАУКЕ, КУЛТУРЕ И УМЈЕТНОСТИ – 1969-1988. год. – Библиографија 7
 БОКА КОТОРСКА – Археолошка истраживања 113
 БОКЕЉСКА МОРНАРИЦА – Коло – Нематеријална културна баштина – Заштита 116
 БОКОКОТОРСКО-ДУБРОВАЧКА И СПИЧАНСКА ЕПАРХИЈА – 1870-1874. год. 39
 БРШТАНОВА ПЕЋИНА – Рисан – Рекогносцирање 114
 ВАТЕРПОЛО – Херцег-Нови – Историја 104
 ВИСКОВИЋ (породица) – Пераст – Оставштина 17
 ВОЈНОВИЋ, Александар В. (?-) 52
 ВОЈНОВИЋ, Јован В. (?-) 52
 ВОЈНОВИЋ, Марко И. (1750-1870) 52
 ВРАНЧИЋ, Ђураш (14. в) 139
 ГАЛЕРИЈА СОЛИДАРНОСТИ – Котор 16
 ГОНЗАГА (породица) – Херцег-Нови – 16. в. 29, 88
 ГОРЊЕ КРИВОШИЈЕ – Анаграфи – 1902-1905. год. 32

- „ГОРСКИ ВИЈЕНАЦ“ – Позоришна представа – Рисан - 1851. год. 103
– Позоришне представе 101
– Тумачење 108
- ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА И ЧИТАОНИЦА ХЕРЦЕГ-НОВИ – Легат др Душана Петковића 19
- ГРАДСКИ САТ – Херцег-Нови – Документи – 1856. год. 143
- ГРОБНИЦЕ – Херцег-Нови – 16. в. 88
- ГУСАРЕЊЕ – Бокељи – 1807. год .46
- ДЕ САРНО САН ЂОРЂО, Дионизије (1856-1937) 98
– Ноте – Музичка енциклопедија 96
- ДИПЛОМАТСКА ПОШТА – Котор - 15-17. в. 67
– Црна Гора -15-17. в. 67
- ДОЊЕ КРИВОШИЈЕ – Анаграфи – 1914. год. 32
- ДОРЕНЕСАНСНА КЊИЖЕВНОСТ, драмска – Бока Которска 107
- ЕНДЕМСКЕ ВРСТЕ – Херцег-Нови 60
- ЕНТЕРИЈЕР – Сакрална архитектура – Пераст 73
– Стамбена архитектура – Пераст 73
- ЕСКУЛО (породица) – Котор – 15. В. 142
- ЖИВОЛИНОВИЋ, Светозар (1899-1981) – Биографија 130
- ЗАВИЧАЈНА БИБЛИОТЕЧКА ЗБИРКА БОКЕ КОТОРСКЕ – Херцег-Нови 8
- ЗАДУЖБИНА НИКОЛЕ МУСИЋА
– Манастир Савина – Архивска грађа 13
- ЗАМБЕЛИЋ, Петар (1849-1907) 131
- ЗВОНИК ЦРКВЕ СВ. АРХАНЂЕЛА МИХАИЛА – Херцег-Нови – Пројектовање 72
- ЗДРАВСТВО – Херцег-Нови – 18-20. в. 64
- ЗЕМЉОРАДНИЧКЕ ЗАДРУГЕ – Бока Которска – 20. в. 12
- ЗЕТСКА ЕПИСКОПИЈА – Превлака – 1124. год. 26
– Превлака – 1181. год. 26
- ЗЕТСКА ЕПИСКОПИЈА (Превлака) – Оснивање 25
– 15. в. 27
- ЗЛОКОВИЋ, Милан (1898-1965) 132
- ЗМАЈЕВИЋ, Андрија (1624-1694), барски надбискуп 111
- ЗРИКАВЦИ – Угроженост – Игало 61
– Угроженост– Херцег-Нови 63
– Херцег-Нови 62
- ИВЕЛИЋ, Владо (1855-1940) 126
- ИВЕЛИЋ, Иван-Ивеља (?-) 53
- ИВЕЛИЋ, Константин М. (1790-1837) 53
- ИВЕЛИЋ, Марко К. (1740-1825) 53

- ИВЕЛИЋ, Петар И. (1772-?) 53
- ИВЕЛИЋ, Симеон (?-) 53
- ИНСТИТУТ „ДР СИМО МИЛОШЕВИЋ“ – Игало – Историја 130
- ИСЕЉАВАЊЕ – Бока Которска – До 1941. год. 33
- ИСХРАНА, обредна – Грбаљ 58
- ЈЕМСТВО – Правна заштита – Котор – 19. в. 50
- ЈОВАНОВИЋ, Љубомир (1865-1928) – Биографија 125
- КАПЕЛИЦА СВ. РОКА – Мељине 65
- КАТЕДРАЛА СВ. ТРИПУНА – Котор – Фреске 95
- КМЕТСТВО – Луштица – 1864. год. – Уговори 49
- КЊИГА ПОПА ФИЛИПА КОСТИЋА – Рукопис 22
- КОВАЧЕВИЋ, Филип Ј. (1859-1922) 3
- КОЈИЋ, Бранислав (1899-1987) – Сјећања 112
- КОЛО БОКЕЉСКЕ МОРНАРИЦЕ 116
- КОПИТОВИЋ, Антун (1913-1983) 133
- КОСТИЋ (породица) – Архивска грађа 146
- КОСТИЋ, Нико (свештеник) – Службена преписка 22
- КОСТИЋ, Филип (свештеник) – Службена преписка 22
- КОТОР – Свјетска баштина – Просторни план – 2009. год. 117
– Споменици свјетске баштине – Заштита 119
- КОТОРСКА ТВРЂАВА – 15-18. в. 79
- КОТОРСКИ СТАТУТ - 1616. год. 47
- КОТОРСКО ПОЗОРИШТЕ – 19. в. – Архивса грађа 100
- КРИВИЧНА ДЈЕЛА – Статут Котор – 1616. год. 47
- КРТОЛИ (село) – Бока Которска – Обичаји 55
- ЛАЗАРЕТ – Мељине 65
- ЛЕГАТ ДР ДУШАНА ПЕТКОВИЋА – Херцег-Нови 19
- ЛЕГАТ ДР НИКОДИМА МИЛАША – Библиотека Манастира Савина – Херцег-Нови – 19. в. 20
- ЛЕДЕНИЦЕ – Анаграфи – 1909. год. 32
- ЛЕКСИКА – Љекаруше – Бока Которска – 18. в. 105
- ЛОРЕДАНО (породица) – Котор – 15. в. 142
- ЛУШТИЦА – Историја 148
– Историја – 14-16. в. 149
- ЉУБИБРАТИЋ, Саватије (? - 1716) – Писма 111
- МАЂАР, Адорјан (1887-1978) 121
– Сецесија 122
- МАНАСТИР СВ. АРХАНГЕЛА МИХАИЛА – Превлака – Преградна плоча 92
- МАНАСТИР СВ. МИХАИЛА – Превлака – 15. в. – Право на непокретности 48

- МАРТИНОВИЋ, Марко (1663-1716) 94
- МЕЂУНАРОДНИ НАУЧНИ СКУП „ЦРКВЕНИ АРХИВИ И БИБЛИОТЕКЕ“ – Котор – 2002. год. 14
- МЕШТРОВИЋ, Јоко (1894-1918) – Биографија 123
- МИКОВИЋ, Дионисије (1885-1914) – У часопису „Босанска вила“ – 1885-1914. 4
- МИЛИНОВИЋ, Томо (177-1846) 147
- МИЛОШЕВИЋ, Илија (1848-1919) 128
- МИЛОШЕВИЋ, Милош – „Поморски трговци, ратници и мецене“ – Приказ 66
- МИЛОШЕВИЋ, Федерико (1875-1942) – Биобиблиографија 129
- МИЛУТИНОВИЋ, Коста (1909-) – Биографија 135
- МИХОЉСКИ ЗБОР – Превлака 45
- МУСИЋ, Никола (18. в.) – Тестамент – Архивска грађа 13
- НАРОДНИ ОБИЧАЈИ – Горњи Ораховац 56
- НИКИЋИЈЕВИЋ (породица) – Херцег-Нови – 18-19. в. 141
- НОТАРСКА СЛУЖБА – Бока Которска – Средњи вијек 51
– Далмација – Средњи вијек 51
- ЊИВИЦЕ (село) – Природне одлике 59
- ОБИЧАЈНО ПРАВО – Бока Которска 45
- ОПАТИЈА СВ. ЂОРЂА – Пераст – Економске прилике – 14-15. в. 28
- ОПЕРА „БАЛКАНСКА ЦАРИЦА“ – Котор – 1890. год. 98
- ОСИГУРАЊЕ – Бродови – 1545-1635. год. 54
- ПАВКОВИЋ, Данило Г. (1754-?) – Биографије 21
- ПАЛАТА ЗМАЈЕВИЋ – Пераст – Архитектонско истраживање 91
- ПАЛАТА МАЗАРОВИЋ – Пераст – Архитектонско истраживање 89
- ПАЛАТА ШЕСТОКРИЛОВИЋ – Пераст 90
- ПЕРАСТ – Урбанистички развој – Историја 70
- ПЕТКОВИЋ, Душан (1918-1986) – Биографија 137, 138
- ПЕТРАНОВИЋ, Герасим (1820-1906) – Писма 110
- ПЛИВАЊЕ – Херцег-Нови – Историја 104
- ПЛИВАЧКИ ВАТЕРПОЛО КЛУБ ЈАДРАН
– Херцег-Нови – Историја 104
- ПОЕЗИЈА, српска – Исељеници – Бокељи 109
- ПОЗОРИШТЕ – Котор – Историја 99
- ПОМОРСКИ КАПЕТАНИ – Кртоли 146
- ПОПОВИЋ, Јелисавета М. (19 ?-) – Рукописне партитуре 97
- ПРАЗНИЦИ – Горњи Ораховац 56
- ПРВИ СРПСКИ УСТАНАК, 1804-1813 – Бокељи 147
- ПРЕКОМОРСКА ТРГОВИНА – Котор – Дубровник – 15. в 44
– Котор – Италија – 13-16. в. 43

- „ПРИКАЗИВАЊЕ РАЗГОВОРА ЈЕСУСОВА С УЧЕНИЦИМА СВОЈИЈЕ-
МА У БРИЈЕМЕ НАПОКОЊЕ ВЕЧЕРИ“ – 17. в. 106
- ПУЛМАН (Public Libraries Mobilising Advanced Network of Excellence) –
Конференција – Херцег-Нови – 2002. год. 15
- РАДОЈЕВИЋ, Вељко (1868-1959) – Биографија 108
- РИМСКА КУРИЈА – Котор – Средњи вијек 30
- РИМСКИ „ПИТОС“ – Рисан (Царине) – 1-2. в. – Рестаурација 68
- РУСКИ КЛУБ – Херцег-Нови – 1929. год. 10
- РУСКО ГРОБЉЕ – Херцег-Нови 71
- РУЦОВИЋ, Богобој (1869-1912) 134
- САБОРНИ ХРАМ СВ. СТЕФАНА – Херцег-Нови – Пројектовање 72
- САТ КУЛА (Херцег-Нови) – Архитектонска истраживања 80
- СВАДБА – Грбаљ - 20. в. 57
- СВЕШТЕНИЧКИ ПРОТОКОЛИ – Кртоли 146
- СВЈЕТСКА БАШТИНА – Котор – Просторни план – 2009. год. 117
- СИМИК БРАЈАНОВ (15. в.) – Трговачки послови 42
- СИМИК БРАЈАНОВ, 15. в.– Трговачки рад 41
- СКАКАВЦИ – Угроженост – Игало 61
– Угроженост – Херцег-Нови 63
– Херцег-Нови 62
- СОКОЛСКА ДУШТВА – Бока Которска – 20. в. 12
- СРБИ – Католици – До 1941. год. 38
- СРБИ, православци – Дубровник – 1870-1874. год. 39
- СРПСКА БОКЕШКА ШТЕДИОНИЦА – Котор – 1901. год. 12
- СРПСКА КРЕДИТНА ЗАДРУГА – Херцег-Нови – 1904-1921. год. 40
- СРПСКИ ЈЕЗИК – Употреба – Бока Которска – 1872. год. 37
- СРПСКО ПЈЕВАЧКО ДРУШТВО „ЈЕДИНСТВО“ – Котор 97
- СТАНОВНИШТВО – Херцег-Нови -19. и 20. в. 34, 35
– Херцег-Нови -1850-1989. год. 36
- СТЕРИЈА, Јован Поповић – Позоришне представе – Боке Которска – До
1914. год. 102
- СУТОРИНА (село) – Природне одлике 59
- ТОМАНОВИЋ, Лазар (1845-1932) 136
- ТОМАНОВИЋ, Лазар – „Петар Други Петровић-Његош као владалац“ –
Приказ 136
- ТОМАНОВИЋИ (братство) 140
- ТРАНСУМПТИ – Архив Котор 31
- ТРГОВАЧКА КЊИГА ДАНИЛА ГЛИГОРОВОГ ПАВКОВИЋА – 1790-
1816. год. 21
- УТВРЂЕЊА – Бока Которска – 15-18. в. 78
– Пунктови – Херцег-Нови 76

- Херцег-Нови 77
- ФОРТИФИКАЦИЈЕ – Бока Которска – Литература 2
  - Херцег-Нови 76, 77
- ХЕРЦЕГ-НОВИ – Ведуте – 16-17. в. 120
  - Историја – 19. в. 150
  - Културна баштина – Просторно планирање 118
  - 1941. год. - Сјећања 112
- ХЕРЦЕГ-НОВИ (општина) – Просторно планирање 69
- ЦРКВА ПОКРОВА БОГОРОДИЦЕ – Драгаљ – Архитектонско истраживање 84
- ЦРКВА РИЗА БОГОРОДИЦА – Бијела – Истраживање 74
- ЦРКВА РОЖДЕСТВА БОГОРОДИЦЕ – Малев до - Архитектонско истраживање 84
- ЦРКВА СВ. АНЕ – Херцег-Нови – Архивска грађа 29
  - Херцег-Нови – Архитектонско истраживање 88
- ЦРКВА СВ. АПОСТОЛА ТОМЕ (Требесин) – Археолошко истраживање – Извјештај 115
- ЦРКВА СВ. АРХАНЂЕЛА МИХАИЛА – Херцег-Нови – Изградња 81
  - Херцег-Нови – Јубилеј – 1911. год. 11
- ЦРКВА СВ. ЂОРЂА – Љешевићи – Истраживање 86
  - Његуши – Архитектонско истраживање 82
- ЦРКВА СВ. ИЛИЈЕ – Загора – Графичка реконструкција 85
- ЦРКВА СВ. ЈОВАНА
  - Драгашево село - Архитектонска истраживања 84
- ЦРКВА СВ. ЈОВАНА – Калимож – Иконе 93
- ЦРКВА СВ. ЛУКЕ – Котор – Историја 24
- ЦРКВА СВ. НЕЂЕЉЕ – Кумбор - Архитектонско истраживање 75
- ЦРКВА СВ. НИКОЛЕ
  - Доње Леденице - Архитектонско истраживање 83
- ЦРКВА СВ. ПЕТКЕ – Леденице - Архитектонско истраживање 83
- ЦРКВА СВ. ПЕТКЕ – Пољице - Архитектонско истраживање 83
- ЦРКВА СВ. ФРАЊА – Котор – Ревитализација 87
- „ЦРКВЕНИ АРХИВИ И БИБЛИОТЕКЕ : ЗБОРНИК РАДОВА“, Котор, 2004. год. – Приказ 23
- ЦРНИЋ-ПЕЈОВИЋ, Марија (1934 -) – Биобиблиографија 5
- ЦРНОГОРЧЕВИЋ, Младен (1863-1902) – Биобиблиографија 6
- ШТУМБЕРГЕР, Мирослав (1892-1983) 127

САДРЖАЈ

	страна
0 Опште	8
002 Документација. Књиге. Рукописи. Ауторство	8
01 Библиографија и библиографије. Каталогзи	8
02 Библиотекарство	10
050 Серијске публикације. Периодика	10
06 Организације и друге врсте сарадње.....	10
061 Организације и други типови кооперације. Друштва. Удружења. Конгреси. Изложбе. Пословне фирме. Научно-истраживачке организације. Јавне функције	10
070 Новине. Штампa. Новинарство	11
09 Рукописи. Ријетка и значајна дјела	12
2 Религија. Теологија	12
27 Хришћанство. Хришћанске цркве и вјере	12
3 Друштвене науке	14
31 Демографија. Социологија. Статистика	14
32 Политика	15
323.1 Националистички, народни, етнички покрети и проблеми. Националне и етничке мањине	15
339 Трговина	16
34 Право. Правни систем	16
35 Јавна управа. Влада. Војни послови	17
36 Осигурање друштвених и материјаних животних потреба. Социјални рад. Социјална помоћ. Становање. Осигурање	18
368 Осигурање. Јавни услови узајамне подјеле ризика	18
39 Етнологија. Етнографија. Обичаји. Навике. Традиције. Начин живота. Фолклор.....	18
5 Математика и природне науке	19
502 Природно окружење и његова заштита.....	19
58 Ботаника	19
59 Зоологија	19
6 Примењене науке. Медицина. Технологија	20
61 Медицинске науке	20
656 Транспортне и поштанске услуге. Организација и контрола саобраћаја	20
7 Умјетност. Рекреација. Забава. Спорт	21
71 Просторно планирање	21
728 Стамбена архитектура. Становање. Стамбене зграде	24
73 Пластичне умјетности	25

75	Сликаство	25
78	Музика	26
79	Рекреација. Разнода. Игре. Спорт	26
8	Језик. Лингвистика. Књижевност	27
81	Лингвистика и језици	27
82	Књижевност	27
821.163.41	Српска књижевност	28
9	Географија. Биографија. Историја	29
902	Археологија	29
904	Културни остаци историјског доба	29
91	Географија	30
912	Нелитерарна, нетекстуална презентација региона	30
929	Биографска и сродна проучавања	30
93/94	Историја	34
930.25	Архивистика	34
94	Општа историја	34
Регистри:		
-	Регистар аутора	36
-	Предметни регистар	38

Илија ЛАЛОШЕВИЋ

КОРТИНЕ И БАСТИОНЕ ТРАСЕ КОТОРСКЕ ТВРЂАВЕ

Кључне ријечи: Которска тврђава, бедем, кортина, куле, бастиони, бастионе трасе.

Утврђени средњовјековни градови међу које спада Котор, свој опстанак у току бурне историје дуговали су систему фортификација који се састојао од утврђеног градског периметра бедемских зидова – кортина мјестимично ојачаних кулама.

Ове, средњовјековне високе и вертикалне зидине, предвиђене за ратовање хладним оружјем, током млетачког периода (1420-1797. год.) постепено су замјењивале ескарпирани бастионе трасе погодне за одбрану и дејствовање артиљеријским оруђима.

Међу кортинама и бастионим трасама Которске тврђаве посебно значајно мјесто заузима сјеверна кортина (према ријеци Шкурди) која је сматрана стратешки најосјетљивијом зоном градског утврђења.

Западна кортина, бедем према мору, преживјела је највише промјена у току историје града. Њен данашњи изглед, углавном потиче с краја XVII вијека, последице великог земљотреса 1667. године. Ипак, само дјелимично је дошло до измјене њене трасе, а углавном су се интервенције свеле на израду спољашње ескарпе, уз уклањање малих квадратних средњовјековних кула и додавање полигоналних артиљеријских бастиона и платформи.

Значајне измјене, уз чување извјесних старијих средњовјековних дјелова, претрпјеле су пред сам крај Млетачке владавине зидине у брду.

Сјеверна кортина

Најважнија кортина зидина око града, са стратешког аспекта је сјеверна, према ријеци (сл. 1, 2.). У данашњем облику настала је средином XVI вијека. Због конфигурације терена неповољне за одбрану (зидине су у равници, изложене артиљеријској ватри са узвишице изнад Табачине,

према Доброти), отежаног фундарања (алувијални насип) и сталне ријечне ерозије, овај сектор је перманентно задавао бриге војним градским властима.

Свијест о потреби побољшања укупног фортификационог система на овој страни, поготово најосјетљивијег његовог дијела, дугачке кортине уз одбрамбени ров ријеке Шкурде (*»fossa capitale«*), нарочито је нарасла у вријеме Барбаросиног напада на Котор (1539. године). Провидур Бембо је претходне године започео радове на изградњи снажног бастиона у близини врата од ријеке и реконструкцији сјеверне кортине, али их до напада није завршио, што је био велики недостатак за одбрану града. Једна од најстаријих ведута града управо највише пажње у приказивању посвећује сјеверном сектору и то у вријеме Барбаросиног напада, (прилог 1.). Млечани су проблем мањкавих градских фортификација ријешили као и обично у сличним приликама, плаћајући нападачу потребну суму новца.

Провидур Рива¹ у извјештају из 1540. године доноси поближе податке о иницијативи обнове сјеверне кортине, наводећи да је његов претходник Бембо «започео зид контраескарпе рова код св.Бернардина²», који још треба подићи за највише један хват, и покрити га одозго и изнутра (*»da torno da driedo«*), као што је он урадио на положају код св. Николе, поменутом бастиону касније названом Рива, источно од градске капције на Шкурди, према сектору утврђења на брду.

Рива даље наводи да су зидине између Цитаделе и бастиона (*»bagliardo«*) Бембо јако старе и деформисане због насипања, па пријете да се сруше. Треба их поправити изградњом спољашње контраескарпе, системом који је био уобичајена пракса у ојачавању старих средњевјековних бедема и њиховој адаптацији за потребе артиљеријске бастионе трасе.

Ипак, Рива хвали которско утврђење у цјелини, посебно због положаја у брду који се налазе један изнад другог (*»a cavalier«*). Предлаже Сињорији да за потребе радова на фортификацијама упути једног искусног инжињера, као што је г. Батиста, који је служио код војводе од Урбина.

Детаљан предлог поправки зидина ка ријечи доноси Ђустинијано у свом извјештају из 1553. године.³ Он наводи да од Цитаделе до басти-

¹ S. Ljubić, *Commissiones et relationes Venetae* II, Monumente spectantia historiam Slavorum Meridionalium vol. VIII, JAZU, Zagreb 1876.,167-170

² Ова црква данас не постоји, а налазила се у близини цркве Св. Кларе и Доминиканског манастира Св. Николе у граду, саграђеног послје Барбаросиног напада и рушења истоименог манастира ван зидина на извору Шкурде.

³ С. Љубић, н.д., II, 190-271

она Бембо има 96 хвати између којих је јарак и управо обновљена кортина (“una cortina di muro novamente refabricata”), чија дебљина је, додајући јој стару, 20 стопа. Међутим, темељ јој није јак и стабилан, јер се у току његове израде наишло на неке старе казамате («case matte»), које су због недостатка материјала напуњене земљом, свежњевима пружа («fassine»), па и смећем. Зидан на таквим темељима зид се слегао и напукао у дужини од 50 хвати (иако је читав дугачак око 90 хвати), што је захтијевало ваома скупу обнову.

По Ђустинијановом предлогу радова на конструктивној санацији, требало је уклонити, скратити прву руку камена према јарку и подебљати зид с те стране бар за три стопе, а по потреби и више, све док се не исправи, а потом вратити спољашњу руку камена («mano di pietre vive»). За ову поправку и изградњу грудобрана предвиђа се утрошак од 4.500 дуката. Нагнути дио зида према граду требало је президати у кампадама («facendola a pezzo a pezzo») и подупријети («con puntelli, spironi et ciò che bisognasse»). Такође треба оправити кортину између бастiona Риве и Бембо, а на њима саградити грудобране («parapetti»), јер се на удаљености 300 хвати од градске капије налази узвишица («colle»), гдје непријатељ може извући топове и одатле тући град, посебно овај сектор зидина.

Из извјештаја Паола Донато,⁴ с краја 1553. године сазнајемо да је провидуру највише брига задавала управо сјеверна кортина започета у вријеме рата на страни св. Николе. Његове оцјене ипак су знатно блаже од напријед наведених које даје поменути синдик и инквизитор Ђустинијани. Наводи да је за вријеме свог службовања контролом установио да се ескарпа перманентно нагиње и одваја од старог зида («slargandosi dalla muraglia vecchia»), али никакве активности на оправци још нису започете.

Радове је наставио Донатов насљедник, провидур Леонардо Болани (1553-1554). У свом извјештају поднесеном Сенату у априлу 1555. године,⁵ Болани наводи да је успјешно («in boni termini») санирао зид у дужини 14 хвати. Због изненадне појаве турске војске под Херцег Новим морао је прекинути ове радове, да би направио неке положаје («cavalieri») и складишта («casselli»), покривена каналицом, поплочана («coperti con le corpi et sallizadi»), и ту смјестио артиљерију.

Болани наводи, да је, потрошивши поменутих 400 дуката, писао провидурима тврђава, који су му послали још толико, те је укупно попра-

⁴ С. Љубић, н.д., III, 46. Извјештаји су из кодекса «Relationes Maritimae», пронађеног у дворској библиотеци у Бечу, а потом враћеног у Државни архив Венеције.

⁵ С. Љубић, н.д., III, 64-69

вљено 25 хвата зида, чиме је он завршен, што се може видјети из приложеног цртежа (»modello«). Ипак, судећи по раније наведеним дужинама оштећених партија зида (50 хвата), и неким каснијим извјештајима, консолидација сјеверне кортине, за вријеме Боланија није завршена, већ је он у свом извјештају претјерао да би истакао значај својих радова и оправдао повјерена средства.

Приликом градње, на врху зида, уграђен је рељеф у ренесансном оквиру, на којем се уз уобичајеног лава св. Марка налазе три грба. Грб у средини, са два коса појаса, је припадао поменутом провидуру који је руководио радовима Леонарду Болани.

Међутим, новосаграђени сјеверни бедем (»coltina«) још није у цјелини статички консолидован. У извјештају који су 1559. године сачинили Гаспар Ерицо и Микеле Бон⁶ наводи се да је бедем обновљен у дужини од 47 пертика (»pertighe« - пертица, у овом случају: *pertica veneta* = 6 стопа = 2,09 м).⁷

У релацији бившег ректора и провидура Котора Винћенца да Канал из 1584. године,⁸ наводи се да са стране од ријеке, од бастиона Цитаделе до полубастиона Рива има много недостатака, између осталог лоша бочна контрола (»è mal guardata delli fianchi«), чему је разлог застарјели бастион (»Torgione antico, il quale non fiancheggià«). Кортина између бастиона Рива и Бембо (сачувани дио средњевјековног бедема уз капију Шкурде) је ниска и треба је надзидати, насути изнутра (»alzarla et terrapienarla di dentro«) и саградити нове грудобране.

Неколико година касније⁹ провидур Габријел сматра да је од стране ријеке потребно много посла и трошка и да она има велике недостатке јер јој је због пута и равнице лакше прићи. Има довољно земље да непријатељ може да направи заклоне (»terreno per farsi avanti coperto«). Провидур чак сматра да и ријека што тече уз зидине више штети тврђави него јој користи јер зими због великих киша нанесе камен који напуни ријечно корито. Од активности он даје приоритет насипању кортине, бастиона Бембо и тзв. Коморникове куле, заправо бастиона Цитаделе, односно Кампана (»il turron del Camerlengo«) који фланкирају кортину. Предлаже уклањање што је могуће више терена око града и подизање неких положаја изнад бастиона Бембо и код понтона (»Piazza del Pontone«).

⁶ Истро, 112-136

⁷ М. Влајинац, *Речник наших старих мера у шоку векова*, IV свеска, САНУ, Београд 1974. 708-709.;

⁸ Г. Новак, *Млејачка ујугосиџа и извјештаји*, св. IV од 1572 до 1590 године, ЈАЗУ, Загреб 1964., 349-453

⁹ Извјештај из 1588. године, Г.Новак, н.д., 413-422

Овај положај није било могуће идентификовати, будући да је ово његово једино помињање.

Габријел је мишљења да Котор треба јако утврдити. Међу многим недостацима тврђаве уочио је да страже (“Ronde”) не могу обилазити највећи дио града у равници (“Citta in Piano”). Зато је на зидинама направио шетнице (“Corgidori sopra le muraglie”) у дужини од 270 хвати, окруживши град који у дијелу равнице обухвата обим од сса 450 хвати.

У извјештају Јеролима Пизанија, по повратку са функције провидура у Котору поднесеном Сенату 1590. године,¹⁰ каже се да Котор има повољан стратешки положај, али да су му зидине веома старе, високе 5 хвати, дебеле 6 стопа (“alto passa cinque, larghe piedi sei”), без потребних својстава, осигуране (овдје је примијењен термин: “ornate” - украшене) само са малим старинским кулама (“piccoli torrioncini all antica”).

И Пизани сматра да је најосјетљивији дио града по питању одбране онај од ријеке (“detta della Fiumara”). Међутим, у малом потоку (“fiumicello”) нема увијек воде и тада се корито може прећи пјешке (“a piede asutto”). Као и његови предходници наводи недостатке фортификација на овом дијелу и предлоге за побољшања: насути кортину и базилионе (што ће неминовно угрозити оближње куће), саградити истакнути положај (“cavaliero”) у брду изнад градске капије и сл.

Инжењер Алберти се у извјештају из 1624. године,¹¹ попут многих својих предходника и насљедника, све до данашњих дана, суочио и са проблемом ријечних наноса (“giara o Polesene”) у одбрамбеном рову (“fossa”) тј. кориту Шкурде, нарочито уз бок и ескарпу базилионе Бембо.

Западна кортина

Западна кортина, бедем према мору, преживјела је највише промјена у току историје града. Њен данашњи изглед, углавном потиче с краја XVII вијека, послје великог земљотреса 1667. године (сл. 3, 4.). Ипак, само дјелимично је дошло до измјене њене трасе, а углавном су се интервенције свеле на израду спољашње ескарпе, уз уклањање малих квадратних средњовјековних кула и додавање полигоналних артиљеријских базилионе и платформи (прилог 2.)

Провидур Габријел¹² за бедеме које окружују град, а нарочито за зидине са западне стране, према мору и пристаништу (»della Marina verso

¹⁰ Г. Новак, н.д., 465

¹¹ Archivio di Stato Veneto, Provveditori da Terra e da Mar, ASV, P.T.M. f. 438

¹² Извјештај из 1588.године, Г.Новак, н.д., 413-422

Ponente«), каже да су рађене старински («all' antiqua«), без терапијена («senza minima quantità di terreno«). На њима су једноставне квадратне кулице («simplici turioncini quadri«) подесне једино за аркибузе. Ипак, не вјерује да би непријатељска флота пришла на тако уском простору и тукла овај бедем из артиљеријских оруђа, јер би се тако изложила плотунима са Каштела и положаја у брду («Piazze del Monte«). Имајући то у виду овај дио је довољно јак, с обзиром на општу диспозицију («rispetto al sito«).

Ђустинијано у свом извјештају средином 1553. године,¹³ поред опширних описа и историјских разматрања, доноси и обиље података везаних за стање градских фортификација и радове на њима. За которску луку каже да може да прими и највећу флоту, и да је брда бране од вјетрова, осим буре, због које је на локалитету Видиковац («bel vedere«) у близини Цитаделе на ушћу Шкурде (данас топоним «Лужа«) саграђен лукобран (примјењен термин «spigone«).

Зидине од поменутог бастиона до врата св. Фрања (Гурдић) дуге су 260 хвати имају многе пукотине и пријете падом. Контрадикторно је да се, без обзира на наведено, тврди да за поправак није потребна велика сума. Наводи се да су зидине најугроженије код кланице и да ће се ускоро морати порушити («è per minar presto«).

Четири године послје инспекцијског обиласка Антонија Диједо и Ђованија Ђустинијано, јуна 1557. године одређени су за контролоре у Далмацији и Боки Гаспар Ерицо и Ђакомо Контарини. Отпочели су мисију фебруара наредне године. Како је Контарини умро у Бару већ у марту, замијенио га је Микеле Бон. Обилазак су завршили у фебруару 1559. године, а потом поднијели извјештај.¹⁴

У извјештају се наводи да је бедем настањеног дијела града дугачак 900 хвати, а остатак у брду још 500 хвати. Према западу је приста ниште («muolo«), а ова страна је доста слаба јер нема бок («fianco«), зидине су старе са многим прислоњеним кућама, а у дужини од 190 хвати нема никакве страже. Насупрот добре одбране града с копна, он је слабо утврђен с морске стране («muraglia antiquissima, rovinosa et bassissima«); била би довољна само једна канонада испалена с неколико галија, да разбије бедеме и лако продре у град.

У релацији бившег ректора и провидура Котора Винћенца да Канал, из априла 1584. године,¹⁵ поред уопштених разматрања стратешког значаја Котора и Боке Которске, дат је опис стања которских утврђења и

¹³ С. Љубић, н.д., II, 190-271

¹⁴ С. Љубић, н.д., III, 112-136

¹⁵ Г. Новак, н.д., 349-353

мишљење о томе како их треба поправити. Канал наводи да бедем од мора нема бочне положаје ни стражу, као ни терапијенат, а сав је оштећен од земљотреса.

Дјелови бедема од бастiona Валијер до бастiona Корнер, (сл. 3.) и од њега до старог которског зида поред Позоришта (у близини срушене платформе Пизани) немају на себи никаквих особености по којима би се могли датирати (епиграфика, хералдички симболи и сл.), али се с разлогом сматра да спадају међу најновије на овом потезу, да су настали после земљотреса 1667. године.¹⁶ Сами поменути бастioni имају рељефе и плоче, са којих су, нажалост, систематски отучени хералдички и епиграфски елементи, па се питање њиховог датирања, може условно ријешити аналогijама, упоређивањем разних извора и сл.

Јужно од кортине с краја XIX вијека, изграђене после рушења платформе Пизани, постоји старији зид, (сл. 5.), који се пружа до куле на Гурдићу. Ове двије кортине су истих карактеристика па је евидентно да је старији био узор градитељима млађег, само што је он изведен технички квалитетније, укључујући и машинску обраду кордон вијенца. На зиду је грб породице Бернарди а испод плоча са натписом.¹⁷ Како је у години градње (1659.) дошло до смјене провидура Габријелија и Фоскаринија, овдје се ради о генералном провидуру Антонију Бернарди (1656-60.). Ранији зид који је постојао на овом потезу вјероватно је био више упоље, судећи по траговима на боку куле Гурдић, (сл. 5.). Могао је бити повучен из два разлога, због нагињања услед лошег терена и фундаирања, или због одбрамбених захтјева тзв. фланкирања, односно бочне одбране зида са куле Гурдић.

Бедеми у брду

Судећи по историјским изворима, у првим вјековима млетачке власти, осим радова на самом Каштелу, није било много активности на одбрамбеним зидовима, кортинама у дијелу фортификација у брду. Оне су коришћене у облику како су наслијеђене из претходног, средњовјековног периода, а с обзиром на квалитет градњи и неприступачности терена дуго времена су и задовољавале у одбрамбеном смислу. И до данас имамо изузетно добро, готово у цјелини очуване дјелове средњовјековне бедемске трасе у брду, и то испод положаја Батаља (сл. 6), на положајима Ренијер, Св. Марко (сл. 7.), Лоредан (сл. 8), Св. Фрањо (сл. 9) итд.

¹⁶ В. Ђуровић, О зидинама града Котора, Зборник извјештаја о истраживањима Боке Которске II, *Сјоменик САН СЦ*, Београд 1956, 126

¹⁷ ERECTUM ANNO MDCLIX

Из историјских извора знамо, да на дијелу тврђаве у брду, непосредно испод Каштела св. Ивана према Гурдићу, дуго времена није било никаквих бедема јер је положај изузетно неприступачан. О томе најбоље свједочи ведута Котора из 1584. године, (прилог 3.), чији је аутор Анђе-ло дељи Оди Падовано.¹⁸ Ова ведута има изузетну документарну вриједност, обилује реалним представама објеката и детаља, што је и разумљиво када се узме у обзир чињеница да је аутор био техничко лице ангажовано и на разним фортификацијама Млетачке републике.

Приликом извјештавања о радовима на бастиону поред капије на Шкурди, провидур Рива (1542. године)¹⁹ наводи да је започео и један зид који се пење уз брдо до мале куле («toresin») у дужини од 13 хвати, који треба да буде висок три, а широк на врху један хват, од чега је пола направљено. Ово сматра важним јер је мјесто приступачно, а нису направљене шетнице («scadori») за стражаре. Те, веома скромне фортификације, остале су у том облику сачуване још до данашњих дана, а помену-та кула је у међувремену срушена, односно њен угао замијењен дијаго-нално постављеним зидом.

Провидур Бернардо Контарини упутио је 1572. године писмену релацију својој влади,²⁰ у којој истиче да је у Котору вршио дужност млетачког представника пуних четрдесет мјесеци. Ступио је на дужност у доба мира, да би касније имао многе конфликте са околним Турцима. Послије напада на Будву, Бар и Улцињ, очекивала се и опсада Котора с копна и мора. Због тога је поправљао которска утврђења, при чему је било доста посла јер су бедеми били на много мјеста у лошем стању.

Контарини је са својим стручњацима («periti») које је имао на располагању, разматрао недостатке и опасности које су могле задесити тврђаву. Том приликом у брду са источне стране, на једном угроженом положају («contraposto») направио је терапијен («terrapieno»). Сматра да је то урађено квалитетно и без журбе, вјероватно постепено у слојевима и уз набијање. Како наводи Контарини то је био добар стратешки потез, јер је касније извјесни Рагациони («Ragazzoni») враћајући се из Цариграда тврдио да су Турци имали план («disegno») да туку град управо на овом мјесту.

¹⁸ Angelo degli Oddi Padovano, *Viaggio delle Provincie di Mare delea Signoria di Venetia*, comi(nc)ando da essa Venetia sino in Candia con tutte le Terre Turchese come Ragusee, In Venetia, del MDLXXXIII (Архиепископска библиотека Удине, бр. 109) Рукопис објављен 1864. г. (Viaggio nelle provincie di Mare . . . , Capo d'Istria, tip. Gius. Tondelli 1864.), 39

¹⁹ С. Љубић, н.д., II, 167-170

²⁰ Г. Новак, н.д., 87-110

Контарини је вршио оправке и на бедему који се од каштела спушта обронком, за који каже да је стар и оштећен («antiqua è guinata»). Адаптирао је неколико стражара за артиљеријску одбрану («à difesa con pezzi») и направио неке положаје у брду («a mezzo il monte»). Изгледа да се овдје ипак није радило о обимнијим реконструкцијама и значајнијим захватима, с обзиром да је овај дио бедема, око положаја Лоредан и испод положаја Приули, до бастиона Рива остао углавном срдњовјековни уз најнужније дјелимичне оправке и подизање висине оградног парапета бедема.

Сличне формулације налазимо и у извјештају Закарије Саламона («Zaccaria Salamon»), који је 1571. године био послат на испомоћ обољелом провидуру Контаринију, да би касније вјероватно и преузео његову функцију.²¹ Саламон наводи да је, слиједећи налоге Контаринија, уредио артиљерију, обезбједио што недостаје, и направио потребне положаје у брду. Насуо је («tegaripenare») и утврдио најважнија мјеста («luoghi più importanti»). Саламон пише да је за вријеме његове управе било дванаест земљотреса, од чега су два удара («scosse») била врло јака. Поред тога у граду је владала глад, оскудица воде и куга. Некада један од најбогатијих и најсигурнијих градова што је имала Венеција, Котор је сада без сумње био у најгорем стању. Како наводи Саламон, није му остало ништа осим слабих зидина («le deboli mura») и вјере грађана према Републици Св. Марка. Потребно је Котор боље утврдити да постане права тврђава («in effetto fusse fortezza»), а не само да носи тај назив.

Кортина у брду, од бастиона Рива до Контаринија (кула и положај) је безбједнија јер је положај јак, стрм и каменит, па се не може прићи. Од положаја Контарини до Каштела нема могућности бочне одбране («è rovera di Fianchi»), а бедем је узан («il luoco è stretto»), па стражари не могу притећи један другом у помоћ. Требало би направити шетницу («corridore») да би се овај дио бедема бранио, будући да на овом потезу има могућност напада («assalto»), јер је споља терен скоро раван, и са неких мјеста непријатељ би («la sua archibusaria») лако растјерао браниоце. Констатација о слабој бочној одбрани је била утемељена, јер су велики дјелови кортине били без одговарајућих кула и бастиона, изгледа све до XVIII вијека (осим кула Контарини и Лоредан).

Провидур Канал²² 1584. године наводи да је Каштел сама природа учинила јаким, због квалитета локације на којој је грађен, али кортина која од њега води до врата на Гурдићу лоших је бокова, а мјестимично и оштећена. И овдје би требало извести оправке, па Канал предлаже да се

²¹ Исто, 111-126

²² Исто, 349-353

упуте експерти, професионалци, који би док траје мир све детаљно прегледали и дали предлоге за оправке.

Силазећи од каштела према Гурдићу, долази се до положаја Прећипицио («Posto Precipizio»), чије име најбоље говори о карактеристикама терена (преципицио-понор, провалија). У току развоја которских фортификација, утврђивању ове стране посвећивана је релативно мала пажња, па, као што смо видјели, на једном мјесту чак вјековима није ни било зида, јер је ту брдо само по себи било неприступачно.

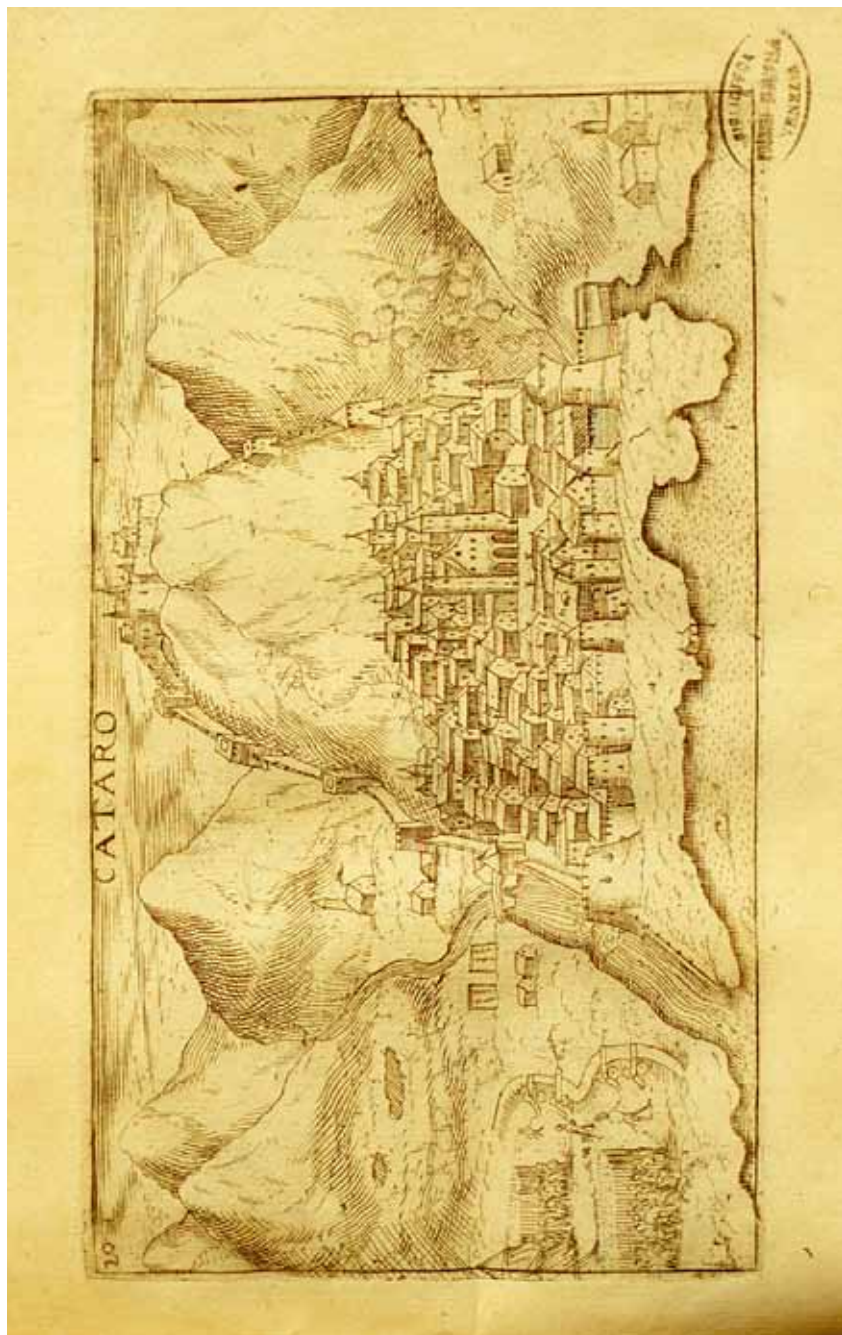
Франческо Давила²³ у свом извјештају тврди да, зазиђивањем двоје врата, од ријеке и Гурдића, изградњом моста код св. Фрања, решетке на вратима од мора и једне стражаре («casotto») на боку положаја Соранцо, може да се спријечи опасност од изненадног упада у град («sorpresa»). Израдом још једног утврђеног појаса у каштелу («un'altro recinto al Castello»), што је касније и учињено, и једног положаја који доминира онима испод («cavaliero»), као и затварањем брда са два («serrando la montagna con due recinti»), или бар једним појасом, што је и реализовано одвајањем града од тврђаве, осигурала би се лака одбрана града.

Значај фортификација у брду огледа се у чињеници да би у случају њиховог освајања без сумње био заузет и град. Не би било наде да се непријатељ истјера из Каштела јер су четири брдска положаја («mezze lune o piazze della montagna») тј. два Контарини, Пелегрин и Педокјо, према ријеци, контролисана («coperta») са Каштела. Стога Давила сматра неопходним да се на овом потезу направи стаза за обилазак положаја и кортина («strada per poterlo rondare»), на мјестима гдје недостаје.

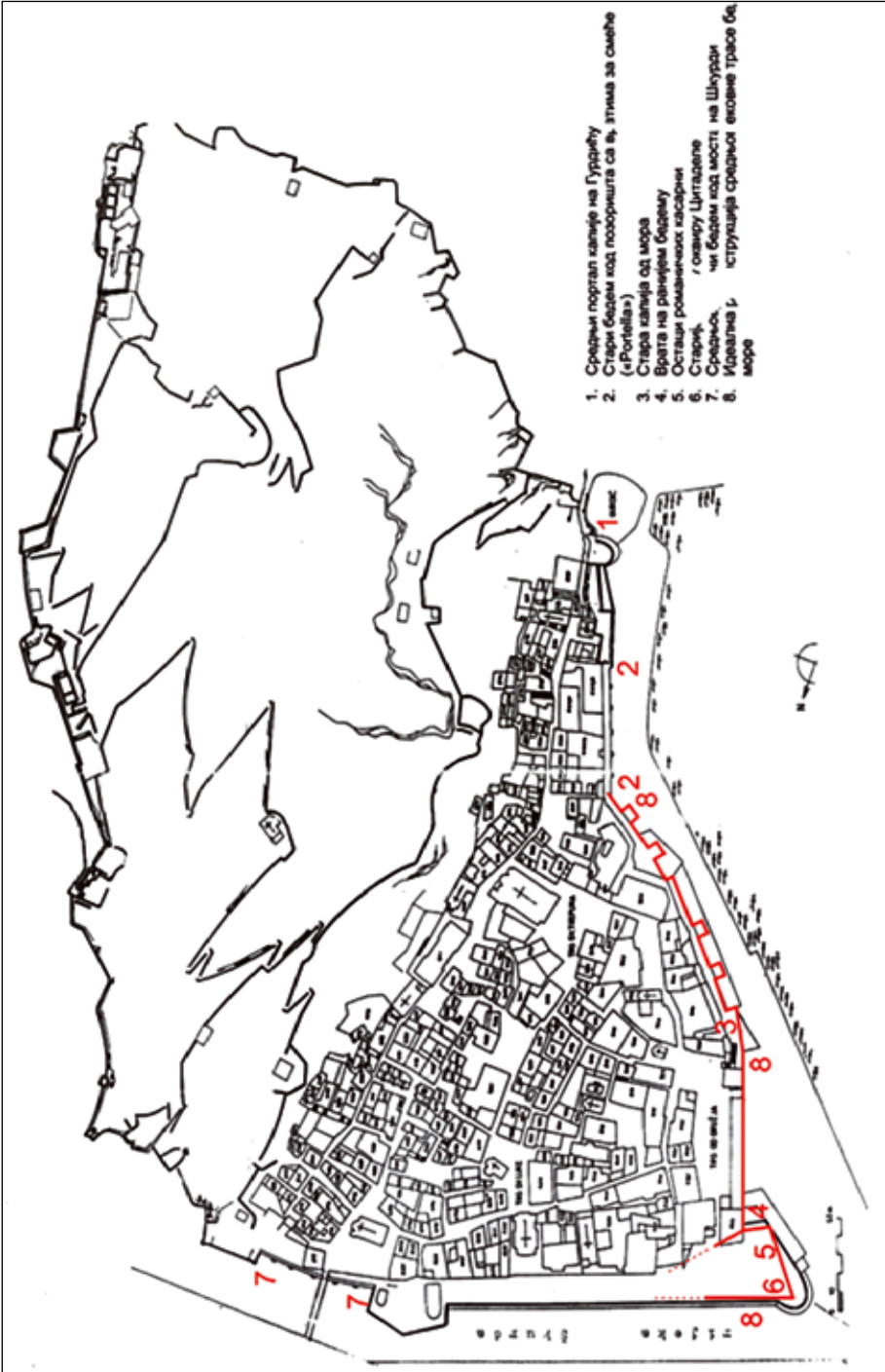
За разлику од кортина у приобалном дијелу тврђаве (сјеверна и западна кортина) које су углавном приступачне и проходне, кортине тврђаве у брду су углавном непроходне. Разлог је општа тешка доступност дијелова тврђаве у брду, али у највећој мјери оштећеност и непроходност степеништа и шетница на врху бедема. Ово је уједно и један од најзначајнијих проблема у ревитализацији тврђаве у брду и њеном безбједном стављању у функцију и омогућавању туристичких обилазака.

²³ F. Davilla, *Scrittura intorno Cattaro et suo distretto*, Venezia 1874., 64

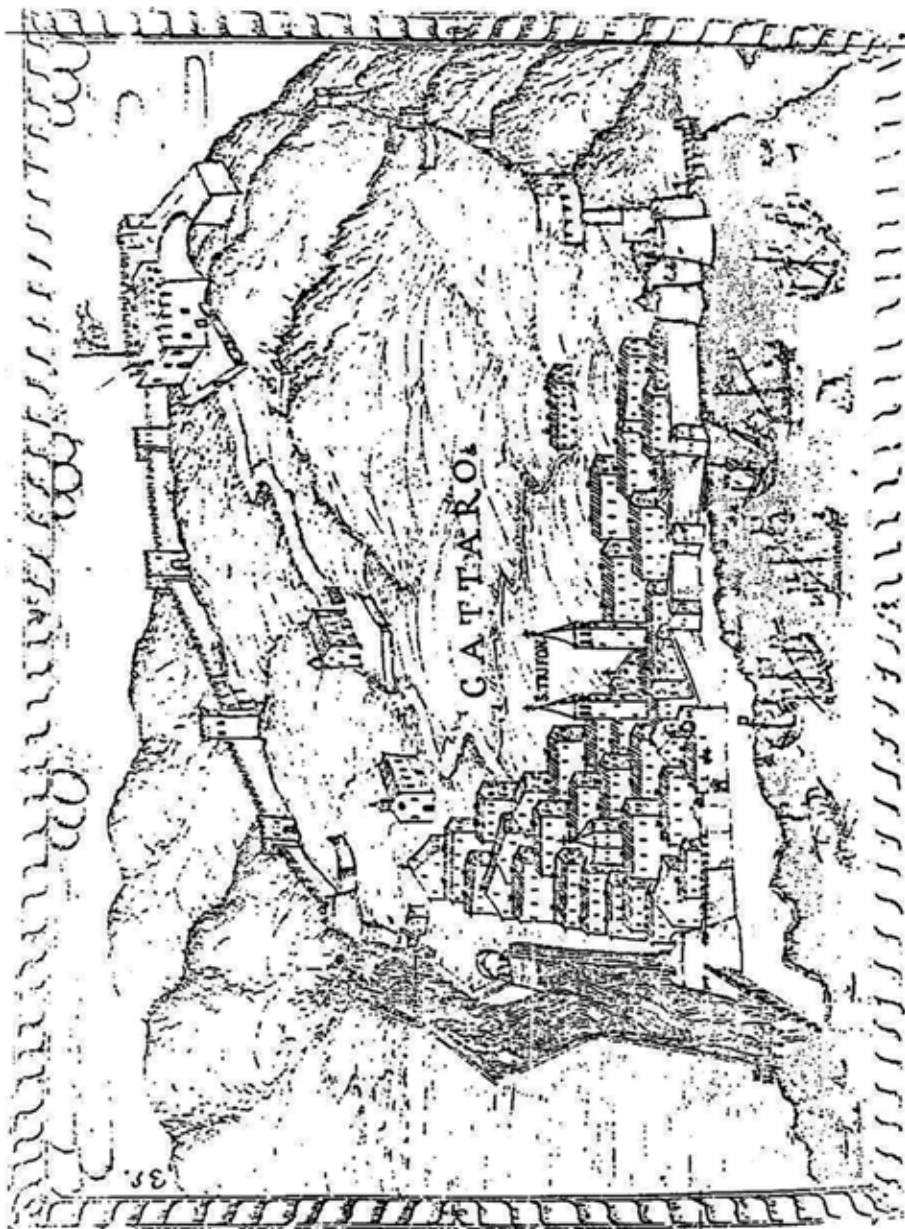

Прилоџ 1. Гравира Коџора са шџредсџавом Барбаросиноџ најаџа 1539. џ., а. Giuseppe Rosaccio, око 1600. џ., (Biblioteca Querini Stampalia, Venecija, BQS Vco. A. 15. B.)

Прилоз 2. Осџаци средњовјековних зрадских ушврђења од XII – XIV вијека

Прилоз 3. Вегуџа Кошора, а. Angelo degli Oddi Padova, 1584. з.
(Архиепископска библиотека Удине, рукопис бр. 109)

Сл. 1. Сјеверна корпина – басиона њраса

Сл. 2. Сјеверна корџина-басџиона шраса, унутрашњи изглед, у току радова

Сл. 3. Зайадна басџиона ѓраса између басџиона Валијер и Корнер

Сл. 4. Зајадна корџина-басџиона џираса, између басџиона Циџагела и Враџа од мора

Сл. 5. Део бегема код куле Гурдић

Сл. 6. Средњовјековна корџина испод положаја Баишаља у брду

Сл. 7. Средњовјековна корићина њоложаја Св. Марко

Сл. 8. Корџина џоложаја Лоредан

Сл. 9. Део бегемског зида положаја Зен изнад Гурдића

Doc. dr Ilija Lalošević, dipl.ing.arch.
Conservation Adviser

CORTINAS AND BASTIONS OF KOTOR FORTRESS LAYOUT

Summary

Fortified medieval towns, among them Kotor, owed their survival during their tempestuous history to the system of fortifications which consisted of fortified town perimeter of ramparts – cortinas in places strengthened by towers.

These, medieval high and vertical ramparts, foreseen for warfare with cold weapons, were during the Venetian period (1420-1797) gradually substituted by escarped bastion layout suitable for defence and artillery action.

In the subject paper the author analyzes the most significant cortinas and bastions of the Kotor fortress layout. Special attention is paid to the northern cortina (towards the river Škurda) which was considered to be the most vulnerable zone of the town fortress.

The western cortina, the rampart facing the sea, was exposed to the largest number of alterations in Town's history. Its present look, dates mainly from the late 17th century, after the great earthquake of 1667. Yet, its layout was only partially changed, the interventions were mainly limited to the construction of the external escarp by removing the small square medieval towers and adding polygonal artillery bastions and platforms.

At the very end of the Venetian rule, the ramparts in the hill, treated in this article as the most endangered ones and with great potential for revitalization, suffered Significant alterations, exempting certain older medieval towers.

Zorica ČUBROVIĆ

ISTRAŽIVANJA I RESTAURACIJA CRKVE SV. TRIPUNA U MORINJU

Ključne riječi: Crkva sv. Tripuna, Morinj, Milinja, sakralna arhitektura, Boka Kotorska

Istoriografski podaci

Najznačajniji podaci koji se tiču vremena nastanka crkve sv. Tripuna u Morinju, potiču iz pera istaknutih historičara Boke Kotorske, don Nika Lukovića i don Gracije Brajkovića.

U osvrtu na ovu građevinu u knjizi „Boka Kotorska“, objavljenoj 1953. godine, don Niko Luković je napisao da crkva sv. Tripuna iz Morinja potiče iz XV vijeka¹. Nije, međutim, navedeno na osnovu čega je ovo vremensko određenje nastalo.

U svom kratkom tekstu o ovoj crkvi don Gracija Brajković navodi testament Milinje iz Perasta iz 1526. godine u kome se crkva sv. Tripuna u Morinju prvi put pominje.² U svom testamentu Milinja ostavlja novac sv. Tripunu Morinjskom i crkvama Gospe od Škrpjela, Gospe od Anđela na rtu u Verigama i Gospe od Rizi, takođe u Verigama.

U istom tekstu autor navodi rješenje Namjesništva u Zadru iz 1818. godine i natpis nad nadvratnikom ulazne kapije na ogradnom zidu ove crkve prema kojemu se o njoj brinu Dabovići, katolici u susjednom selu Kostanjici. Pomenuto je i groblje oko crkve na kojem su se sahranjivali Dabovići i drugi katolici iz Kostanjice. Za oltarsku palu „Gospa sa malim Isusom i sv. Ivanom Krstiteljem“ don Gracija Brajković smatra da „odaje manir“ Tripa Kokolje, te da je loše restaurirana.

---

¹ N. Luković, *Boka Kotorska*, Cetinje 1953, 89

² G. Brajković, A. Tomić, M. Milošević i Z. Radimir, *Neki manje proučavani primjeri građanske i crkvene arhitekture spomeničkog karaktera u kotorskoj opštini*, GPM u Kotoru XXXV-XXXVI, Kotor 1987-1988, 112

Špiro Milinović, proučavalac istorijskih prilika u svom rodnom Morinju, navodi predanje po kojem su „Berberi darovali Kostanjičanima crkvu sv. Tripuna i okolno zemljište“ kako bi razriješili razmirice koje su nastajale zbog zajedničkog korišćenja crkve sv. Jovana na Svrčku. Navodi i dokument iz 1705. godine po kojem se Matu Milinu s braćom i srođnicima, nastanjenom u Perastu, zabranjuje miješanje u crkveni posjed katoličke crkve sv. Tripuna u Morinju, jer se o njoj brinu Staniša Dabović i druge porodice katoličkog obreda iz Kostanjice.³

Drugi dokument, naveden od strane istog autora, iz 1756. godine, odnosi se na sukob između Ivana i Đura Marka Dabovića i Jovana Bekana i njegovih sinova, jer Dabovići ne dozvoljavaju iskrcavanje drva na crkvenom zemljištu, nakon čega 1757. godine ovaj spor rješava Sud dobrih ljudi.

Kao manifestaciju i odraz svojih prava na crkvu sv. Tripuna i njen posjed, Milinović navodi običaj prema kojem se pri sahrani, u toku prenošenja od mora do groblja ispred crkve, kovčeg na zemlju spušta tri puta.

Da su sukobi između Morinjana i Kostanjičana oko prava na crkvu sv. Tripuna bili vrlo izraženi pokazuje i podatak, pomenut kod istog autora, da su Kostanjičani morali da grade vlastito pristanište za prevoz materijala za crkvu jer je pristajanje njihovih barki bilo nepoželjno na morinjskim pontama.

Razmirice između pravoslavnih Morinjana i rimokatolika iz Kostanjice, kojima je pored crkve sv. Tripuna i groblje, pominje i Nakićenović. U antropogeografskoj studiji „Boka“, objavljenoj 1913. godine, u odjeljku pod nazivom Morinj, u pasusu posvećenom ovoj crkvi, Nakićenović navodi da je crkva sv. Tripuna sagrađena u XVIII vijeku⁴ ali bez oslanjanja na izvor.

Dosta oskudnim historiografskim podacima o ovoj morinjskoj crkvi pridružen je izvještaj opata Antona Zambela kotorskom biskupu M. Drago iz 1708. godine, naveden od strane biskupa P. Butorca u djelu *Kulturna povijest grada Perasta*, u kome je navedeno sledeće: „U Morinju je crkva sv. Tripuna: 6 kuća katoličkih, od toga jedna u Morinju, ostale u Kostanjici. Za kuće u Kostanjici se kaže da su u obredima bili skloni raskolnicima i držali su se rimskoga obreda kao na silu, ali su se sada posve popravili, jer svećenici zalaze k njima, a djeca im plove peraškim brodovima, pa se tako učvršćuju u katoličkom kultu, dapače su svojim kod kuće na neprestanu pobudu da se održe u katolicizmu.“⁵

O samoj arhitekturi crkve sv. Tripuna, u pisanim izvorima, nema podataka sve do pojave knjige Pavla Mijovića „Tipologija crkvenih spomenika Cr-

---

³ Š. Milinović, *Podaci za istoriju Morinja i okolnih mjesta*, (izdavač Turističko društvo „Morinj“), Morinj 1974, 67

⁴ S. Nakićenović, *Boka*, Beograd 1913, 526

⁵ P. Butorac, *Kulturna povijest grada Perasta*, Perast 1999, 211

ne Gore“ u kojoj je objavljen crtež sa osnovom i podužnim presjekom građevine, svrstane u klasifikaciji ovog autora u grupu „neraščlanjenih jednobrodnih crkava s pravougaonom apsidom.“⁶ U njenom opisu, pak, autor primjećuje da je to građevina: „s unutra zaravnjenom, a spolja polukružnom apsidom“.⁷

U novije vrijeme ispitivanju, proučavanju i restauraciji crkve sv. Tripuna u Morinju posvećena je znatno veća pažnja. Njenom sveobuhvatnom obnovom započeto je obilježavanje 1200. godišnjice prenosa relikvija Svetog Tripuna iz Carigrada u Kotor, odnosno, proslava 1200 godina od uspostavljanja kulta svetitelja čije ime nosi ovaj mali hram. Tim povodom o ovom spomeniku kulture i radovima sprovedenim na njegovom istraživanju i restauraciji objavljeno je nekoliko priloga.⁸

Arhivski izvori

U pomenutom arhivskom dokumentu, na koji je ukazao don Gracija Brajković, Milinja iz Perasta u svom testamentu od 7. januara 1526. godine, pisanom na italijanskom jeziku, preporučujući svoju dušu nebeskim horovima, ostavlja 2 groša za grgursku misu koja će se održati u crkvi sv. Tripuna u Morinju (sl.1). Za misu u crkvi Gospe od Škrpjela Milinja ostavlja takođe 2 groša kao i za misu u crkvi Gospe od Rizi u Verigama, a za dvije mise u crkvi Gospe od Andjela ostavlja 4 groša. Novac je namijenjen svešteniku koji će biti prisutan u trenutku Milinjine smrti⁹.

Milinja svojim testamentom ostavlja još i 4 dukata Ljubi Stefanovoj iz Perasta za dobra njene braće.

U kanonskoj vizitaciji od 20. avgusta 1760. godine kotorski biskup Ivan Anton Kasteli obišao je crkvu sv. Tripuna „sub Morigno“ (sl.2). Tom prilikom biskup je dao odriješene za sve koji su pokopani u crkvi i izvan nje. Zatim je posjetio drveni oltar čija oltarska menza je od kamena. U njoj se nalazi „sveti kamen“ sa relikvijama („sacro lapide inviolato“). Kada se u crkvi služi iz

---

⁶ P. Mijović, *Tipologija crkvenih spomenika Crne Gore*, CANU Odjeljenje umjetnosti, Knjiga 7 (Posebna izdanja, Knjiga 30), Podgorica 1996, 193

⁷ P. Mijović, nav. dj. 152

⁸ Z. Čubrović, *Prilog ka poznavanju i zaštiti graditeljske baštine Morinja*, Godišnjak PMK LV-LVI, Kotor 2007-2008, 337; Z. Čubrović, *Crkva sv. Tripuna u Morinju*, Hrvatski glasnik br. 36, Kotor, ožujak 2008, 44-45; Z. Čubrović, *Istraživanja i restauracija crkve sv. Tripuna u Morinju – Prezentacija otkrivenih vrijednosti*, dnevni list Pobjeda od 8. novembra 2008. godine; Z. Čubrović, don. A. Belan, *Crkva sv. Tripuna*, Hrvatski glasnik br. 44/45, Kotor, prosinac 2008. g., 21-24

⁹ Istorijski arhiv Kotor, SN XXXVII, 1469; Zahvaljujem se Aniti Mažibradić, arhivisti Istorijskog arhiva Kotor, na prevodu ovog dokumenta.

Kostanjice se donosi sve što je potrebno za službu. Biskup je naložio da se što prije obnovi krov crkve i groblje zaključa kako šizmatici ne bi na njemu učinili nešto nedolično („et ceterum undequaque claudatur, ne schismatici exerceant in eo actiones indecentes“). Uz to, biskup traži od Kostanjičana da polože račun za 10 cekina koje su dobili od konta Smekje za jedan teren, a od Marka Stjepanovog sa sinovima da što prije daju tačan račun za novac primljen od konta Luke Ivanovića za ustupljeni komad zemlje koja je pripadala crkvi sv. Tripuna.¹⁰

U svojoj ranijoj vizitaciji, iz 1747. godine (sl.3), biskup Kasteli je za bilježio da u Morinju nije ostao ni jedan katolik i crkva je data katolicima iz Kostanjice da je šizmatici ne bi prigrabili („erriperent“).¹¹

Farlati¹² navodi da se iz pisma Georgija, biskupa Sape (Albanija) upućenog Svetoj Kongregaciji saznaje da je Risan 1626. godine bio povjeren fra Serafinu, franjevcu, što je Sveta Kongregacija i potvrdila. Iz izvještaja fra Serafina saznaje se da u Risnu ima 80 katolika, 150 pravoslavnih, a Turaka znatno više. Pet sela koja pripadaju teritoriji Risna – Morinj, Kostanjica, Kruševice, Bijela i Jošica, dijelom su nastanjena katolicima, a dijelom pravoslavcima („partim a Catholicis, partim a Schismaticis“) (sl.4).

Katastarski plan iz 1838 -1880. godine

Na austrijskom katastarskom planu iz 1838. godine crkva sv. Tripuna je prikazana na katastarskoj čestici br. 343 (sl.5). Izgled čestice, sa osnovom crkve na ovom planu, odgovara današnjem, tj. crkva ima oltarski uži dio na strani prema istoku i širi, izduženi dio koji zauzima veći dio parcele, na zapadnoj. Na parceli je, čini se, prikazan i prilaz crkvi sa stepenicama po terenu na sjeveroistočnoj strani. Parcela sa crkvom se graniči sa putem koji od mlinova na obali mora - koji su pripadali porodici Ivanović iz Dobrote¹³ („Molini Ivanovich“) vodi ka centralnom dijelu Morinja. Novija trasa puta,

¹⁰ BAK, Vol. XV, str. 109. Zahvaljujem se don Antonu Belanu koji mi je ukazao na ovaj dokument i preveo ga sa latinskog jezika.

¹¹ Kanonska vizitacija kotorskog biskupa Ivana Antona Kastelija iz 1747. godine upućena kao „Izvještaj o stanju biskupije Svetoj Stolici“ čuva se u Tajnom Vatikanskom arhivu (*Archivio Segreto Vaticano, Congregatio Concilii Relationes ad limina, Catharensis 208*) Kopija vizitacije postoji u Biskupskom arhivu u Kotoru. Na ovaj dokument mi je ukazao i preveo ga don Anton Belan, arhivista Biskupskog arhiva u Kotoru, kojem se ovom prilikom srdačno zahvaljujem.

¹² D. Farlati, *Illiricum Sacrum*, Knjiga VI, Poglavlje *Episcopi Rhizinienses*, Venetiis MDCCC, 418-419

¹³ O posjedima porodice Ivanović u Morinju kao i zgradi sa tri mlina kod sjevernih gradskih vrata u Kotoru vidjeti u radu A. Mažibradić, *Posjedi bokeljskih plemićkih porodica – Konti Ivanovići u XIX vijeku*, Godišnjak PMK LV-LVI, Kotor 2008; 79-80, 76

po kojoj je izgradjen današnji ogranak ka moru, prikazana je sa dvije crvene linije.

Oba izvora i onaj koji se nalazi na susjednoj parceli sa južne strane ogradnog zida crkve i veći izvor na strani prema moru prikazani su na ovom planu.

Opis crkve sv. Tripuna; zatečeno stanje

Iza visokog ogradnog zida, uz put koji od obale vodi prema starom naselju Morinj, u tišini okolnog groblja, pod visokim stablom čempresa, do najnovijeg vremena, gotovo neprimjetan, stajao je mali hram posvećen sv. Tripunu, zaštitniku grada Kotora i cijele Kotorske biskupije. Stajao je decenijama i bez jednog od glavnih obilježja crkvene arhitekture, zvonika na zapadnoj strani, od kojeg se zadržalo samo postolje dok su ostali djelovi oštećene preslice na jedno zvono čuvani pored ogradnog zida.

U mali crkveni kompleks sa crkvom i grobljem dolazi se kroz kapiju na ogradnom zidu iznad koje je ugrađena kamena ploča sa uklesanim natpisom (sl.6,7,8). Sa nižeg nivoa u ulaznom dijelu dvorišta prema platou sa crkvom vode kameni stepenici postavljeni po terenu. Crkva je u odnosu na izduženo dvorište sa grobljem na zapadnoj strani postavljena pod manjim uglom. Na strani prema istoku je oltarski prostor sa polukružnom apsidom koja je u vrijeme priprema za radove, početkom 2007. godine, stajala bez krovnog pokrivača.¹⁴ (sl. 9). Dvododni denivelisani krov je imao krovni pokrivač od kanalice, a sve fasade su bile dersovane na istovjetni način i to cementnim malterom (sl.10). Ipak, i pored istovjetne obrade krovnih i fasadnih površina na različite faze nastanka građevine, ukazivalo je odstupanje u pravcu pružanja ose zapadnog u odnosu na istočni dio građevine, a zatim i neujednačenost u konstrukciji svodova, a što se moglo zapaziti u unutrašnjosti crkve. Neujednačenost je postojala i u izgledu prozorskih otvora, a na promjene u položaju ulaznih vrata ukazivalo je prezidivanje na sjevernoj fasadi, odakle zatečena dvokrilna vrata vode u unutrašnjost crkve.

U unutrašnjosti crkve, čiji su svi zidovi obrađeni malterom, oltarski prostor izdvajao se od prostora za vjernike (naos), denivelacijom u podu od jednog stepenika, polukružnim svodom i zidnim oltarom i na njemu postavljenom oltarskom palom (sl.11,12). Uz oltar, na sjevernoj strani istočnog zi-

---

¹⁴ Poslove na obnovi crkve sv. Tripuna preduzela je Kotorska biskupija sa biskupom msgr. Ilijom Janjićem na čelu. Radovi su povjereni Miru Franoviću i pod njegovim vodstvom su izvedeni u cjelini. Za praćenje i stručnu pomoć tokom svih faza rada, od strane Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture Kotor zadužene su Zorica Čubrović, arhitekta i Jasminka Grgurević, slikar-konzervator. Na čelu Odbora za obnovu stajao je Krešimir Tomić iz Kostanjiće.

da je manja kvadratna niša, a na južnom, uz oltar, visoko postavljen horizontalni prozor.

Švod nad naosom, čije strane su zakošene kao kod dvovodnog krova, odavao je neuobičajeno konstruktivno rješenje (sl.13).

Dva prozora, od kojih jedan na južnom, a drugi manji na zapadnom zidu, osvjetljavaju prostor za vjernike ().

Zatečeni pod u cijeloj crkvi poticao je iz novijeg vremena (cementna košuljica). U jugoistočnom uglu naosa, uz oltarski prostor, isklesana je kamena klupa.

Arhitektonska istraživanja

Sprovedena arhitektonska istraživanja su imala za cilj utvrđivanje prvobitnog izgleda crkve sv. Tripuna i njenog prostornog razvoja tokom poznijih faza gradnje. Istraživanja građevine su obuhvatila ispitivanja krovova, zidanja, maltera, podova i otvora. Sprovedena su tokom izvođenja pripremnih i građevinskih radova.

Prema tehnici zidanja, polukružnom svodu i ostacima prvobitnog krovnog pokrivača, moglo se utvrditi da najstariji dio građevine predstavlja njen istočni dio koji u sklopu građevine čini oltarski prostor. U mlađoj fazi je, na strani prema zapadu, dograđen znatno veći prostor, pravougaone osnove, koji je u trećoj fazi razvoja dobio današnji izgled. Naime, u trećoj fazi gradnje fasadni zidovi dograđenog dijela povišeni su za nekoliko redova kamena i tom prilikom izveden je dvovodni krov sa nešto strmijim nagibom u odnosu na stariji. Podaci o toj intervenciji uočljivi su i na zapadnoj fasadi, ispod zvonika na preslicu. Ovi podaci pokazuju da je stariji krov dograđenog dijela po visini sljemena bio izjednačen sa sljemenom krova prvobitne građevine na istočnoj strani.

Prvobitna crkvena građevina, pravougaone osnove sa polukružnom apsidom na istočnoj strani i krovnim pokrivačem od kamenih ploča, nastala je na stjenovitom grebenu u neposrednoj blizini dva slatkovodna izvora od kojih je onaj bliži moru snažniji i poznat pod imenom Sutvara. Građevina je malih dimenzija. Njena dužina zajedno sa apsidom iznosi 3,95m a širina 2,80m. Njena širina prema dužini stoji u odnosu $a : a \times 1,41$. Prilikom produžavanja građevine prema zapadu srušen je njen prvobitni zapadni zid, čime je postignut utisak jedinstvenog prostora između starijeg i dograđenog dijela. Produžavanjem se za nekoliko stepeni odstupilo od pravca pružanja prvobitne crkve, a proširenje prostora nije izvedeno simetrično u odnosu na njenu podužnu osu. Naime, prvobitna građevina ima približnu orijentaciju istok-zapad, a osa produženog dijela, izvedenog u poznijoj fazi, za nekoliko stepeni je okrenuta prema jugozapadu. Uočljivo je da se u okviru dograđenog dijela našla i kamena klupa isklesana u prirodnoj stijeni koja je izvorno stajala uz južni dio

zapadne fasade prvobitne crkvice. Dograđeni dio građevine širine 4,47 a dužine 7, 50m obuhvata prostor sa nizom grobnica koje su na tom mjestu ranije postojale. Njihov položaj sa jednostavnim grobnim pločama postavljenim u ravni terena, bez oznaka, otkriven je nakon uklanjanja zatečenog poda. Grobnice su orjentisane u pravcu istok zapad i sjever jug.

Prvobitni ulaz u produženi dio crkve, kasnije zazidan, nalazio se istočno od današnjih vrata. Drugi otvor, i on zazidan u vrijeme otvaranja postojećeg prozora, nalazio se u osi zapadne fasade. Unutrašnjost crkve je u oba slučaja bila u polutami jer je jedini prozor, na južnom zidu, bio zamišljen kao uzani prorez sa zakošenim stranama.

Prvobitnu crkvicu, pak, osvjetljavao je jedan horizontalni prozor, postavljen na južnom zidu, u visini očiju, uz oltarski prostor.

Može se pretpostaviti da je dograđeni prostor crkve u prvoj fazi imao drvenu krovnu konstrukciju sa, pretpostavlja se, kamenim krovnim pokrivačem kakav se još nalazi na nekim građevinama u Morinju. Svod zidan od pločastih blokova domaćeg krečnjaka, formiran u vidu dvovodnog krova, nastao je u najmlađoj etapi gradnje. Naime, kao oslonci svoda korišćeni su postojeći podužni zidovi, a za oplatu, u toku gradnje, korišćena je drvena konstrukcija čije horizontalne grede su stajale u visini greda prvobitnog drvenog krova. Ovo se zaključuje po otkrivenim udubljenjima za oslonce greda čiji ritam, veličina i visina odgovaraju kako podacima o prvobitnoj visini zidova produžene crkve tako i konstrukciji oplata svoda sa ravnim zakošenim stranama koje se u tjemenu susreću pod uglom nešto većim od pravog.

Izgradnja svoda, nad prostorom mlađe faze, hronološki se poklapa sa zazidivanjem prvobitnih otvora na sjevernoj i zapadnoj strani kao i sa otvaranjem današnjih vrata i manjeg prozora na zapadnom zidu.

Analizom podataka, otkrivenih u oltarskom dijelu, moglo se zaključiti kako je izgledala prvobitna oltarska menza koja je odgovarala rješenju sa polukružnom apsidom. Kamena ploča, prvobitne oltarske menze, oslonjena na dvije konzole postavljene na bočnim stranama apside, nađena je u ispuni mlađe zidane oltarske menze koja je nosila oltarsku palu sa slikom za koju se pretpostavlja da potiče iz ruke Tripa Kokolje, poznatog baroknog slikara s kraja 17. i početka 18. vijeka (sl.20).

U skladu sa utvrđenom relativnom hronologijom gradnje moglo se zaključiti da je istovremeno sa izgradnjom novog oltara i postavljanjem oltarske pale cijela unutrašnjost crkve oslikana motivima čiji su ostaci otkriveni ispod poznijih krečnih premaza.¹⁵ Ova dekoracija, sa podjelom na geometrijska po-

---

¹⁵ Sondažno ispitivanje slikanih površina crkve izvele su Jasminka Grgurević i Slavica Lompar iz Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture Kotor. Dalji rad na otkrivanju oslikanih površina konzervatorsko-restauratorski tretman unutrašnjosti crkve povjeren je Marii Knežević koja je ove poslove izvela u konsultaciji sa Jasminkom Grgurević.

lja, u okviru kojih su u donjoj zoni podužnih zidova u secco tehnici slikane balustrade koje nose kantarose sa lozicama i cvijećem a na svodu zvijezde na modroj pozadini, u čijoj je sredini naslikana predstava goluba, u poznijoj fazi je prekrivena slojem kreča.¹⁶ Zona na zidovima i zona na svodu međusobno su odvojene širokom trakom čiji prostor je ispunjen nizom istovjetnih biljnih motiva slikanih naizmjenično oker i rumenom bojom. Traka sa istim ukrašom oivičava lučni dio istočnog zida (sl. 18,19,21).

U istom maniru slikan je antependijum oltarske menze. Duž bočnih ivica su uokvirena vertikalna polja na kojima se slikane kićanke, a u sredini motiv koji je zbog oštećenja nerazaznatljiv.

Na koji način je u istoj fazi bio dekorisan zapadni zid prvobitne crkve, zajedno sa zidovima naosa, prije izgradnje svoda nad njim, kada je ovaj prostor iznova omalterisan, nije se moglo utvrditi.

Prije izrade slikane dekoracije unutrašnjost prvobitnog malog hrama u Morinju bila je ukrašena ranijim ugrebanim i poznijim slikanim motivima brodova. Na južnom zidu se može zapaziti nekoliko, ostrim predmetom urezanih crteža brodova, dok se slikani brodovi naziru na više mjesta i njihov sigurnom rukom izvedeni crtež prelazi sa vertikalnih površina podužnih zidova na zaobljene površine svoda.¹⁷ (sl. 17,18)

Najstarija obrada unutrašnjosti prvobitne crkve, izvedena tankim slojem maltera, na sondažno ispitanoj dijelu istočnog zida iznad kvadratne niše, sadrži slikani motiv izveden tamnijom crvenom bojom (sl. 16). Moguće je da otkriveni dio predstavlja dio naslikanog broda, budući da je riječ o motivu kojeg čine ukrštene linije. Ovu pretpostavku tek treba provjeriti daljim slikarskim ispitivanjima.

Hronologija gradnje

Za najdublju prošlost crkve sv. Tripuna u Morinju, čija arhitektura je prezentovana u najnovije vrijeme tokom preduzetih istraživanja i restauracije¹⁸ (sl. 14-24), arhivski izvori još nisu poznati. Sudeći po arhitektonskim

¹⁶ Daleki odjek otkrivene slikane dekoracije predstavljala je zatečena dekoracija unutrašnjosti hrama sa pojednostavljenom geometrijskom shemom pojedinih površina građevine i predstavom goluba koji simbolizuje Duh sveti, na sredini svoda u oltarskom dijelu crkve.

¹⁷ Ovi crteži brodova urezani ostrim predmetom u malter su slični crtežima u zasvedenoj ukopanoj prostoriji koja se nalazi na zapadnom dijelu Kanli kule u Herceg Novom.

¹⁸ Restauracija crkve je podrazumijevala prezentaciju prvobitne crkve i njenih poznijih faza u skladu sa rezultatima istraživanja. U tom cilju uspostavljen je kameni krovni pokrivač prvobitne crkve i prezentovana je polukružna apsida sa prvobitnom oltarskom menzom a antependijum zidanog oltara je demontiran i prezentovan uz sjeverni zid mlađeg dijela crkve. Otkriveni kameni pod u priprati sa grobnim pločama pokazan je u cjelini kao i rustični pod starije crkve. Oltarska pala je postavljena uz trougaoni zid na zapadnoj strani.

obicima prvobitne crkve, njenom pažljivo biranom položaju na istaknutom mjestu na obodu plodnog i slatkom vodom bogatog polja u Morinju i naročito posveti svetitelju čije ji kult u historiji Boke jedan od najznačajnijih, ovaj mali hram bi mogao poticati iz perioda starijeg od XV vijeka, budući da njena arhitektura više pokazuje romaničke nego gotičke odlike. Na kotorsko porijeklo ktitora, ukoliko je crkvice sagrađena kao porodična kapela u okviru većeg feudalnog imanja u morinjskom polju, ukazuje posveta sv. Tripunu, zaštitniku grada Kotora.

Na moguću prvobitnu posvetu ove crkve sv. Varvari (sv. Vara) ukazivalo bi ime izvora koji se nalazi pored nje, ali i običaj koji se do danas zadržao u Morinju a to su „varice“, tj. varenje žita i svih vrsta variva uoči Varindana.¹⁹

O postojanju crkve, posvećene istoj svetiteljki na nekom sličnom položaju u Boki, u zalivu Trašte, govori arhivski podatak iz osamdesetih godina XIV vijeka po kome je poznato da su crkvu sv. Barbare posjećivali Dubrovčani koji su dolazili brodovima sa trgovačkom robom u luku Trasti.²⁰

O transformaciji crkve sv. Tripuna koja se, sudeći po uspostavljenoj relativnoj hronologiji gradnje mogla desiti krajem XVII vijeka, u vrijeme arhiepiskopa Andrije Zmajevića iz Perasta, posredno ukazuju dva podatka. Prvi podatak, iz 1661. godine, koji navodi P. Butorac, govori da je Andrija Zmajević te godine „pod svoju brigu osim Perasta uzeo još i sela Morinj, Kostanjicu, Kruševice, Jošicu, Glogovac, Velihniće, Orahovac i druga s gradom Herceg Novim, do koga ne može radi rata. Neke su crkve porušene a neke opljačkane od Turaka.“²¹ Drugi podatak se tiče oltarske pale u morinjskom sv. Tripunu, izrađene u maniru Tripa Kokolje, čiju ruku odaje i barokni slikarski izraz unutrašnjosti ove crkve ukrašene dekoracijom sa balustradama i vazama sa cvijećem. Sličan tretman Kokolja je primijenio u crkvi sv. Ane iznad Perasta i sv. Nedelje u Kumboru.²² Motivi dekorativnog rješenja morinjske crkve nisu do sada bili poznati u Kokoljinom opusu, ali sličan način ukrašavanja unutrašnjosti manjih jednobrodnih crkava, sa brižljivim slikarskim rješenjem oltarske pale (ili kalote apside) i slikanom dekoracijom ostalih površina u unutrašnjosti, upravo su karakteristični za Kokoljino vrijeme. To vrijeme, kraj XVII vijeka, je ujedno i vrijeme monsinjora Andrije Zmajevića.

Kraj XVII vijeka označava i odlazak Turaka iz Morinja, a što je svakako podrazumijevalo svekoliku obnovu koja se odnosila i na obnovu zapuštenih crkava.

¹⁹ Š. Milinović, nav. dj. 48

²⁰ Đ. Petrović, *Grbalj i Grbljani u XIV veku*, u zborniku radova sa naučnog skupa „Grbalj kroz vjekove“, Društvo za obnovu manastira Podlastva 2005, 406

²¹ P. Butorac, nav. dj., 199

²² Crkva sv. Ane, izdavač NIP Gospa od Škrpjela, Perast 2000, 6; Z. Čubrović, J. Gr-gurević, *Crkva sv. Nedelje u Kumboru*, Boka 24, 237-250

Stoga se može pretpostaviti da se obnova crkve sv. Tripuna koja je podrazumijevala dogradnju tj. proširenje crkve prema zapadu i pretvaranje prostora prvobitne crkve u oltarski prostor dogodila u drugoj polovini XVII vijeka, u vrijeme Andrije Zmajevića. Tom prilikom izgrađen je barokni zidni oltar uz konhu prvobitne polukružne apside čime je njen polukružni prostor, u visini iznad oltarske menze ostao skriven iza prislonjene oltarske slike. Njen vanjski dio, međutim, tokom vremena je ostao i bez krovnog pokrivača.²³

Potvrdu pretpostavke, o obnovi crkve krajem XVII vijeka, nalazimo u podacima o crkvi iz kanonske vizitacije biskupa Kastelija iz 1760 godine u kojoj je pomenuto groblje u crkvi i izvan nje a što odgovara stanju nakon proširenja crkve prema zapadu. Istom prilikom, biskup pominje drveni oltar sa kamenom oltarskom menzom i relikvijama što odgovara stanju nakon obnove.

I stari katastarski plan iz 1838. godine potvrđuje izgled produžene građevine sa ograđenim grobljem oko nje i prilazom sa sjeveroistočne strane parcele. Tom vremenu prethodi odluka Namjesništva u Zadru, iz 1818. godine, da se crkva dodijeli Dabovićima iz Kostanjice koji su ubrzo zatim postavili natpis o tom događaju iznad ulaza u dvorište crkve. Taj natpis govori o njihovom pravu na crkvu sv. Tripuna.

Moglo bi se pretpostaviti da je u to vrijeme crkva još jednom preuređena i da svod sa zakošenim stranama potiče iz obnove koja je tada izvršena. Crkva je tom prilikom dobila novi ulaz umjesto zatečenog iz druge polovine XVII vijeka. Iz tog vremena poticao bi i zvonik na preslicu sa jednim zvonom, a dotadašnji krovni pokrivač od kamena zamijenjen je kanalicom.

Kanalica je zamijenjena i 1934. godine o čemu je sačuvan u svježi malter urezan natpis na najnižem stepeniku za penjanje na zvonik, na južnoj strani krova. Istom prilikom mogao je biti izrađen novi pod kojim je prekriven originalni pod od kamenih ploča u okviru kojeg se, u mlađem dijelu, nalaze originalne grobne ploče.

---

²³ Prilikom obnove krovnog pokrivača crkve nije bio obnovljen i krovni pokrivač apside a što bi govorilo da je sa gašenjem funkcije prostora polukružne apside, uvođenjem zidnog oltara, njena fizička struktura postepeno zanemarena.

*In Morigno natus semansis Catholicus, et Ecclesiam dea fuit
 Orthodoxus Costagniz, nec schismatici cum arriuerent.
 Sed, et Ligi Curz, Levasti subjecta. Parochus Costagniz, de
 commissione sacramenta administrat Catholicis qui numerum quin-
 quagenarium implent cum his decem, et tribus Schismaticis.*

Sl. 3 Pomen Morinja u vizitaciji biskupa Ivana Antona Kastelija iz 1747. godine

Reliqui deinceps Episcopi Cathareses dice-
 cesim Rhizinensem, nemine contradicente, aut
 repugnante, tranquille, studiose, diligenterque
 administrarunt; & cum in cæteris agræstibus
 Ecclesiis, tum in Castro novo, & Rhizinii Pa-
 rochos sibi probatos pro potestate constitue-
 runt. In litteris Georgii Episcopi Sappatenis ad
 Sacram Congregationem, Rhizinio ad rem Chri-
 stianam curandam anno 1626. ab Episcopo Ca-
 tharesi præpositum fuisse inveni-
 num

Administration-
 tionem
 diceelis
 Rhizinensis
 Episcopi
 Cathareses
 semper re-
 tionebant,

num ex Ordine S. Francisci, quem Sacra Con-
 gregatio confirmavit; ibidemque scriptum est
 Rhizinium ab octoginta Catholicis, a schisma-
 tics centum & quinquaginta, ab Turcis vero
 longe pluribus, & quinque villas territorii Rhi-
 zinienis Morignum, Costagniz, Crafeutzam
 Plancum, & Tozszam, partim a Catholicis,
 partim a schismaticis habitari.

Sl. 4 Pomen Morinja u pismu Georgija, biskupa Sape

Sl. 5 Crkva sv. Tripuna na katastarskom planu Morinja iz 1838. godine

Sl. 6 Crkva sv. Tripuna u Morinju; zatečeno stanje

Sl. 7 Natpis na kamenoj ploči iznad ulaza u dvorište crkve

Sl. 8 Izgled crkve prema zapadu, zatečeno stanje

Sl. 9 Istočni dio crkve

Sl. 10 Spoj starijeg i mlađeg dijela građevine

Sl. 11 Unutrašnjost crkve, zatečeno stanje

Sl. 12 Oltarski prostor

Sl. 13 Svod nad zapadnim dijelom crkve

Sl. 14 Pogled na ansambl sa istoka, posle radova

Sl. 15 Krovni pokrivač od kamenih ploča

Sl. 16 Slikana dekoracija prvobitne crkve

Sl. 17 Crteži brodova urezani u malter na sjevernom zidu

Sl. 18 Slikani brodovi ispod poznije dekoracije

Sl. 19 Slikana dekoracija, južna strana

Sl. 20 Oltarska pala na novom položaju iznad zapadnog prozora

Sl. 21 Pogled na unutrašnjost prvobitne crkve

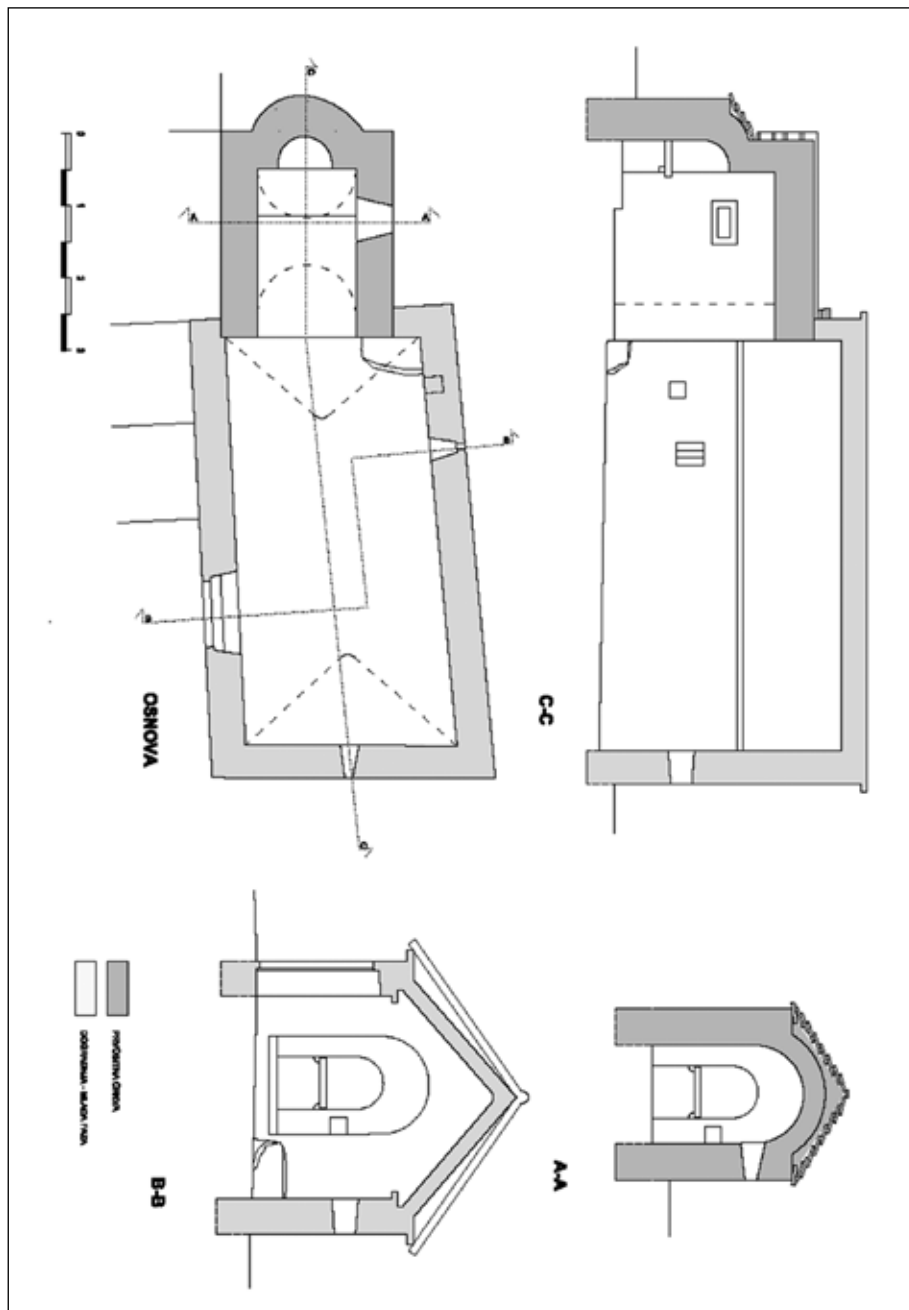
Sl. 22 Izgled crkve sa prilaza na strani prema moru

Sl. 23 Pogled sa sjeveroistoka

Sl. 24 Pogled na crkvu sa istočne strane

Crkva sv. Tripuna; crteži osnove, podužnog i poprečnih presjeka
- nakon restauracije

Zorica Čubrović

RESEARCH AND RESTAURATION OF ST. TRIPUN'S CHURCH IN MORINJ

Summary

A chance for revealing the historic strata and values comprised in the construction of St. Tripun's (Triphon's) Church in Morinj, was offered by thorough architectural and visual art research whose results are included into conservational-restoration works executed in 2008.

The research works showed that the complex of St. Tripun's Church came into existence within three basic phases of construction and several smaller preparatory constructions within them. In the first phase the rustically built church of small size with semicircular apse facing east was built. Its vault is semicircular and the original cover of the roof was made of stone slates set in regular rows. In the second phase the church was extended toward west, by adding a construction of rectangular area, that is noticeably longer and broader than foundation of the original building. The height of the roofs of both parts was at that time the same. Instead of the original altar mensa which stood on consoles in the frame of the semicircular apse, on that occasion a new brick altar was built with the altarpiece leaning against the eastern wall. It is supposed that the altarpiece on which St. Tripun, patron of the Church, is presented with the Virgin holding Christ Child on her lap and angels around her, was painted by Tripo Kokolja, the most significant Baroque painter of Boka Kotorska. The painting is on a board framed by wooden altar.

In the third phase of construction a vault was built above the western part which demanded a steeper inclination of the roof and increasing the height of the walls. In this phase also the present wall surrounding the ensemble with the entrance on its north-eastern side was built. The surrounding wall was built at the same time as when the plate with inscription was put above the entrance to the yard and presents the most recent of serious interventions within the St. Tripun's complex.

In the interior of the Church it was found that under whitewashed layers in its older part there are remains of decorations containing fields separated from one another by other borders within which motifs of balustrades, kantharuses with flowers and lilies can be discerned and on the vault, stars on the blue background. This decoration was carried out within the second phase of construction. Under this decoration one can notice several drawings carved into the plaster and painted drawings of ships.

Under the layer on which ships are presented the oldest layer of plaster was revealed covered with brown smear through which, in the probe close to the apse, traces of red colour are discerned and insufficiently clear motif. This plaster corresponds to the first phase of construction, that is, the period of the oldest small church with semicircular apse.

The complex chronology of the construction of St. Tripun's Church in Morinj leads to the assumption of its medieval origin which may be earlier than 15th century, because the architecture is more Romanesque than Gothic in shape. Towards the end of the 17th or the beginning of 18th century the church was subjected to a major renovation in which its space was enlarged and reshaped in Baroque manner. In the early 19th century, precisely in 1820, the Church ensemble got its present shape.

By further research, and in particular by the study of historic sources, primarily archival ones, it will be possible to determine whether the church was originally dedicated to St. Varvara (St. Barbara) what the name of a spring next to it suggests.

Катарина НИКОЛИЋ

ЦРКВА СВ. ВРАЧЕВА КОЗМЕ И ДАМЈАНА, РАТИШЕВИНА

Кључне ријечи: Црква св. Врачева Козме и Дамјана, Ратишевина, ревитализација, сакрална архитектура.

Тема овог рада је једна од старих цркава у селу Ратишевина у данашњој општини Херцег Нови, посвећена св. Врачевима Козми и Дамјану. Истраживање које је спроведено током 2009. године, било је основа за израду пројекта санације цркве и прилика да се прикупе и анализирају досадашња знања о цркви. За помоћ и подршку, пружену током овог истраживања, аутор дугује велику захвалност Ћетковић Шпиру и Савети из Игала, који су у периоду 2009-2011. године иницирали пројекат обнове цркве.

Увод

Црква св. Врачева Козме и Дамјана налази се у селу Ратишевина, једном од најстаријих топаљских насеља која се помињу још у средњем вијеку. Налази се на јужним обронцима планине Орјен, на доминантној осунчаној главици, на надморској висини од 379 метара. Са ове позиције пружа се импресиван поглед на Топољски залив и Суторинско поље.

Ратишевина је село разуђеног типа са доста обрадиве земље и обиљем слатке воде. Из историјских извора познато је да су се становници Ратишевине бавили виноградарством, маслинарством и сточарством.

У селу постоје три старе цркве: црква св. Тројице, црква Покрова Богородице и црква св. Врачеви Козма и Дамјан. Село је данас скоро потпуно опустјело, а земља је напуштена. Источном страном села протиче поток који је током зиме изузетно богат водом, док преко љета потпуно пресуши.

Стољењима уназад, једини начин да се у Ратишевини дође до вртова, винограда, пашњака, шума и главице на којој се налази црква св. Вра-

Карта са положајем цркава на територији општинe Херцег Нови са означеним положајем цркве св. Врачева

чева била је шумска пјешачка стаза, калдрмисана и ограђена каменим подзидима. Простор кроз који стаза пролази, дио је некада култивисаног и уређеног културног пејзажа залеђа Херцег Новог. Стаза и околни преддио представљају нераскидив и изузетно вриједан дио окружења цркве. Остаци овог јединственог предјела препознатљиви су и данас, упркос томе што су пољопривредна имања, услјед деценијске напуштености зарасла у самониклу вегетацију и тешко су препознатљива.

Захваљујући богатој историјској грађи попут пописа становништва, катастра, нота од соли (1758, 1763, 1771, 1778, 1789, 1790, 1799.г.), богате дипломатске преписке и др., данас имамо увид у историју, демографску структуру, миграције, као и начин организовања друштвеног живота у Ратишевини у посљедњих 300 година. Историју Ратишевине детаљно је истражио и у више дјела описао др Горан Комар¹.

¹ Комар, Горан Ж: Херцегновске знаменитости, Књига 1 (Херцег Нови, 2006), и Комар, Горан Ж: Мојдеж, Ратишевина, Сушћепан, Требесин, Сасовићи, Пресјека, Ластва и Бјелске Крушевице у 18. вијеку – Прилошки историји херцегновскога краја (Херцег Нови, 1995)

Изглед Суџоринског поља - поглед са положеја цркве св. Врачеви

С обзиром да се Ратишевина вијековима налазила у пограничној зони Боке и Херцеговине које одликују вишевијековне нераскидиве везе, бројна историјска документација помаже да пратимо миграционе процесе у и око Ратишевине.

Из првог млетачког катастра, након повлачења Турака из Херцег Новог (1687. године) који је по наредби провидура Корнера започет исте године, сазнајемо да је Ратишевина имала 165 становника², а помињу се слиједеће породице: Сабљић (Sablich), Сабљишић (Sablisich), Миловић (Milovich), Радовић (Radovich), Милановић (Milanovich), Ковачић (Covacich), Гоморовић (Gomorovich), Версисфиња (Versisfignia), Шупковић (Suppcovich), Араповић (Arappovich), Кукавичић (Cucavicich), Ђуриновић (Giurinovich), Манстанић (Manstanich), Радиновић (Radinovich) и Јовановић (Juanovich).

Овај податак се не може сматрати потпуним, јер је само дио пореских обвезника евидентиран пуним именом и презименом, а други личним и именом оца.

У овом катастарском попису помиње се и црква св. Марка у Ратишевини, о којој до сада нису познати други подаци.

² Комар, Горан Ж: Херцеговске знаменитости, Књига 1 (Херцег Нови, 2006),

Попис пореских обвезника из периода француске окупације (1809. г.) евидентира породице Познановић (Posnanovich), Шумарић (Sumarich), Шумаровић (Sumarovich), Пиљуровић (Piliurovich), Сабљичић (Sabolicich), Мирка (Mirca) и Зипанчић (Zirancich)³.

На основу демографске студије *Бока*, Саве Накићеновића⁴, почетком 20. вијека Ратишевина је имала 192 становника, а насељавале су је слиједеће породице: Деретићи, Пиљуровићи, Поповићи, Радмани, Бачановићи, Познановићи, Сикимићи.

Становници Ратишевине били су истакнуте личности, поморски капетани, дипломате и трговци. Једна од најистакнутијих личност био је Вуковој Кнежев Јовановић који је у три мандата (1732, 1745 и 1756. године) вршио дужност капетана топаљске општине⁵.

У Ратишевини данас живи још једино породица Леса Мијајловића.

Опис и анализа грађевине

Свети врачеве Козма и Дамјан познати су као браћа љекари и исцијелитељи, који се поред арханђела Рафаила, апостола Луке и св. Пантелејмона сматрају исцијелитељима чудотворцима и заштитницима љекара.

Црквени комплекс у Ратишевини посвећен овим светитељима чине црквена грађевина и двориште оивичено ниским каменим зидом који прати неправилну линију околног терена.

Затечена црква представља једнобродну грађевину, издужене правоугаоне основе са полукружном апсидом на источној и звоником на преслици са једним звоном на западној страни.

Због запуштености, а нарочито због земљотреса 1979. године, црква је претрпјела знатна оштећења. Прије рушења, била је покривена двоводним кровом са каналицом чији су остаци и данас сачувани, док је на апсиди сачуван изворни покривач од камених плоча.

Црква има два улаза, један на западном, а други на јужном зиду.

У архитектури цркве уочавају се двије цјелине. Прву цјелину чини источни дио данашње цркве, који представља мању старију цркву засведену каменим сводом преломљеним у темену који свједочи о њеној древности. Свод је, иако оштећен, сачуван до данас.

³ Ibidem, 24

⁴ Накићеновић, Сава: *Бока* (Београд, 1913), стр. 276

⁵ Комар, Горан Ж: *Херцеговске знаменитости*, Књига 1 (Херцег Нови, 2006),

Изглед цркве – Поглед са југозапада

Другу цјелину чини западни дио данашње цркве за који се претпоставља да је некадашња припрата мање, старије цркве. Остаци свједоче да је прије недавног рушења, овај дио био наткривен сводом са дрвеном конструкцијом, обложеном дрвеним летвицама малтерисаним кречним малтером. Овај свод био је преломљен у темену, а по облику, опонашао је камени над старијим дијелом цркве. Дрвена конструкција свода ослањала се на зидове преко камених ослонаца чији пресјек има облик сегментног лука, а који је у цјелини очуван и налази се дуж горњих дијелова подужних зидова млађег, западног дијела данашње цркве. Може се

претпоставити да је изградња каменог свода започета, али да се од ње одустало, те је умјесто каменог изграђен дрвени свод, на каменим ослонцима. Није познат разлог приступања овом скромнијем рјешењу, као ни вријеме ове интервенције. Данас је дрвени свод срушен, док је камени ослонац претрпио мања оштећења.

Сјеверни зид некадашње припрате има неуобичајену дебљину од ~1 метра, што се у геометрији основе цркве читава у промјени дебљине зида од ~40 cm на спољашњој страни, на мјесту споја старије и млађе фазе данашње цркве. Опсервацијом није било могуће утврдити разлог веће дебљине зида, али се може претпоставити да је циљ био да се изврши ојачање сјеверног зида додавањем још једног слоја, ради заштити од дејства хоризонталних сеизмичких сила.

Унутрашњост цркве освијетљена је једним прозором на јужној фасади, а у олтарском простору, на зиду апсиде, постоји отвор у виду пушкарнице.

На мјесту на коме се налазио иконостас, под цркве је денивелисан. На тај начин, под наоса данашње цркве обједињен је у цјелину и поплочан правоугаоним каменим плочама, док су у олтарском простору сачуван изворни под од притесаних камених плоча, неуједначеног облика и величине.

У тренутку почетка истраживања унутрашњост цркве била је преграђена дрвеним иконостасом на олтарски простор и наос. Остаци иконостаса пронађени су *in situ*, али у лошем стању. На њему су пронађени уграђени дијелови старијег иконостаса (царске двери и иконе) за који се, на основу стилских карактеристика и аналогije са црквом св. Николе на Леденицама, може претпоставити да су дјело монаха иконописца Јосифа Катурсића⁶. Такође, у цркви су пронађене двије иконе сликане на лиму са приказима фигура св. Врачева и Христа, које су због дуготрајног дејства атмосферилија и влаге скоро непрепознатљиве.

У олтарском простору у оба источна угла, налазе се двије зидне нише са уграђеним хоризонталним плочама у виду полица. Ови елементи су у литургијском обреду имали улогу праскомидије и ђаконикона.

На сјеверној страни црквеног дворишта налази се велики земљани нанос који је повисио терен уз сјеверни зид цркве за 40-50 cm. Настао је спирањем земље са околног стјеновитог терена као и дугогодишњим дјеловањем самоникле вегетације.

Непосредно испред улаза у цркву налази се заравњена бетонирана површина. У дворишту нису видљиви остаци гробница.

⁶ Сачувани остаци старијег иконостаса налазе се у Конзерваторском атељеу Регионалног завода за заштиту споменика културе Котор, гдје ће се извршити њихов конзерваторско-рестаураторски третман.

Историјат грађења цркве

На основу анализе затеченог стања могу се уочити три фазе градње прије него што је црква добила данашњи облик.

У најстаријој фази црква је била мања, једнобродна грађевина са ниском, полукружном апсидом на источној страни и улазом на западној. Нису пронађени подаци о конструкцији и изгледу евентуалног звоника на западној фасади, мада је на основу аналогича могуће да је постојао. Кров читаве цркве био је покривен каменим плочама, чији су остаци и данас сачувани на крову апсиде. Ову фазу градње цркве карактеришу архаичне форме апсиде и преломљеног каменог свода код којих се, иако стилски имају одлике традиционалне архитектуре, препознају одлике готике.

У наредној фази, претпоставља се да је црква добила припрату која није била засведена, већ наткривена кровом са дрвеном конструкцијом. Изградња припрате вјероватно је била потреба вјерника за већим простором и заклоном. Претпоставља се да је ова потреба узроковала и даље проширење цркве. Због отвора врата на јужном зиду, који се налази на мјесту споја старије цркве и млађе припрате, као и због накнадног слоја зида на мјесту споја на сјеверном зиду, није могуће поуздано утврдити да ли је при изградњи, припрата била само прислоњена уз западни зид старије цркве који је касније уклоњен да би се унутрашњост цркве објединила у цјеловити простор, или је западни зид срушен приликом градње припрате.

Претпоставља се да је у овој фази започета и изградња свода од камена над наосом чији су остаци сачувани до данас. Није познато из ког разлога камени свод није завршен. Свод мање, старије цркве пронађен је у рушевинама током истраживачких радова 2009. године.

У посљедњој интервенцији, за коју се на основу натписа на звону цркве може претпоставити да је изведена 1926. године, на западни зид проширене цркве дозидан је звоник на преслицу са једним звоном. На основу натписа са звона које се до недавно чувало у цркви св. Тројице, сазнајемо да је оно било поклон омладине исељеника Рајишевине и да је изливено у Сплиту 1926. године.

Касније, оштећења звоника која су могла настати од удара грома, поправљена су, на што указују трагови малтера и бетона на врху звоника.

Иако постоји више извора који наводе различито вријеме подизања цркве, у историјским изворима нема поузданих података о времену њеног настанка.

Цркву св. Врачева помиње Сава Накићеновић у дјелу „Бока“⁷ гдје је дат кратак опис села Ратишевина, поријекло, демографски састав, те начин живота и привређивања његових становника. У овом дјелу, наводи се да је црква св. Врачева „ограђена у 17. в., и то дозволом Топал паше, којему платише 500 гроша.“⁸

У Историјском архиву Херцег-Новог чува се и текст арх. Славице Јуришевић о цркви св. Врачева⁹ који садржи прецизан опис изгледа и затеченог стања цркве, са предлогом мјера за њену обнову, као и 6 фотографија, непознатог датума.

Такође, у књизи Г. Комара налази се скица 1995. године коју је из радио археолог Ђорђе Ђапин из Херцег Новог. На њој је приказана основа цркве и оријентација у односу на стране свијета, са оквирним мјерама и хронологијом. По овом извору, најстарија фаза цркве датована је у XV, млађа у XVII, а звоник у XIX вијеку.

Ипак, на основу архитектуре цркве, нарочито њене најстарије фазе коју карактеришу стилски елементи готике, може се препоставити да је градња започела почетком XVI вијека.

Опис и анализа оштећења

Затечено стање цркве св. Врачева карактеришу озбиљна оштећења, нарочито у конструктивном смислу.

Постоји више узрока који су довели до ових оштећења: уклањање западног зида старије цркве и слијегање терена.

Трагови указују да је западни зид старије цркве уклоњен када је извршено њено продужење ка западу обједињавањем подужних зидова и тадашње припрате. Уклањањем западног зида старије цркве изгубљен је ослонац каменог свода што је узроковало затечена оштећења у виду пукотина.

Камени свод старије цркве сачуван је до данас. Грађен је од клинастих блокова плочастог кречњака, са испуном од кречног малтера. Иако се на њему налази неколико већих пукотина, свод је у статичком смислу стабилан.

⁷ Накићеновић, Сава: Бока (Београд, 1913), стр. 453

⁸ Ibidem, стр. 454

⁹ Текст из фонда Завода за урбанизам - Цркве бр. 42, који се чува у Државном архиву Цетиње - Одсек за контролу, заштиту, преузимање, смјештај, сређивање, обраду и коришћење архивске грађе Херцег Нови. Уз текст се налази и 6 црно-бјелих фотокопија цркве.

Свод над припратом, тј. млађом фазом цркве, затечен је у срушеном стању. На основу остатака могуће је реконструисати његов облик и димензије.

На западној фасади, на југозападном углу видљива је пукотина. Претпоставља се да су ова и слична оштећења настала углавном услед слијегања терена.

Најслабије мјесто у конструктивном смислу представља спој подужних зидова старије и млађе фазе на јужном зиду цркве. На овом мјесту истовремено је формиран отвор врата и извршено знатно смањење дебљине зида, што у статичком смислу представља изузетно слабо мјесто.

Звоник цркве потиче из најмлађе фазе градње. На основу натписа на звону које се чува у цркви св. Тројице у Ратишевини, претпоставља се да је звоник изграђен или реконструисан почетком XX вијека. На њему се запажа накнадна интервенција, када је зона изнад звона била санирана, а недостајући дијелови замјењени бетонским. Ова интервенција у којој су коришћена два некомпатибилна материјала - камен и бетон, при земљотресу је узроковала озбиљну дислокацију камених блокова на врху звоника.

Унутрашњост цркве малтерисана је кречним малтером. Током истраживачких радова нису пронађени остаци зидног сликарства.

На основу документације Регионалног завода за заштиту споменика културе из Котора црква св. Врачева није уписана у Регистар споменика културе Црне Горе.

ЛИТЕРАТУРА:

Комар, Горан Ж.: Херцеговске знаменитости, Књига 1 (Херцег Нови, 2006)

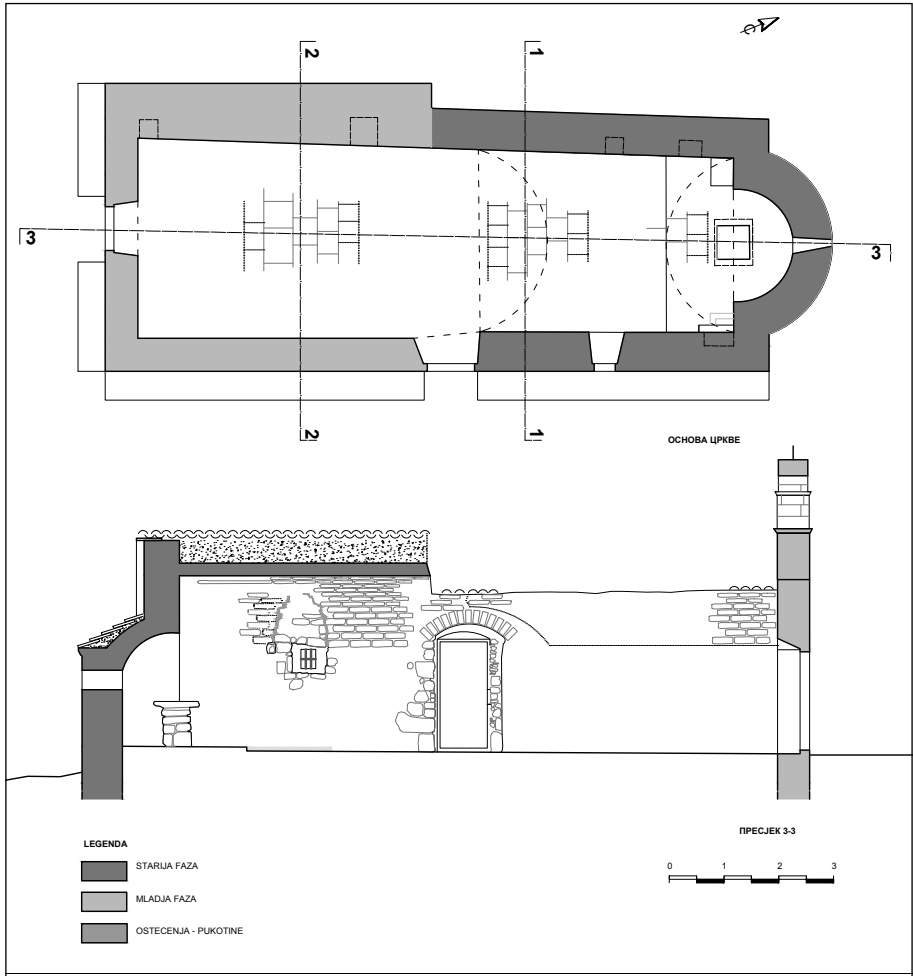
Комар, Горан Ж.: Мојдеж, Ратишевина, Сушћепан, Требесин, Сасовићи, Пресјека, Ластва и Бјелске Крушевице у 18. вијеку – Прилошци историји херцеговскога краја (Херцег Нови, 1995)

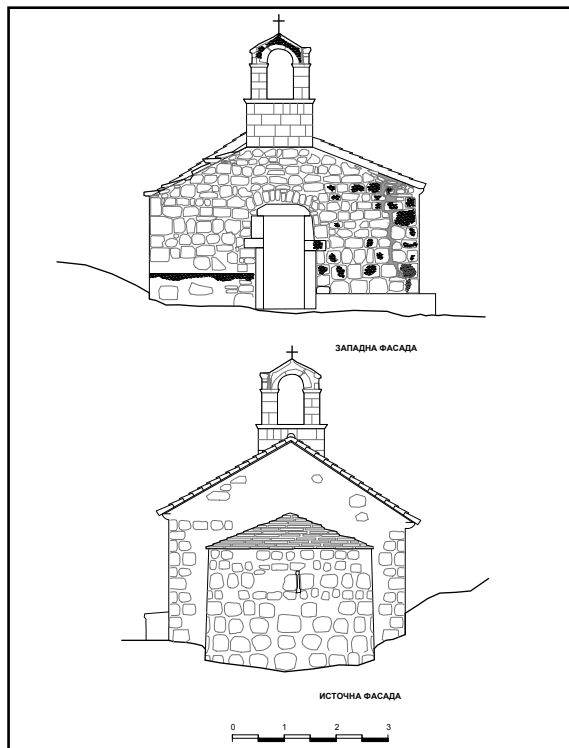
Накићеновић, Сава: Бока (Београд, 1913)

Ђоровић, Владимир: Српски манастири у Херцеговини (Београд, 1999)

Станојевић, Глигор: Катастри Херцег Новог и Рисна из 1704. године (САН Споменик 125, Одељење историјских наука 4, Београд, 1983)

Станојевић, Глигор: Списак млетачких пореских обвезника у херцеговском крају из 1702. године (Историјски записи 26, књ. 30 1-2, Титоград, 1973)

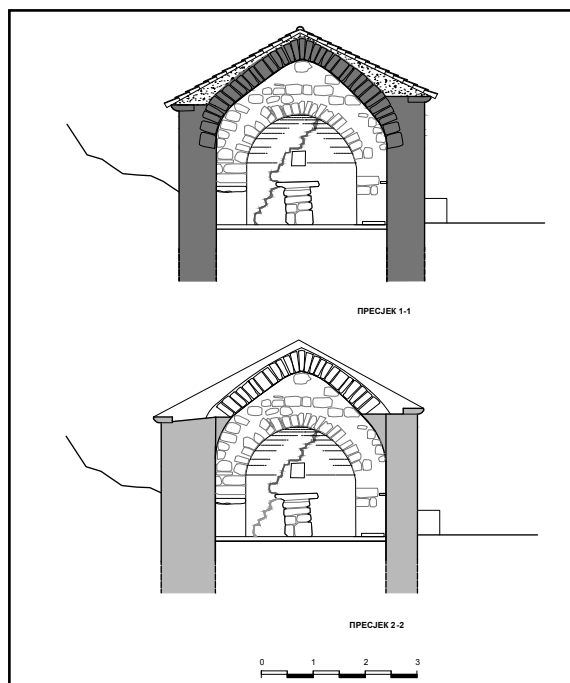

ЗАПАДНА ФАСАДА

ИСТОЧНА ФАСАДА

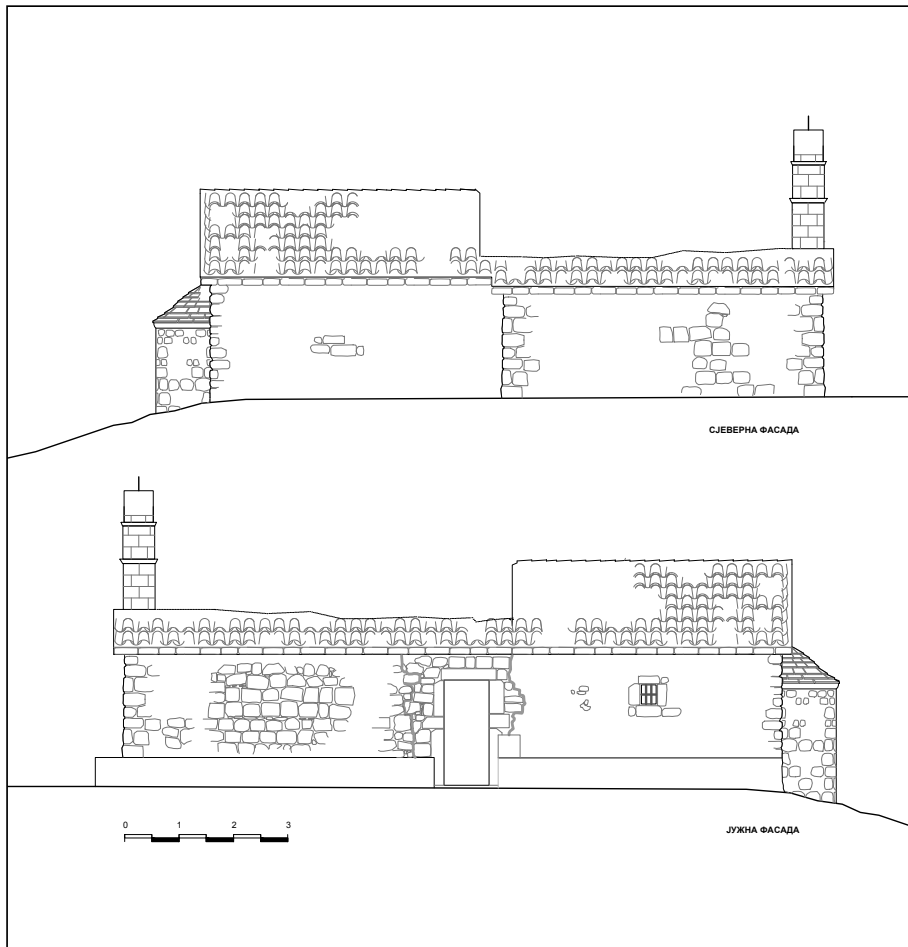
0 1 2 3

ПРЕСЈЕК 1-1

ПРЕСЈЕК 2-2

0 1 2 3

Изглед зајадне фасаде цркве

Пољед на цркву са југозайада

Поглед на цркву са југоисточа

*Изглед звоника на
преслици на западној
фасади*

*Унутрашњост цркве са срушеним сводом млађе фазе
(прије припремних радова)*

Унутрашњосћ цркве са срушеним сводом млађе фазе (након припремних радова)

Изглед олийарског њростора (њрије њрињремних радова)

Изглед олтјарског простиора (након пријремних радова)

Сачувани остаци старејџ иконостаса

Сачуване иконе св. Врачева (лијево) и Христѡа (десно)
рађене на лименој подлози

Katarina Nikolić

CHURCH ST. VRAČEVI KOZMA AND DAMJAN, RATIŠEVINA

Summary

The subject of this paper is one of the oldest churches in the village of Ratiševina, one of the old settlements of Topla, in the present Municipality of Herceg Novi, dedicated to the Holy Physicians Cosmas and Damian. This paper is the result of the research carried out during the year 2009, as the basis for the renovation project of the Church.

Ratiševina is a village with scattered houses a lot of cultivable land and plenty of fresh water. According to historic sources the inhabitants of Ratiševina were engaged in growing grapevine and olives and breeding stock, and were also distinguished personalities in the history of their region, shipmasters, diplomats and merchants.

The area covering groups of houses, cultivable land developed in terraces supported by stone walls and the churches is a part of the cultivated and developed countryside of the Herceg Novi hinterland. Remains of that unique scenery are still recognizable in spite of the fact that the agricultural estates have been neglected for decades, overgrown by self-grown vegetation and difficult to be recognized.

There are three old churches in the village: the church of St. Trojica (Holy Trinity), the Church of Pokrov Bogorodice (Shroud of Our Lady) and the Church of St. Vračevi Kozma and Damjan (the Holy Physicians Cosmas and Damian)

Thanks to rich historic materials such as census, cadastre, registers of households for purpose of salt distribution, diplomatic correspondence and the others, we can at present get information about historic events, demographic structure, migrations and the way of organizing social life in Ratiševina in the period longer than the last 300 years.

The present state of church presents a single-naved building with long rectangular foundation semi-circular apse on eastern side and belfry with one bell hung on wooden beam on the western side.

In the architecture of the Church two entities can be observed. Above the shorter and narrower eastern part of the Church there is a stone vault broken at the apex which tells of the antiquity of the older phase of the church. Though damaged the vault has been preserved to the present day.

According to the analysis of the found state of the church it passed through three phases of construction until getting the present shape.

Remains of iconostasis were found in the interior of the church showing that parts of an older iconostasis were built into it (beautiful gate and icons) which according to stylistic traits and analogy are assumed to be the work of the monk icon painter Josif Katurić.

Although there are several sources quoting different time of the church's construction, historic sources do not provide reliable data on the time of its building.

According to the architecture of the church, in particular its oldest phase which has gothic stylistic characteristics it may be assumed that the construction was completed at the beginning of the 16th Century.

Саша НЕДЕЉКОВИЋ

СРБИ КАТОЛИЦИ НА ЈУЖНОМ ПРИМОРЈУ ОД 1918. ДО 1945. ГОДИНЕ

Кључне речи: Срби католици, Примасија српска, Дубровачка Матица српска, Соколи, Јадранска Стража, Цавтат

Дубровчани су сматрали да је уједињењем са Србијом и стварањем Југославије 1918. њихова борба за уједињење завршена. Већина чланова Мјесног одбора Народног вијећа у Дубровнику 1918. била је за сједињење са Србијом без предуслова. На челу Мјесног одбора био је Перо Чингрија, али га је због старости замењивао Луко маркиз Бона¹. Др Руди Сарделић је 2.12.1919. покренуо иницијативу за одвајање Боке од Далмације. Делегација на челу са Љубом Јовановићем тражила је у Београду да Бока буде самостална област. На њихов захтев министар унутрашњих послова Светозар Прибичевић издвојио је Боку из састава Далмације. Уз подршку Љубе Јовановића успостављена је и Дубровачка област. Српска централна банка на Приморју у Дубровнику сјединила се 1921. са Српском банком у Загребу.

Срби на Приморју определили су се за Радикалну странку, па се Српска народна странка на Приморју ујединила са Народном Радикалном странком. На иницијативу Стијепа Кобасице основан је 1919. Одбор радикалне странке у Дубровнику. Дубровник и Цавтат били су центри Радикалне странке у дубровачкој области. Првак радикала на Приморју био је Љуба Јовановић, док је др Антун Пуљези био председник МО НРС у Дубровнику. Истакнути чланови странке у Дубровнику били су госпар Луко Бона, Божо Хопа, проф. Новак Буквић и Војко Милишић. У бококторској средини никла је идеја да Љуба Јовановић буде носилац листе радикалне странке у Далмацији због његових личних веза са родним крајем. На великом предизборном скупу у Дубровнику, одржаном 23. 11. 1920. говорили су Љуба Јовановић и Лаза Марковић. Јовановић је иста-

---

¹ Франко Мирошевић, „Почело је 1918 ... : Јужна Далмација 1918-1929“, Загреб 1992, стр. 44,46,;

као улогу радикала у стварању јединствене државе народног и државног јединства. Током предизборне кампање уз њега је био рођак др Васо В. Пипер као приватни секретар. Јовановић је изабран за посланика на изборима за Уставотворну скупштину у далматинском јужном изборном округу (которско-дубровачко-сплитском). На наредним изборима 1922. изабран је у оба далматинска округа, јужном и северном (шибенско-задарском). Пред изборе посетио је Конавле и Жупу дубровачку. Обраћајући се Дубровчанима истакао је да су у прошлости показали „радиност и подузетност”, а да ће у новој држави заузети „оно уважено мјесто које Дубровнику припада према славној прошлости, према географском положају и природним лепотама”. Луко маркиз Бона, нотар дубровачки, био је председник „Друштва за унапређење Дубровника”, члан Управе „Српске банке” у Загребу и директор „Дубровачке електричне железнице”. Заслужан је за увођење трамваја 1910. у Дубровнику. Др Стефан Рачић, председник управног одбора „Дубровачке трговачке банке” био је кандидат радикала у дубровачком срезу. Усвајање Видовданског устава у Дубровнику прослављено је црквеним свечаностима, звоњавом звона, поворкама. Лист „Народ” у броју 27 од 6.7.1921. доноси вест да је 29.6.1921. „неколико хиљада присутних уз поклик краљу, регенту и династији Карађорђевића” поздравило доношење Видовданског устава. Центри Орјуне на Приморју били су Дубровник и Корчула. „Српска Зора” стопила се 1923. са сарајевском „Просветом”. У Дубровнику је од 23. маја 1923. до 31. маја 1926. деловао одбор „Просвете” из Сарајева.²

Просвета је сарађивала са друштвима Црвеног крста у свим њиховим значајним радњама. Приликом земљотреса Главни Одбор Црвеног Крста 1926. ставио је на располагање дубровачком одбору 120.000 динара. Из те суме дељена је прва помоћ, а приступило се поправкама оштећених зграда најсиромашнијих страдалника. Стјепан Закарија, тајник Дубровачког Одбора Црвеног Крста, заступао је Дубровачки Одбор у Обласном одбору у Мостару³.

Краљ Александар и краљица Марија посетили су 1925. Црну Гору и Приморје. На Приморју посетили су Бар, Улцињ, Спич, Свети Стефан, Будву, Грбаљ, Тиват, Котор, Херцег Нови, Рисан, Пераст, Дубровник и Цавтат. У Бару су 23. септембра 1925. тријумфално дочекани. Др Нико-

² Гордана Кривокапић-Јовић, „Оклоп без витеза”, Београд, 2002, стр. 284, 291; Јован М. Поповић, „Неимари Југославије”, Београд, 1934, стр. 315; Франко Миршевић, Исто, стр. 68, 81, 88, 89, 96, 112, 125; Лазо М. Костић, „Католички Срби”, Нови Сад, 2000, стр. 39; Софија Божић, „Срби у Хрватској 1918-1929”, Београд, 2008, стр. 137, 148, 310;

³ „Просвјетина 25-годишњица”, св.7-8, Јули-Август 1927, Београд, стр. 230, „Кратак преглед рада Обласних Одбора Друштва Црвеног крста у години 1926”, св.5-6, мај-јуни 1927, „Гласник Црвеног Крста Срба, Хрвата и Словенаца”, стр. 150;

ла Добрећић поздравео је краља у име Приморја: „Поздравља Вас вјековном славом овјенчана Српска Примасија, која је играла велику часну улогу у разитку и ослобођењу Српског народа, ... Нарочито ово дивно Српско Приморје, овај старославни град Бар, ...од Вашег Величанства ... очекује да буде главна трговачка лука при излазу трансбалканске жељезнице. Ова жељезница која би пролазила кроз Црну Гору и сишла на Бар, усрећила би Црну Гору а Ваше Величанство и Ваша краљевска влада задужили би Црну Гору за вјечна времена”. У Котору адмирал бокелске морнарице Радоњићић, соколи, добровољци, представници которских друштава са народом Котора дочекали су краља⁴.

У Гружу је основано 1921. Просветно друштво „Српско Братинство” а 1924. отворена Поморска војна академија. Марија Рачић оставила је сву своју имовину за оснивање Поморско-трговачке академије у Дубровнику. На иницијативу Боже Банца дубровачки Срби реактивирали су 1928. Дубровачку грађанску музику. Приликом прославе пробоја Солунског фронта, у Београду 7. октобра 1928. у поворци народних делегација учествовали су Дубровачка грађанска музика и сељаци из Боке Которске. Поворка је прошла центром Београда од цркве Светог Саве до Калемегдана⁵.

У оквиру Дубровачке области били су срезови Дубровник, Корчула, Макарска и Метковић. У Дубровнику је било средиште поморства Југославије. Бродови Дубровачке паробродске пловидбе звали су се: „Никола Пашић”, „Куманово”, „Краљ Александар”, „Дурмитор”, „Принц Андреј”, „Дедиње“, „... Генерални директор паробродарске компаније „Југославенски Лојд” Божо Банац назвао је компанијине бродове: „Краљица Марија”, „Престолонаследник Петар”, „Принцеза Олга”, „Царица Милица”, „Видовдан”, „Душан Силни”, „Војвода Путник”, „Немања”, „Гундулић”, „Иво Рачић”, „Марија Рачић”, „Трепча”, ...⁶

Патријарх Варнава и митрополит црногорско-приморски Гаврило посетили су 23. септембра 1934. Дубровник. О посети: „велико мноштво народа прекрило простор пред црквом св. Влаха и створило густ шпа-

⁴ Станислав Краков „Преко Високих Дечана и Ловћена у Приморје“, „Алманах Јадранске Страже за 1926 годину”, Издаје Јадранска Стража Главни Одбор Београд 1926, стр. 82,111; „Јадранска Стража”, бр.11, 1925, Сплит; Растодер Шербо, Јасмина, „Др. Никола Добрећић, арцибискуп барски и примас српски”, Будва 1991, стр. 91; Небојша Рашо, „Уједињење Боке са Србијом 1918”, Херцег-Нови, 2006, стр. 104;

⁵ „Јадранска Стража” бр. 6, јуни 1939, Сплит, стр. 264; „Југословенски соколски календар 1930“, Љубљана 1929, стр. 80;

⁶ Мате Мештровић, „У вртлогу хрватске политике”, Загреб 2003, стр. 14; Софија Божић, „Срби у Хрватској 1918-1929”, Београд, 2008, стр.309,310; „Јадранска стража”, бр.9, септембар 1935, Сплит, стр. 389;

лир на Тргу краља Петра, преко којег је био прострт дугачак црвени ћилим од Орландовог стуба до Чингријеве улице“. Пред Орландовим стубом били су међу мноштвом света представници власти и локалних удружења. Патријарх је, захваливши на добродошлицы и искреној пажњи старог Дубровника, истакао да због велелепног дочека и поздравног говора градоначелника види част указану Српској православној цркви⁷.

На новчаници од 100 динара из 1934. уз остале мотиве приказан је на лицу новчанице млади соколац који обема рукама држи велики мач, а на налицју новчанице пејзаж Дубровника, гледан с мора. То је била једна од најлепших новчаница Народне банке Југославије, а на њој је био потпис др. Мелка Чингрије, в.д. гувернера. Ове стодинарке су се као „резерва у новчаницама за земаљску одбрану“ налазиле у трезорима Народне банке све до 8. априла 1941. када су пуштене у оптицај⁸.

Разарач Дубровник 13. октобра 1934. носећи ковчег убијеног краља прошао између Локрума и Дубровника лаганом вожњом уз саму обалу. Грађанство је било искупљено на пристаништу и путу из Цавтата. У часопису „Јадранска стража“ описано је: „... вечерас је Дубровник у тами, погружен болом и несрећом. Тишина влада у кућама, на путу и обали. ... Безбројне воштанице у дрхтавим рукама. И звона. Брујање се чује са свих цркава. Потмуо звук чује се далеко. ...Дубоким, побожним ћутањем дубровачко грађанство поклонило се Краљу-Мученику. Призор је на све оставио дирљив и трајан утисак“. Из „Младости“: „Одар на броду. ... Са зидина старог Дубровника допиру звуци жалобне пјесме. Обала је прекривена свијетом. Све што је уз море народ је из онога краја испунио да се поклони.“⁹ У говору одржаном у спомен краљу Александру у катедрали св. Трипуна у Котору 18. октобра 1934. дон Нико Луковић истакао је: „... Болом одјекују сводови овога светога храма, који виђе владаре из дома Немањина и који је отраг неколико година обеселио својом посјетом блаженопочивши Краљ Александар ... Родољубива Бока, ... која је дигла устанке против туђинских силеција, која је родила толике родољубе и дала на стотине добровољаца на Солунском фронту, ... Ко се не сјећа прве Краљеве посјете Боки? То је био прави „Краљевски дан“, који се неће никада заборавити. ... Краљ Александар је к нама дошао ...као ослободилац Свог народа, као први владар наше крви и језика након дугих

⁷ Вељко Ђурић Мишина, „Варнава–патријарх српски“, Београд, Савиндан 2009, стр.121;

⁸ Жељко Стојановић, „Новчанице народне банке 1884-2004“, Београд 2004, стр.86;

⁹ Бранко К. Милиновић, „У тријумфу и жалости“, „Јадранска стража“, бр. 12, децембар 1934, Сплит, стр. 509; Јосип Драганић, „Тужни журнал“, „Младост“, новембар 1934, бр.3, Загреб, стр. 69;

стољећа. Зато смо Га онако одушевљено и искрено дочекали. ... Али је и Он Боку њежно волио. ... Подупирао је њезине установе. ... потпомагао „Бокељску морнарицу“, поклонио јој је нову заставу са Својим краљевским иницијалима, а барјак св. Трипуна је одликовао. Недавно је почастио „Народни универзитет Боке Которске“ својим високим покровитељством. ... Познато вам је колико је цијенио и волио нашег преузвишеног натпастира, бискупа Uccellinia. За његове велике заслуге на културном и националном пољу одликовао га је као што није ни једнога живућега Југословена. Бискуп-родољуб је необично љубио свога Краља. О Њему је увијек са ганућем и дивљењем говорио. Вијест о трагичној смрти љубљеног Владара потресла је душом старца надсвећеника. Он пише да је ово за њега најтежи ударац у животу, који не ће никада пребољети. За покој Његове душе моли се дневно, и молиће се, док му још преостаје дана, „јер га је поставио међу своје родитеље“. ... Пре неколико мјесеци Бока, да се одужи љубљеном Краљу ... приреди Му оно незаборавно „Бокељско вече“, које је надилазило и најбујнију машту, када су пламтили врхунци наших брда, наше обале, наши храмови и домови, ... Он је пролазио овим чаробним заливом, као краљ славе уз одушевљено клицање народа. ... Једном је рекао: „Мислите ли да ја нијесам свијестан опасности којима се излажем ? Знам ја добро да могу погинути. То може бити несрећа за мене лично и за моју породицу. Али то није важно. Не држи мене овај народ на овом мјесту за то да сједим скрштених руку и да водим рачуна о свом животу“. “ Каноник дон Нико Луковић био је сарадник бискупа др. Фране Ућелинија Тице, члан сокола и истакнути национални радник. Мештани села Доли код Стона одлучили су 1935. да у свом селу подигну споменик краљу Александру I. Споменику је било одређено место „у најлепшем делу села, између цркве и школске зграде при бановинском путу“.¹⁰

Туристички савез у Дубровнику

Туристички савез у Дубровнику, основан 1923, окупљао је 60 туристичких друштава од Оребића до Улциња. Међу њима је било 7 туристичких друштава из Боке Которске и јужног приморја, те 3 туристичка друштва са полуотока Пелешца. Скупштина дубровачког Туристичког савеза одржана је 18.октобра 1936. у Туристичком дому. У Народној скупштини Мирко Комненовић је 7. марта 1938. подвргао критици туристичку политику југословенске државе, од Уједињења до 1938. У свом

¹⁰ „У Славу и Спомен Витешком Краљу Александру I Ујединитељу“, Говор каноника Дон Ника Луковића, одржан у катедрали св. Трипуна, у Котору 18 октобра 1934, стр. 5-13; Угљеша Рајчевић, „Затирано и затрго“, књига II, Нови Сад, 2007, стр. 51,52;

говору истакао је: „Центар туризма је Дубровник, који ипак не би много вриједио, да се не допуњује с Боком Которском ... и с њеним залеђем: Кривошијским Планинама, Ловћеном и Дурмитором“.

Ваздухопловно друштво Аеропут отворило је 1936. нову линију Београд-Сарајево-Дубровник. Аеропут је изградио сезонско летелиште код Груде. Пред рат уведена је директна линија Београд-Дубровник. Авиони су носили назив „Јадранска стрела“. Аеропут је своју авионску линију Београд-Подгорица продужио до Бара. Линија је била отворена на свечаности у Бару 5.8.1940, на којој су присуствовали бан Зетске бановине Крстић, представници цивилних и војних власти и око 2.000 грађана.

Југословенска државна железница планирала је да на Видовдан 1938. пусти у саобраћај први моторни воз на прузи уског колосека Београд-Бока Которска. Због брзине од 60 km/h био је познат у јавности као Луди Сарајлија. Путници су полазили ујутро из Београда, а увече стизали у Груз. Године 1938. Туристички савез у Дубровнику расписао је конкурс за књижевне и уметничке радове: 1) најбољи чланак о Дубровнику и Боки Которској; 2) фотографски снимци Дубровника или Боке Которске; 3) Рељефне пропагандне и оријентационе карте Дубровника и Боке Которске; 4) Научни радови о Дубровнику.¹¹

Савез добровољаца

Редовна ГС СО ратних добровољаца у Дубровнику одржана је 24.јануара 1929. У Управи 1929. били су: Ристо Шуковић, председник; Вељко Којић, потпредседник; професор Оскар Марчић, секретар; Милан Арански, благајник. Чланови: Станко Гучић, Илија Зорић, Јово Лојпур и Петар Лазовић. Краљ Александар је 4.октобра 1931. подарио заставу Савезу ратних добровољаца на игралишту „Југославије“ у Београду. Добровољци су били у народној ношњи (црногорској, бокељској, ...). Међу заставама месних добровољачких организација била је застава добровољаца из Дубровника. За председника Савеза добровољаца у Дубровнику више пута је биран судија Окружног суда Јозо Лујак, потпредседник Удружења резервних официра и ратника. На скупштини ратних добровољаца у Дубровнику, одржаној 8.3.1936. године за председника изабран је Бранко С. Радонић, кројач.

¹¹ Анте Н. Словинић, „Котор у нашем туризму“, „Јадранска стража“, мај 1938, бр.5, Сплит, стр. 179; Чедомир Јанковић, Јово Симишић, „Више од летења“, Београд 2007, стр. 37; Растодер Шербо, Јасмина, Исто, стр. 94; „Јадранска стража“, 518, бр.12, децембар 1936; бр.1, јануар 1938, Сплит, стр. 36; „Књижевни и уметнички конкурс за туристичку пропаганду“, „Правда, 3.април 1938, Београд, стр. 14;

На Сабору талача, интернираца и заробљеника одржаном у Београду 1937. Дубровник су заступали Божо Хопа, Стијепо Кобасица, Андрико Свилокос, Антун Вујновић и Ђорђо Вулећић. По резолуцији главни циљ био је да се сви преостали живи свједоци мука под туђим јармом организују и међусобно помажу, јер „времена која преживљујемо пуна су криза свих врста, али најтеже и најдубље осјећамо сви моралну поколебаност и духовну малаксалост”¹².

Коло српских сестара

На Приморју деловала су Кола српских сестара у Котору, Рисну, Цавтату и Херцег Новом. Коло српских сестара Рисан 1932. имало је своје просторије у Народном дому, а касније су купили свој дом. За децу Коло у Рисну основало је своју секцију „Дјечје позориште”. Коло српских сестара Котор у својој пољопривредној акцији основало је расаднице, уређивало маслине, подизало воћњаке, делило саднице сељацима. Сарађивало је са подбором Књегиња Љубица, Црвеним Крстом и Народним Универзитетом. Кола српских сестара Котор, Рисан и Херцег Нови основала су женске занатске школе¹³.

Савез сокола на Приморју

На Видовданском соколском сабору одржаном 1919. у Новом Саду сви соколски савези ујединили су се у Соколски Савез С.Х.С. Љуба Јовановић и Грга Анђелиновић представљали су Српску соколску жупу на Приморју у организационом одбору сабора. Соколска друштва Српске соколске жупе на Приморју из Дубровника и Боке Которске ушла су у Соколску жупу Мостар „Алекса Шантић“ основану 1920 године. Старшина жупе био је Чедо Милић, истакнути национални и соколски прегалац. Први окружни слет Боке Которске одржан је 17. јула 1921. у Тивту. На слету су учествовала соколска друштва бокешког округа, а присуствовале су старешине жупе Мостар.

¹² Предраг С. Јеринић, „Организације Савеза ратних добровољаца у Краљевини Југославији”, „Добровољачки гласник”, бр.27, Год.XVI, Јун 2006, Београд, стр. 51; Новица Пешић, „Удружење ратних добровољаца 1912-1918. ...”, Београд, на Видовдан 2005 године, стр. 80; Мато Јакшић, „Дубровник 1941”, Београд 1966, стр. 127; „Сабор бивших политичких криваца, интернираца, талача и заробљеника”, стр. 3, „Дубровачке вијести”, „Дубровник”, бр.36, 2 октобар 1937, Дубровник, стр. 4;

¹³ Лазар Ј. Дробњаковић, „Рисан и старе рисанске породице”, Београд 2003, стр. 186; Коло српских сестара-Котор, „Вардар, календар за 1940, Београд, стр. 43, 44, 72, 100; Светозар Борак, „Срби католици“, Нови Сад, 1998, стр. 43;

Делегација Сполека Чехословачких царинских чиновника посетила је маја 1928. Југославију. Посета је била део заједничке акције за политичко, економско и културно зближавање народа Југославије и Чехословачке. Били су срдечно дочекани од власти и народа, у чему су предњачили соколи. На станици у Гружу госте су дочекали представници Трговачке Обртничке Коморе, Ческе Беседе и многобројно грађанство. Поздравну реч одржали су представник Коморе и Ческе Беседе, а у име царинских чиновника Васо В. Пипер који је говорио о везама двају братских народа. Гости су разгледали лепоте Дубровника под вођством професора Марка Мурата и Ника Ђивановића. Увечер приређен је банкет од стране Општине и Трговачког Удружења. На банкету су били присутни представници војних и цивилних власти и елита града. Гости су бродом „Куманово” отпутовали за Котор. На Цетињу госте је поздравио Гавро Милошевић, староста Соколске Жупе Његош. На повратку у Котор укрцали су се на брод „Карађорђе”. У Макарској на обали је било искупљено сво грађанство са музиком и представницима свих месних власти. Дирекције Дубровачке и Јадранске пловидбе омогућиле су гостима бесплатну возњу луксузним паробродима. У Споменици коју је поводом посете издало Удружење царинских чиновника краљевине С.Х.С. истакнуто је: „Нека ова споменица буде вечни спомен нашега Удружења и нека служи као пример будућим генерацијама: „Да у славенској узајамности лежи срећа свих Славена ! ”.” Др. Васо В. Пипер, царински ревизор у царинарници у Гружу, био је истакнути члан дубровачког соколског друштва и члан Д.С.П.Д. „Слоге”. Студирао је у Прагу. Пре рата био је национални борац и учесник демонстрација 1913. у Дубровнику. За време Првог светског рата затворен као талац¹⁴.

Соколство као либерална организација телесног васпитања, нашло се већ у Краљевини СХС у фронталном сукобу са католичким верским организацијама. Посланица католичког епископата против Сокола 8.1.1933. није читана у црквама барске арцибискупије и которске бискупије. Дон Иво Котник, викар Барске арцибискупије, пријавио се за члана соколског друштва у Бару изјавивши: „Понос ће ми бити када на хаље свештеничке, пригрлим витешки знак соколски. Уз завет Богу и вери, полажем и завет Краљу и Отаџбини”¹⁵. Кад је дубровачки бискуп Царевевић одбио да благослови 8 застава сеоских соколских чета из дубровачке око-

¹⁴ Небојша Рашо, „Српски Соко Херцег Нови”, Херцег Нови, 2008, стр. 46; „Споменица на посету Сполека ...”, „Царински гласник”, бр.7/8, Београд, јули-август 1928, стр. 203,246-254; Милан Ж. Живановић, „Дубровник у борби за Уједињење”, Београд, 1962, стр. 279, 285; Мила Стојнић, „Руско-српска књижевна преплитања”, Завет, Београд, 1994, стр.173;

¹⁵ Никола Жутић, „Соколи“, Београд 1991, стр. 93;

лине, благословио их је на которском вјежбалишту, уз огромно учешће народа, 4.6.1933. бискуп др. Франо Ућелини Тица. Том приликом бискуп је у свом говору истакао: „Нијесам потписао Посланицу јер су у њој биле очите клевете ...”. О свом чланству у соколу: „Члан сам Југословенског Сокола. Био сам и остајем. Не видим у томе греха. Ако ме позову да благословим њихов рад, благословићу га ради Бога.” /Др Франо Ућелини Тица родио се 2. августа 1847. на острву Лопуду код Дубровника, у поморској породици. Основну школу завршио је у Лопуду, гимназију у Дубровнику, а богословију у Централном богословском заводу у Задру. Заређен за свештеника 1871. и одређен за душобрижника у Ошљему, дубровачка бискупија. Постављен је 1872. за духовника у Централном богословном семеништу у Задру. Био је професор догматике, а 1893. ректор Богословије у Задру. За време болести которског бискупа др Трипа Радоничића папа Леон XIII поставља га 18. маја 1894. за апостолског администратора Которске бискупије и као такав унапређен за насловног бискупа Бенде. Постављен је за бискупа у катедрали, у Дубровнику 1894, а 12. јануара 1895. именован је которским бискупом. Одликован је црногорским орденом Данила I. Није му било допуштено да оде из Котора или са отока (под Кртолима) гдје је био заточен до пада Ловћена 1916. без дозволе војничке власти у Котору./ Символички дижући Недићеву књигу „Српска војска и Солунски фронт“ рекао је подигнутим гласом: „Овде нам је обрачун колико нас је коштало крви ово што имамо“. Краљ Александар одликовао га је 1919. орденом Светог Саве првог реда, 1923. орденом Бијелог Орла V степена и Југословенске круне I степена. Сем тога краљ Александар дао је начинити код вајара Томе Росандића његово попрсје, које је поставио у свом двору на Дедињу. Главно му је књижев-но дело превод Дантеове „Дивне Глуме“. Сем чланства у соколима био је члан Југословенске страже. Увек скоман, о њему се мало говорило у јавности, али је био од свакога високо цијењен и поштован. Кад је бискуп навршио 89 година живота и када су многобројни соколи из Дубровника и околице дошли у Лопуд да га поздраве, он их је благословио и рекао: „Бог вас благословио соколска моја браћо! С вама сам до смрти”¹⁶. Умро је у свом родном месту Лопуду 1 јуна 1937. Приликом сахране бискупа на Лопуду било је присутно око 5.000 грађана из Дубровника, Боке,

¹⁶ „Др. Франо Ућелини-Тице бискуп бококоторски”, бр.19, „Дубровник”, 8. 6. 1937, Дубровник, стр. 2;

Виктор Новак, „Првосвештеник цркве и народа, стр. 216, Антон каноник Милошевић, „Последње збогом ...”, „Соколска Просвета”, јуни 1937, бр.6, Београд, стр. 219; Др. Петар Јовић, „Умро је бискуп Соко”, бр.7, „Око Соколово”, 19, 21 и 22 јуна 1937, Београд, стр. 169; „Др Франо Учелини-Тице“, „Јадранска стража“, бр.7, јули 1937, Сплит, стр. 297;

Црне Горе, Мостара те из Лопуда. На вест о смрти сва национална друштва у Дубровнику извјестила су у знак жалости црне заставе. Проглас националних друштава потписали су: Народна Одбрана, Дубровачко Радничко Друштво, Дубровачко Српско Пјевачко Друштво „Слога”, Матица Српска, Соколско Друштво, Јадранска Стража, Друштво „Књегиња Зорка”, Нова Југославија, Дубровачка Грађанска Музика и Савез Добровољаца. Из Дубровника учествовали су корпоративно: Соколско друштво из Дубровника са заставом и својом музиком, соколске чете из околине Дубровника са својим заставама, Дубровачко радничко друштво са својом заставом, Друштво „Књегиња Зорка“, О.Н.О. „Нова Југославија“ са својом заставом. Почасну стражу држали су Соколи и Бокељска морнарица. Поворку су предводили соколи из Дубровника, Цетиња, Мостара са својим заставама и соколском музиком из Дубровника. Соколске чете носиле су своје барјаке које је благословио бискуп. Од соколских старешина били су Чедо Милић, старешина соколске жупе Мостар и Гавро Милошевић, старешина соколске жупе Цетиње. У поворци су били представници Зетске бановине, национални прегаоци Миша Вакети, Андро Свилокос, капетан Иво Хаџија, др. Балдо Гради, др. Мато Грацић, др. Ђорђо Марић и др. Мелко Чингрија. Православно свештенство Боке заступао је протојереј-ставрофор Јован Бућин. На самом гробу опростили су се са покојником: Никола Мишић у име сеоских соколских чета, Нино Шутић у име дубровачког Соколства и капетан Иво Хаџија у име националног Дубровника. Иво Хаџија изјавио је: „Национални Дубровник ићи ће, као што је и до сада ишао, Твојим стопама. Слава ти!“¹⁷.

Соколство је сматрало, да у свом дотадашњем раду није дало праву меру жртве и прегарања за општу ствар. Соколи су били спремни да у Југославији изврше свој задатак према народу исто онако као што су извршили свој део дужности у борбама за слободу. Зато је на Шестој главној скупштини Савеза Сокола Краљевине Југославије одржаној 7. јуна 1936. на предлог жупе Сарајево, одлучено да се уведе Соколска Петрова петолетка, која је требало да траје пет година. Завете су давале соколске јединице и чланови сокола. За соколске јединице завети су били изузетан напор којим је она доприносила Соколској Петровој петолетки и одужење великог повесног дуга неимарима и жртвама борбе за слободу. Сваки соко је после потписа личне заветнице постајао Соко-заветник. Понесени заветним одушевљењем Соколи су на све стране Југославије остваривали свој завет подижући цесте, мостове, подижући Петрове гајеве, засађујући на десетине хиљада воћних и шумских садница, подижући

¹⁷ „Сахрана”, бр.19, „Дубровник”, 8.6.1937, Дубровник, стр. 2; „Из опроштајног говора г. Ивана Хаџије на гробу бискупа Учелинија“, „Соколска Просвета”, јуни 1937, бр.6, Београд, стр. 220;

споменике националним борцима, одужујући се успоменама погинулих мученика у свом крају, набављајући ручне апотеке, и радећи живо без предаха и са одушевљењем на свим подручјима Југославије, нарочито на селу. Завети су обухватили соколски рад на обуци сељака за савременији рад у земљорадњи и у свим осталим гранама пословања на селу; увођење пољопривредних култура које више доприносе, проповедањем задругарства и подизањем задруга и тежњом да се подигне благостање код сваког припадника соколске чете, па и целог села. Радили су на чувању народних умотворина и рукотворина, оснивању књижница, гусларских отсека, стварању културно-просветних отсека у оквиру соколства, оснивању течајева за неписмене, школовању сиромашних добрих ученика, организовању „соколских седељки” у зимским данима, увођењу модерних пољопривредних алата и справа, сађењу гајева и воћњака, развијању пчеларства, пошумљавању пустих крајева, здравствено-хигијенском раду, оснивању здравствених задруга, организовању пољопривредних изложби, исушивању бара, грађењу амбара и кошева, копању бунара, грађењу цистерни, водовода,.... Соколи су сматрали да ће кроз задругарство доказати своју истинску бригу о економском и социјалном подизању села. Соколска жупа Мостар на својој седници од 23. фебруара 1934. усвојила је предлог Бановинског одбора у Сплиту да се при свакој соколској јединици мостарске жупе, уколико јединице припадају територији Приморске бановине, оснују мјесне дружине за чување народног здравља. Бановински одбор послао је свима, до тада основаним мјесним дружинама, више књига и брошура, које је поклонила Банска управа и Хигијенски завод са упутима како да се оснују мјесне здравствене књижнице. Жупа је сарађивала са покретом „Академског добровољног рада“ на селу, који је основао професор универзитета др. Лаза Поповић. Од 1936. до 1938. изграђено је у Југославији 110 соколских домова. У оквиру Соколске Петрове петолетке, од 1936. до 1941, изграђена су 143 вежбалишта, подигнуто 9 споменика као и 9 спомен-плоча, 3 школе, засађено 95 „Петрових гајева”, уређено 6 паркова ... Успеси су подстицали соколе на нове напоре. На позив Соколског друштва у Дубровнику упућеног 1937. дубровачким друштвима и установама да у Петровој Петолетки изврше хумана дјела заветовали су се: 1) Пододбор друштва Кнегиње Зорке помагаће старце и старице у дому на Посату и о Ускрсу ће сваке године обући 15 сиромашних ђака основних школа; 2) Државна Поморска трговачка академија узгајаће ђаке у соколском духу ...; 3) Љечничко удружење спрема се одржавати пучка предавања; 4) Женска занатска школа основаће фонд за сиромашну дјецу; 5) Ватрогасна чета набавиће неке ватрогасне справе, повећати број извршујућег чланства и ширити љубав и слогу по начелу „Брат је мио које вјере био”; 6) „Нова Југославија” засадиће 1.000 кома-

да борових садница на Срђу. Основаће „фонд краља Петра II”. По околним селима соколске чете су се заветовале да ће подизати соколске домове, спомен чесме, споменике. Двадесетогодишњица Уједињења 1938. у Дубровнику обележена је постављањем спомен-плоче соколским борцима стрељаним у Боки Которској 1914/15.: Филипу кап. Хаџији, Васи Милишићу и Милану Срзентићу. После свечаног дефилеа војске, морнарице, многобројних чланова „Нове Југославије” и соколских чета са заставама, а чете Орашац и са својом музиком откривена је свечано спомен-плоча соколима, палим за част и величину Отаџбине, међу градским вратима од Пила, на мјесту одређеном за спомен-плоче. Листови „Глас Боке”, „Дубровник” и часопис „Гласник Народног Универзитета Боке Которске” редовно су извештавали о раду сокола а „Дубровник” је имао рубрику „Соколство кроз Боку Которску”. У рубрици је извештавано да је иницијативом сеоске омладине Доњих Леденица основана соколска чета, да је соколска чета у Кавчу осветила своју чесму. Освећење су извршили православни свештеник Бућин и католички Петровић ...¹⁸.

У редовима Савеза Сокола Краљевине Југославије 1938-1939. било је 384.000 чланова. На дан 31.12.1937. било је 25 жупа са 830 друштава и 1.400 сеоских чета, укупно 2.230 јединица. У управи Соколског друштва Дубровник 1930. уз старешину Ника Шутића били су: начелник Анте Корчуланин; начелница Милена Груборова; тајник Влахо Лучић; прочелник просветног одбора др. Мато Видојевић. Друштво је имало своју књижницу и позоришну дилетантску секцију. У просторијама сокола на првом спрату Спонзе одржаване су приредбе и предавања. Тридесетих година (1930) у редовима соколских друштава на Приморју било је чланова: Стон 122; Дубровник 825; Херцег Нови 200; Ластва 56, Бар 436; Вирпазар 153; Улцињ 60; ... . У току 1930. основана су соколска друштва и чете: Улцињ, Ластва, Бијела, Јошице, Ђурићи, Моринь. На подручју Соколског друштва-Дубровник било је 1937. 17 сеоских соколских чета са преко 1.000 чланова. Соколско друштво Херцег Нови у току 1930. основало је 8 сеоских соколских чета: Мокрине, Поди, Градац, Требешин, Крушевица, Камено, Суторина, Мојдеж. Соколско Друштво Будва у току 1930. основало је чете у Бећићима и Маинама. Прва сеоска соколска чета у Југославији основана је 1925. у Бијелом Пољу код Мостара. Сеоске чете имале су свог старешину и старешинство и биле су једнаке

¹⁸ Никола Жутић, Исто, стр. 168, 170; „Дубровачке вјести”, бр. 47, 26 новембра 1938, стр.4, бр. 48, 3 децембра 1938, „Дубровник”, стр.3; „Петрова Петољетка у друштвима и установама”, „Дубровник”, бр.39, 23. Октобар 1937, Дубровник, стр. 4; Радмило Грђић, „Дело и жртва“, „Соколска просвета“, бр. 7, септембар 1937, Београд, стр.268-272; „Вредан рад Бановинског одбора у Сплиту“, „Здравствени покрет-Здравље“, бр.8, 20. априла 1934, Год.ХII, Београд, стр. 5;

са друштвима. Соколска друштва су сеоским четама пружала помоћ у кадровима, учитељима вежбања и предавачима за течајеве описмењавања, воћарства, пчеларства. Такође пружали су помоћ за оснивање књижница са малим библиотекама, оркестара, драмских секција и хорова. Соколска чета у Луци шипанској прославила је 14. августа 1938. отварање свог Соколског дома. Међу гостима били су чланови чете Бабинпоље и народ из других мјеста на отоку Мљету, затим чете из Сланого, Мравинца, друштво из Стона са музиком, чета из Орашца са музиком и чета из Мокочице. Са два пароброда стигло је матично друштво из Дубровника са делегатима друштва у Требињу и чета из Жупе дубровачке. Из листа „Дубровник“: „Хиљаде народа у живописним народним ношњама прекрило је пространу плацу на Луци. ....“. Старешина матичног друштва Дубровник Нико Шутић нагласио је у свом говору да се на све стране граде соколски домови што је најбољи доказ озбиљног и стваралачког рада соколства. Најугледнији Шипањанин Марко Мурат, осим новчане помоћи, даровао је „најљепши урес новог Соколског Дома,” двије слике краља Александра и краљице Марије¹⁹. До 1931. највећи соколски празник био је Видовдан, а од 1931. Дан Уједињења. Соколи Зетске бановине на Видовдан 1939. обележили су 550 годишњицу Косовске битке соколским ходочашћем на Косово и Метохију.

Задруге

Да би унапредили привреду и припремили Уједињење национални прегаоци окупљени у „Српској зори” подстицали су оснивање земљорадничких задруга по селима и штедионица по градовима. Задруге су окупиле све што је било напредније међу Србима на Приморју. Кредитне задруге постале су центар привреде на Приморју и подупирале су земљорадничке задруге. На иницијативу „Српске зоре“ основан је 1905. Савез српских привредних задруга на Приморју са седиштем у Дубровнику. На VI збору задруга одржаном у Задру 6. септембра 1913. савезни председник Луко маркиз Бона размотрио је развој задружног покрета пре Првог светског рата: „Било је то 1908.г., дакле назад равних пет година, када су се први пут сакупили представници нашег задругарства. Ко

¹⁹ Југословенски Соколски Календар, (ур. Е. Гангл) 1930, Љубљана 1929, стр. 115; Петар Кривокапић, „Нова друштва и чете“, „Побједа”, 17. децембар 2004. Подгорица; „Главна годишња скупштина Соколског друштва-Дубровник”, бр. 5, „Дубровник”, 6 марта 1937, стр. 3; „(Велико Соколско славље)”, бр. 32, „Дубровник”, 20 августа 1938, Дубровник, стр. 3; „Око соколово, Ванредни број, јануар-април 2008, Београд, стр. 28; др Сенка Бабовић-Распоповић, „Културна политика у Зетској бановини 1929-1941”, Подгорица, 2002;

је том састанку био присутан, сјећаће се, с каквом је скепсом саслушан оптимистички извјештај управе Савеза, сјећаће се, да су приједлози управе тада прихваћени само онако, да се не рекне: ми би радили, али нам Ви не дате. Сада, послије кратких пет година, видимо да је оптимизам управе био у праву. Од ондашње 22 задруге данас смо дошли до 56, које послују и боље или горе успијевају готово по свим селима и мјестима, у којима има српског елемента. .... имамо нашу Централну Касу, која у границама могућности подмирује новчане потребе нашег задругарства. Без ње би наше задругарство било зачмало, а можда и пропало у тешким кризама, које је морало да преброди кроз тешка прошла времена. Видите, дакле, да се ипак може радити, да се успјеси могу постићи, ако само сви радимо са пожртвовањем, са одушевљењем, као што смо до сада радили. Постигнути успјеси нијесу заслуга појединца, него свих оних скромних радника, који су све своје силе уложили, да што боље изврше повјерену им дужност. Стога им свима у име свега задругарства одавле најискреније захваљујем, ...²⁰. После Првог светског рата започела су са радом 42 задруге које су обновили Савез српских привредних задруга на Приморју. У Управи савеза били су: претсједник Луко Бона, секретар прота Божидар Митровић и чланови А. Минчек и Вук Ћоровић. На конгресу одржаном 10. маја 1923. у Дубровнику Савез српских привредних задруга на Приморју ујединио се са Савезом српских задруга у Београду. Одлука је донета са образложењем да, пошто је већ извршено национално и политичко уједињење треба успоставити и економско јединство. У Зетској бановини било је 1937. 98 а 1938. 105 задруга Главног савеза српских земљорадничких задруга у Београду. На подручју Бококоторског среза 1937. било је 25, Барског 7, Требињског 4 задруге. У Прчању је 1936. основана здравствена задруга. Планирано је да Дом здравља у Рисну подигнут од фонда Васе Л. Ћуковића буде у тесној вези са здравственим задругама и постане средиште здравственог задружног и про-светног рада целе Боке Которске²¹.

²⁰ Проф. Мирко Лежаић, „Историјски преглед Северне Далмације”, „Северна Далмација некад и сад”, Београд, Главна задруга за народно просвећивање, 1939, стр. 57; „Шести збор задруга”, Издање и наклада Савеза српских привредних задруга на Приморју, Српска Дубровачка Штампарија, Дубровник, 1913, стр. 3, 4, 8, 9, 12, 15-17, 20, 54, 57;

²¹ Софија Божић, Исто, стр. 137, 147, 148; „Земљорадничка задруга“, бр. 37-38, 11. септембра 1938, стр. 624, 594; бр.38, 17.септембар 1939, Београд, стр. 575; „Оснивачка скупштина здравствене задруге у Прчању (Бока Которска)“, „Здравствени покрет-Здравље“, бр.5, 1.мај 1936, Год.XIV, Београд, стр. 64; „Завештање Васе Л. Ћуковића“, „Здравствени покрет-Здравље“, бр.11-12, Год.XV, Београд, стр. 190;

Дубровачка паробродарска пловидба

На иницијативу Ника Бошковића основан је одбор од неколико угледних трговаца ради набавке брода који би саобраћао између Дубровника и Трста. Основано је 1880. удружење удионика (каратиста) под именом „Дубровачка паробродска пловидба“. На скупштини од 18. јуна 1909. конституисано је акционарско друштво, а у првом управном одбору били су Никола Бартоле, Федерико Главић, Иво Јелић, кап. Фабо Матијевић, др Влахо Матијевић, кап. Маго Мариновић, Лазар Милин и кап. Иво Папи, а у надзорном одбору Стијепо Кнежевић, Стијепо Матичевић, др. Мелко Чингрија и Лука Пеховац. Нарочити одбор у којем су били Луко маркиз Бона, Федерико Главић, Иво Јелић, Рајмунд Негрини и др. Антун Пуљези споразумели су се 1917. о условима стапања друштва „Дубровачка паробродарска пловидба а.д.“ и удружења „Напријед“ и „Унионе“. „Дубровачка паробродарска пловидба“ преузела је све пароброде друштва „Напријед“ и „Унионе“ која су истовремено престала да постоје.

Приликом посете Дубровнику 1925. Краљ Александар је у разговору са Федериком Главићем, председником Дубровачке паробродарске пловидбе изјавио: „Наставите започетом стазом, а државни фактори ће се побринути да се трговачка морнарица, као *значајна сила у народној њривреди*, развија и живи“. У управном вијећу Дубровачке пловидбе били су: председник Федерико Главић, чланови Јендо кап. Чижек, Томо Главић, др. Стијепо Кнежевић, Лазар Лађевић, Јосип Ловрић и Иво кап. Папи. У надзорном одбору Паско Колић, др. Паво Матијевић и Петар Петер. Друштво је 1937. имало 24 пароброда (10 теретних и 14 путничких). Ујутро 9. марта 1938. хицима из мужара и писком сирена најављен је грађанству долазак пароброда „Дубровник“ по први пут у луку припадности. Долазак брода привукао је мноштво народа у луку. Под Локрумом „Дубровник“ је бацио сидро и ту се задржао до подне, када је кренуо за Груз, гдје је после подне на свечан начин благословљен. Када је „Дубровник“ после подне полазио из градске луке са Данача су пуцали мужари, а из завјетне цркве дубровачких помораца Госпе од Милосрђа чула су се звона. У Грузу на брод су се попели представници свих државних, самоуправних установа и неких културних институција. Члан Управног одбора др. Стијепо Кнежевић истакао је: „... брод на којем се налазимо, први је нови већи, а по својој конструкцији и најмодернији теретни пароброд југословенске трговачке морнарице. Већ сама ова околност диктирала је одлуку друштвене управе, да се пароброду даде име града, који славном својом прошлошћу, својим споменицима и природним љепотима на далеко слави као бисер-град наше државе. Тако ће пароброд „Дуб-

ровник”, под нашом заставом, са одличним нашим поморцима, разносити широм свијета име града, који му је дао живот и бити не само видан свједок поморског карактера града Дубровник и подузетног духа његових грађана, већ и свијетао примјер привредног напретка наше домовине.” Федерико Главић одликован је 1937. орденом Св. Саве I реда²².

Лист „Дубровник”

Лист „Дубровник” био је гласник Срба католика. Власник, издавач и уредник био је стари национални борац Кристо П. Доминковић, а главни сарадници били су Божо Хопе и Јован Перовић, стари борац и емигрант. Доминковић је био члан Народне радикалне странке. После првог светског рата био је управник и економ Дечјег опоравилишта Министарства социјалне политике и народног здравља на Локруму. Писао је новеле, приповетке. Одликован је Орденом светог Саве. Био је истакнути члан Соколског друштва у Дубровнику. Лист „Дубровник” штампан је у Дубровнику, а за време Бановине Хрватске и у Котору. Штампан је чланке латиницом и ћирилицом. Редакција листа истицала је: „Помагати „Дубровник” значи помагати ширење националне мисли на нашем Приморју”. Лист је сматрао да су етничко порекло и језик важнији од верске припадности. У полемици са хрватском штампом која је негирала постојање Срба католика лист је истицао да претставља све Србе католике који живе у Југославији²³. „Дубровник” је истицао да су дубровачки Срби католици били први у нашем народу који су узели за свој програм гесла „ брат је мио, које вјере био” и „ башка вјера, а башка народност”. Такође је истицао да је то исто проповједао у својим списима још у задњој четврти 18. вијека Доситије Обрадовић, који је поставио српску народну мисао на модерну основу. Дубровчани су били пример буњевачким прегаоцима. Алба М.Кунтић, Први секретар Буњевачке просветне Матице у Суботици и Мара Ђорђевић Малагурска су у својим књигама „Буњевац-Буњевцима и о Буњевцима” и „Буњевка о Буњевцима” наводили речи Дон Ива Стојановића из 1898.: „Било би најбоље кад би смо

²² -ић, „Преглед дубровачког поморства“, јуни 1937,бр.6, стр. 224-225; Др Стијепо Кнежевић, „Витешки Краљ према трговачкој морнарици“, бр. 12, децембар 1934, стр. 514; бр.8, август 1937, стр. 341; „Благослов пароброда „Дубровник”, бр. 4, април 1938, стр. 172; „Главна годишња скупштина дубровачке пловидбе”, бр. 5, мај 1938, „Јадранска стража”, Сплит, стр. 214; „Одликовање госпара Федерика Главића“, бр.36, 2.октобар 1937, „Дубровник“, Дубровник, стр. 3;

²³ Д. Гавриловић, „Доминковић, Кристо П.”, „ Српски биографски речник”, том 3, Нови Сад, 2007, стр. 347; „О нашем листу”, бр. 43, „Дубровник”, 20 новембра 1937, стр. 3; „Онима којима сметам”, бр. 2, „Дубровник”, 15. јануара 1938, Дубровник, стр. 1;

нашли једно заједничко име; на пр. Словинци, Југословени ... Ја бих то име ончас примио. **Али ако ми неко хоће наметати име хрватско онда сам ја Срб, јер нећу лажи ни насиља од никога.**"²⁴ Лист „Дубровник” писао је за загребачки „Обзор”: „„Обзор” и његови држе се политике: оно што је моје, моје је; а оно што је твоје, да буде и моје и твоје, док те не истиснемо.”²⁵ Лист је разматрао развој хрватске националне свести код Срба католика: „Освајачи, да би покорене народе што лакше и што дуже држали у ропству, убијали су им осјећај заједнице с осталом једнокрвном браћом, а уцијепили територијални патриотизам. Тако се развио и кроатизам као територијална припадност. То нам лијепо илустрира Имбро Штавић у свом чланку: „Хрватска свијест и политичка зрелост” (Хрватски дневник, Загреб, 23. маја 1937): „Прије доласка браће Радића мален дио нашега народа истицао се својим Хрватством. Знам то добро из дјетинства, као код нас у доњој Хрватској или Славонији, особито старијем човјеку никако није ишло у главу, да је Хрват, него је рађе говорио за себе, да је: католик, шокац, Славонац, Граничар. Дакле мјесто имена Хрват могли смо прије чути у разним нашим крајевима ова имена: Загорац, Славонац, Сријемац, Граничар, Приморац, Личанин, Босанац, Херцеговац, Истринин, Међумурац, Шокац и Буњевац ...”²⁶. О утицају Срба католика из Дубровника: „Босанске власти, са министром ... пл. Калајем на челу нијесу тако пуштале на миру ни наш Дубровник. Католичко Српство дубровачко било им је тешки трун у оку, јер оно није било локалног карактера, но је имало голем уплив и значај и на остали католички дио нашег народа: на старом дубровачком територију, Боци Которској, а што је за босанске власти било најтеже; и на католике Босне и Херцеговине”²⁷. У чланку „Дубровачке масе и хрватско име” од Александра Мартиновића разматрала се подршка католичке цркве хрватској пропаганди: „... У службу Старчевићеве великохрватске идеје била се ставила и католичка црква. Она је проповиједала да је припадник хрватског народа сваки онај католик који говори српским језиком. ... Те отада и поједини Дубровчани почињу се називати Хрватима, идентификујући народност и вјеру, на име мислећи да је једно исто: хрватство и католи-

²⁴ „Срби католици и Доситеј”, Бр. 47, „Дубровник”, 18 децембра 1937, Дубровник, стр. 1; Алба М.Кунтић, Први секретар Буњевачке проев. Матице у Суботици, „Буњевац –Буњевцима и о Буњевцима”, Суботица 1930, стр. 47; Уредила Мара Ђорђевић Малагурска, „Буњевка о Буњевцима”, Градска штампарија 1941, Суботица, стр. 31;

²⁵ „Non bis in idem“, бр.33, „Дубровник”, 20. августа 1938, Дубровник, стр.1;

²⁶ „Туђински утицај код Хрвата”, бр. 2, „Дубровник”, 11. јануара 1941, Котор-Дубровник, стр. 2;

²⁷ „60-годишњица окупације Босне и Херцеговине“, бр. 39, „Дубровник”, 1 октобар 1938, Дубровник, стр. 3;

чанство, а српство и православље, не знајући да има и Срба, католика, што признаје и сама Света Столица, и то још од давнина, још 1067, када је основана српска католичка архиепископија. ...Према томе, хрватство Дубровчана није плод њихове националне свијести, већ одјек великохрватске политичке пропаганде, а то није ни хрватство српског католичког становништва у Босни, Далмацији, Лици, Сријему, Славонији и Бачкој.²⁸ Један од примера те подршке је посета надбискупа др. Степинца Дубровнику и Котору. Сваког 3. фебруара прославља се у Котору најсвечаније, кроз столећа дан Светог Трипуна. Тада је град пун народа који се скупља да присуствује тој стародревној свечаности. Надбискуп др. Степинац посетио је почетком фебруара 1941. Дубровник и Котор на дане св. Влаха и св. Трипуна. И у Дубровнику као и у Котору држао је говоре и давао изјаве о хрватству тих крајева и градова. Реагујући на изјаву др. Степинца о хрватском карактеру Боке Которске лист „Дубровник” штампао је чланак свог сарадника из Котора „Шта доказује камење Боке Которске” у коме се наводи да у Боки има 836 српских братстава од којих су 137 старинци зетског типа већином католици, 325 братстава из Црне Горе и 288 братстава из Херцеговине.

Иницијативом Дубровачког Радничког Друштва и уредништва „Дубровника” октобра 1937. одржан је помен Дубровчана на гробу Антуна Фабриса, поводом 33-годишњице његове смрти. Пред Домом Дубровачког Радничког Друштва окупила се поворка. Поворку је предводила Дубровачка грађанска музика иза које су ношена четири вјенца: „Дубровачког Радничког Друштва”, листа „Дубровник”, „Мјесног одбора Југословенске радикалне заједнице” и „Националног Цавтата”. Иза вјенца је ишао барјактар носећи заставу Дубровачког Радничког Друштва, а за барјаком све два и два, преко 300 грађана. Кад је поворка стигла на гробље, ту је већ чекало неколико стотина грађана. Дум Андро Мурат прекадио је гроб у коме почива Фабрис заједно са дум Иваном каноником Стојановићем. По свршеним молитвама дум Андро је истакао у свом говору да је Фабрис ишао нарочито за тим да се подигне, просвијетли и на пут истине поведе дубровачки радник. После овога Д.С.П.Д. „Слога” отпјевала је Мокрањчев „Дњест свјат”. Следили су говори: Ива Шуберта, предсједника Дубровачког Радничког Друштва, Ника Враголова у име националног Цавтата, Божа Хопе у име листа „Дубровник” и Руђера Вучетића који се захвалио у име родбине. После говора Д.С.П.Д. „Слога” отпјевала је „Вјечнаја памјат”. На крају музика је отсвирала посмртни марш. Након тога грађани су се поново сврстали у редове и у поворци

²⁸ Александар Мартиновић, „Дубровачке масе и хрватско име”, бр. 8, „Дубровник”, 22. фебруар 1941, Котор-Дубровник, стр.2;

предвођени музиком, вратили у град. У чланку „Сватови“ лист обавештава да су се 1937. у цркви СВ. Влаха вјенчали Франо Бона, корветни поручник, син господара Лука Боне и Паула Јефтановић, унука народног првака у Босни Глигорија Јефтановића²⁹.

Дубровачко српско пјевачко друштво „Слога”

Дубровачко српско пјевачко друштво „Слога” је заједно са Дубровачким радничким друштвом 1924. свечано прославило своју педесетогодишњицу. Дјечји збор Дубровачког српског пјевачког друштва „Слога” приредио је 25. маја 1935. први концерт у друштвеној концертној дворани. На програму су биле композиције Мокрањца, Пехара, Хајдна, Моцарта, Брунера, дра. Марковца, Шпољара и М. Спаравале. Концертом је дириговао Густав И. Пехар, диригент „Слоге“. Бугарски певачки збор „Родина“ приредио је 19.7.1935. концерт у Дубровнику. Пред Градском опћином бугарске певаче поздравили су у име пјевачке жупе Иво Војновић и професор Чоровић, а затим је соколска музика одсвирала бугарску химну што је код присутних изазвало бурно одушевљење и плесак. Иза тога је „Родина“ отпевала државну химну на што је мноштво одушевлено клицало цару Борису, краљу Петру II и југословенско бугарском братству. Концерт је одржан на пољани пред катедралом, а дириговао је Најданов, диригент Софијске опере. Концерт је био посвећен већим делом бугарској народној песми. Осим тога „Родина“ је извела неколико руских песама и Готовчеву „Јадованку за телетом“. Збор „Родине“ састојао се искључиво од солиста и зборишта софијске опере. Концерт се претворио у величанствену манифестацију братских симпатија према бугарском народу. Дубровачко српско пјевачко друштво „Слога” приредило је 10. маја 1936. свој редовни годишњи концерт у друштвеној концертној дворани. На програму су биле композиције Архангелског, Биничког, Ченека, Готовца, Ксичке, Љвова, Настасијевића, Пехара и Шапра. Велики интерес побудила је композиција „Једном скуком чловику“ коју је компоновао млади дубровачки композитор Зденко Шапро на текст Динка Рањине³⁰.

²⁹ Виктор Новак, „Magnum Crimen”, Београд 1986, стр. 503-504; Јадрански, „Шта доказује камење Боке Которске”, бр. 9, „Дубровник”, 1 март 1941, стр. 2; Котор-Дубровник; „Дубровчани на гробу пок. Антуна Фабриса”, бр.39, 23. октобар 1937, „Дубровник”, стр. 1; „Сватови“, бр.36, „Дубровник”, 2. октобар 1937, Дубровник, стр. 3;

³⁰ Софија Божић, Исто, стр. 309, 310; „Први концерт дјечјег збора С. П. Д. „Слога” у Дубровнику“, „Концерт Бугара у Дубровнику“, „Ђирилометодски вјесник, бр. 6,7 и 8, Јуни, јули, август 1935, стр.79; „Концерт „Слоге“ у Дубровнику“, „Ђирилометодски вјесник, бр. 6,7,8, Јуни, јули, август 1936, Загреб, стр. 98;

Цавтат

На изборима у Цавтату 19. децембра 1937. већину је добила национална листа Ника Враголова. Након обављене заклетве новоизабраног одбора истакнута је на општини државна застава уз пуцање мужара, звоњењем на црквама, кићењем цијелог мјеста државним заставама и свирањем музике, која је интонирала државну химну. Након тога је општински одбор пошао корпоративно у цркву на благодарење. У чланку „Из Цавтата” штампаном у листу „Дубровник” истиче се да се Цавтаћани осјећају 70% као Срби, а 95 % су југословенски опредељени. ХСС је против њих водио кампању и како каже писац чланка: „ да нас у нашем дому вријеђају и да показују своју снагу власима Цавтаћанима”

Члан Савезног Просветног Одбора Савеза Сокола професор Богољуб Крејчик провео је 1938. летњи одмор у Цавтату. Понео је са собом пројектор, те је у три маха на тргу у Цавтату приредио 3 филмске претставе, које су пратили соколи из Цавтата, грађани и туристи из свих крајева Југославије. На овај начин је близу 600 особа видело десетак соколских филмова³¹.

Два пароброда Дубровачке пловидбе превезла су првог маја 1938. у Цавтат чланове дубровачког културног и националног друштва са њиховим члановима, на челу са „Матицом Српском” да походе и положи вијенце на гроб и споменик Валтазара Богишића. Њих су дочекали грађани Цавтата. Истог дана увече у дворани „Слоге” у Дубровнику одржано је комеморативно вече гдје је говорио др Лујо Бакотић. У Одбору за комеморацију 30-годишњице смрти дра Валтазара Богишића били су: Светозар С. Барбић, предсједник „Матице Српске”; Душан Башић, предсједник „Јадранске Страже” у Дубровнику; Луко маркиз Бона, предсједник „Дубровачке грађанске музике”; др. Ђуро Орлић, предсједник дубр. срп. пјев. друштва „Слога”; Даница Радовић, предсједница „Кнегиње Зорке” у Дубровнику; Нико кап. Папа, предсједник „Нове Југославије”; Иво Шуберт, предсједник „Дубровачког радничког друштва”; Нико А. Шутић, старјешина Соколског друштва у Дубровнику; ... . Одбор је 1938. издао Споменицу дра Валтазара Богишића³².

³¹ „Из Цавтата”, бр. 30, „Дубровник”, 21 август 1937, стр. 2; „Наступ дужности нове општине у Цавтату”, „Дубровник”, бр. 1, 6 јануара 1938, Дубровник, стр. 3; „Пропаганда путем узаног филма приликом леговања“, „Соколска Просвета”, бр.7, септембар 1938, Београд, стр. 236;

³² „Дубровачке вијести”, бр. 17, „Дубровник”, 30 април 1938, Дубровник, стр.3;

Дубровачка Матица Српска

Матица Српска у Дубровнику своје свечане сједнице и предавања приређивала је у просторијама Дубровачког Српског Пјевачког друштва „Слога”. У свечаној дворани „Слоге” Матица је одржала предавања о Руђеру Бошковићу, Вуку Караџићу... На дан 300-те обљетнице смрти Ћива Франа Гундулића 8. децембра 1938. приредила је свечану сједницу, на којој је проф. С. Бурина одржао предавање о Гундулићу. Др Хенрих Барић, родом из Дубровника, одржао је 1937. предавање на тему „менталитет једног покољења“, у којем је изнио улогу предратне Српске народне странке на Приморју. Истакао је да су у тој странци значајну улогу имали **Срби римокатолици**. Они су „**доказивали да Српство није везано искључиво с православљем**“. Професор универзитета др Барић је затим говорио о поријеклу Дубровчана од 13. вијека, „и истакао да се **дубровачка властела женила дјевојкама из српске околине Дубровника**“. Приликом боравка у Дубровнику 1937. Ђура Јанковић, министар шума и руда, посетио је библиотеку Матице Српске. Њено уређење оставило је на њега врло леп утисак, схватајући културни задатак ове установе.

У просторијама Српског културног клуба у Београду 27. фебруара 1938. одржан је састанак српских културних друштава и установа из Југославије. „Матицу Српску“ из Дубровника заступао је др. Владимир Ћоровић. На састанку је основан Савет српских културних друштава. Основачкој скупштини присуствовали су изасланици ових друштава и установа: Српске краљевске академије, Матице српске из Новог Сада и Дубровника, Српске књижевне задруге, Кола српских сестара, Коларчевог универзитета, Српског културног клуба, сарајевске „Просвете“, Привредника, Савеза народних универзитета из Јужне Србије и Спасићеве задужбине.

За редовне чланове Краљевске Српске Академије Наука изабрани су 16. фебруара 1940. професори др. Милан Решетар и Марко Мурат. Дубровачке културне и националне установе упутиле су адресу новом академику Решетару у Фиренцу, а њихова делегација посетила је сликара Марка Мурата честитајући му избор. На поздравну депешу Матице Српске у Дубровнику др Милану Решетару, приликом његовог избора за редовног члана Краљевске Српске Академије Наука, госпар Милан је одговорио: „...Најтоплије захваљујем „Матици Српској” мојега незаборавнога роднога Дубровника, што се је сјетила мене врло старога Дубровчанина, ...али се веселим, вјерујте ми, ради нашега Дубровника више него ли ради себе, а особито ми је мило што је та иста почаст дата г. Мар-

ку Мурату-још једном Дубровчанину из броја **стариx бораца Срба католика, ...**³³.

Јадранска стража

Град Дубровник предао је 1932. почасну бојну заставу разарачу „Дубровник“ у присуству изасланика краља, начелника града, претставника установа, удружења и многобројног грађанства Дубровника. О односу грађана Дубровника према Јадранској стражи у гласнику „Јадранска стража“ истиче се: „Скоро у свакој пригоди када су требале доћи до изражаја симпатије за дјело Јадранске страже, Дубровник је био на висини на којој се може слободно такмичити и са јачим срединама, веће активности и богатства.“ У Дубровник је 30. маја 1931. стигло посебним возовима преко 600 излетника Јадранске страже из свих крајева Јужне Србије (Македоније). Излетници су предвођени соколском и грађанском кумановском музиком (у живописној народној ношњи свога краја) у поворци дошли у град, поздрављени бурним плескањем. Испред градске општине поздравио их је у име дубровачке Јадранске страже Душан Башић истакавши: „... доласком у древни славенски град обнављају се оне везе, које су и у давној прошлости уско везивале стари слободни Дубровник са царским Скопљем.“ У почаст излетницима војна музика отсвирала је на Шеталишту Краља Александра бирани програм. Јадранска стража у Дубровнику овом приликом поклонила је певачком друштву „Вардар“ ловоров вијенац са натписом „Јадранска стража у Дубровнику 30. V 1931. Српском Пјевачком Друштву „Вардар“ у Скопљу“.

Мјесни одбор Јадранске страже у Дубровнику организовао је подмладак Јадранске страже у Великој реалној гимназији, Трговачкој академији, Учитељској школи, Мушкој и Женској грађанској школи и у основним школама. Подмладак су водили на излет у Боку Которску и Требиње. Јадранска стража сарађивала је са соколским друштвима. Мјесни одбор Трпањ организовао је прославу рођендана Краља Петра 1931. у Трпњу заједно са соколским друштвом. Скупштина Мјесног одбора Јадранске страже у Макарској 31. јануара 1932. одржана је у просторијама Соколског дома. Месни одбор Ј.с. у Улцињу је заједно са соколским друштвом Улцињ (чланови, нараштај и подмладак у свечаним соколским одорама) и масом грађана прославио десетогодишњицу Јадранске страже у Ул-

³³ „Госп. министар Ђура Јанковић у Дубровнику“, бр.36, „Дубровник“, 2. октобар 1937, Дубровник, стр. 4; Никола Жутић, „Српство, либерално југославенство и хрватство у Далмацији 1918-1941.“, Летопис Матице српске у Дубровнику, Зборник радова I, Београд 2010, стр. 205; „Захвала Госпара др. Милана Решетара“, бр.10, „Дубровник“, 9 марта 1940, Дубровник, стр. 4; „Основан је Савет српских културних установа и друштва ...“, „Правда“, 28. фебруар 1938, бр.11.985, Београд, стр. 8;

цињу. Обласни одбор Јадранске страже у Дубровнику прославио је Јадрански дан 1935. свечаном сједницом у дворани Народне женске задруге. Били су присутни претставници цивилних и војних власти те националних и културних установа града Дубровника.

Чланови Обласног одбора Јадранске страже у Дубровнику 1932. били су претсједник Иво Ловрићевић, директор Поморске академије; потпретсједници: Јанко Кршњави и др. Ђиво Супило; секретари: др. Анте Бернарди и Стијепо Кастрепели. На територији коју је обухватао Обласни одбор Дубровник било је 1932. 3.537 чланова у 33 огранка. Било је 11 секција подмладка. Огранци (мјесни одбори и повјереништва) били су у Блату на Корчули, Велалуци, Корчули, Оребићу, Трпњу, Врућици (Горњој и Доњој), Дуби на Стонском Рату, Стону, Требињу, Дубровнику, Гужу (Дубровник 2), Лопуду, Комолцу, Груды, Поповићима, Жупи-Млини, Цавгату, Ободу, Пострању, Ђилипима, Мрцинама, Бабин Пољу, Марановићу, Херцег Новом, Игалу, Кумбору, Ђеновићу, Баошићу, Котору, Тивту и Суђурађу. Јадранска стража приређивала је балове у Дубровнику. У почасном одбору дама за плес Јадранске страже 1930. биле су: Максимилијана Васић, Јелена Башовић, Пина Ловричевић, Ана Сбутега, Анка Брили, Марија Мариновић, Рада Мичић, Јела Недељковић, Ана Скриванић, Анка Рајић, Боже Хација и Мира Нардели. Јадрански дан прославлен је 31. октобра 1936. у дворани Дубровачког радничког друштва. Обласни одбор и Подмладак Јадранске страже у Дубровнику приредили су 23. јануара 1937. у просторијама Официрског дома академију са плесом. На забави је учествовала многобројна публика из свих слојева грађанства цивилних и војних власти. Пре плеса одржана је академија, на којој су судјеловали чланови и подмладак Јадранске страже и познате музичке силе у граду. Бранко Хопе отпевао је романсе уз пратњу свога професора Мо Роговског. Учествовале су Дора Тројановић и Марија Гразио. Плес је трајао све до зоре. Забава је имала одјека у целом граду.

Приликом свечаног отварања Дома Јадранске страже у Доброти 23. јула 1939. Дубровачки Обласни одбор Ј.с. одржао је главну скупштину у Котору, коју је отворио Марко комодор Дабчевић³⁴.

Примасија Српска у Бару

Дубровник је био културни, а Примасија Српска у Бару верски центар Срба католика. У чланку „Далматински Срби католици” у књизи

³⁴ бр.5, мај 1931, стр. 138-139; „Излет Јадранске страже из Јужне Србије“, бр.10, октобар 1931, стр. 279; бр.2, фебруар 1932, стр. 65; бр.10, октобар 1932, стр. 378; бр.11, новембар 1932; бр.12, децембар 1936, стр. 510; „Академија“, март 1937, бр.3, стр.120; бр.9, септембар 1939; „Јадранска стража“, Сплит, стр. 383;

Маре Ђорђевић Малагурске „Буњевка о Буњевцима” приказана је укратко повест Далмације, узроци сукоба Срба и Хрвата и значај арцибискупа барског и примаса српског за Србе католике³⁵. Због недостатка средстава арцибискуп Милиновић није остварио своју идеју о отварању сјеменишта у којем би се образовао кадар који би чинио језгро „уједињења српства и слоге Југословенске”. Арцибискуп Милиновић је после краће болести преминуо 21.3.1910. Сахрањен је у својој задужбини цркви св. Вида у Бару. Свечану мису држао је которски бискуп Франо Ућелини-Тице уз учешће тек основаног барског пјевачког друштва „Братимства”. Света столица поставила је 1912. др. Николу Добречића за барског арцибискупа и Примаса цијелог краљевства Србије.

Залагањем др. Николе Добречића 20. јуна 1935. отворено је **Арцибискупско сјемениште Примасије Српске** у Бару. Приликом освештења сјеменишта Примасије арцибискуп је изјавио да је „био и јест увијек највећи пријатељ свог народа без разлике вјере”. У име Срба католика Лука Боне, Божо Хопа и др. М.Грацић из Дубровника упутили су 15 јуна 1939. барском арцибискупу и Примасу српском др. Николи Добречићу представку о потреби отварања **Српске католичке богословије** у Бару. Истицали су да је богословија потребна како српском народу на Приморју, тако и католицима предратне Србије, Црне Горе и Војводине. У представци се истиче да „данашњи свећеници нијесу српски родољуби” јер су наређивали мајкама да не шаљу дјецу у соколска друштва. Писци претставке истицали су да је соколство цемент и темељ Југославије. У одговору на ову представку једном од њених аутора др. Грацићу 23.6.1939. др. Никола Добречић наводи да би „прије Богословије овде требали отворити једно сјемениште класичне гимназије за све српске крајеве”. Примасија Српска била је средиште културног живота у Бару³⁶. Музичко-пјевачко и позоришно друштво Братимство, наступало је у арцибискупској палати изграђеној 1927. Приређивало је вокалне концерте у Бару и Улцињу и изводило опере. Имали су мешовити хор и мали оркестар. Братимство је наступало самостално као градска музика и као секција соколског друштва. По правилнику чланови су се звали соколаши и били су дужни да раде на учвршћивању заједнице грађана југословенске државе³⁷. Помагао их је арцибискуп барски и примас српски др Никола Добречић који је такође помагао и друга национална и просветна друштва

³⁵ Србин католик, „Далматински Срби католици“, Уредила Мара Ђорђевић Малагурска, „Буњевка о Буњевцима”, Градска штампарија 1941, Суботица, стр. 101-102;

³⁶ Растодер Шербо, Јасмина, Исто, стр. 18, 62, 112- 115, 163; Иван Јововић, „Из прошлости дукљанско-барске надбискупије”, Бар 2004, стр. 193-195;

³⁷ Правила омладинског друштва „Братимство” у Ст. Бару, Јасмина Растодер, „Од Братимства до Јединства”, Бар 1998, стр. 97;

(Народна Одбрана, Јадранска стража, Добровољци, Женско добротворно,...)³⁸. Др. Никола Добречић трудио се да унапреди културно и економски Приморје. Правио је паралелу између изграђеног модерног „хрватског Приморја“ и потпуно „запуштеног српског Приморја“ („град и село, рај и пакао“). Основао је при арцибискупији сиротиште и забавиште. У забавиште су била уписана деца све три вјере. Најсиромашнијим ученицима је на дан Св. Саве упућивао помоћ преко школа. Најчешће помињане речи у свим изворима везаним за његову добротворну делатност су „без разлике вјероисповјести“ и оне су постале његов особени знак препознавања, било да се ради о појединцима, групама или друштвима из читаве Југославије која су се обраћала за помоћ гласовитом добротвору. Скоро да ниједна добротворна акција у Бару и шире није проведена, а да се у њу посредно или непосредно није укључио др. Никола Добречић. Одликован је Даниловим орденом I степена и орденом Св. Саве I степена. Од краља Александра одликован је фебруара 1932. орденом Југословенске круне I реда и 6. децембра 1936. од југословенске владе за заслуге орденом Бијелог Орла другог реда. Др. Никола Добречић имао је два доктората (из филозофије и теологије). Сем српског знао је још 8 језика (латински, грчки, француски, енглески, немачки, италијански, турски и албански). Грађани Бара и цијеле „Приморске нахије“ прославили су 1932. двадесетогодишњицу и 1936. 25-годишњицу ступања Николе Добречића на престо Српских примаса. У прогласу из 1932. стајало је „кроз далеке вјекове Примасија српска била је на бранику српске ... завјетне мисли“. Председник Крајинске општине Стеван Половић у свом „Распису Крајињанима“ истакао је: „Дакле из цијеле Српске народности која испољава римокатоличку вјеру, наш Крајињанин је Примас српски.“ На Добречићевој задужбинској цркви Св. Николе у Бару било је ћирилицом исписано његово арцибискупско гесло „За Бога и за свој Народ“. Његова сестра Роза живјела је у Дубровнику.

Старшина соколског друштва у Бару био је Ђуро Чејовић, народни посланик из Барског среза и од фебруара 1939. министар за физичко васпитање народа у Цветковићевој влади. Половином 1939. Бар су посетили министар Чејовић, бан Крстић, патријарх Дожић и народни посланици из Зетске бановине. На свечаном банкету у Бискупади, у присуству око стотину угледних званица, на предлог арцибискупа др. Николе Добречића образовано је Друштво за унапређење српског приморја, у које су ушли арцибискуп и сви присутни званичници³⁹.

³⁸ Јасмина Растодер, Исто, стр.23;

³⁹ Растодер Шербо, Јасмина, Исто, стр. 42, 63, 87, 94, 107 - 115, 137, 142; Марко Остојић, „Пристан - између два свјетска рата“, четврти део, Montenegrina digitalna biblioteka www.montenegrina.net

Притисак ХСС на Србе на Приморју

Команда места Дубровник 23. јануара 1937. обавестила је Обавештајно одељење главног Ђенералштаба да су ноћу 13/14. јануара присталице Хрватске сељачке странке запалиле Соколану у селу Поповићи.⁴⁰ У чланку „Соколским радницима пале куће“ објављеном 15. октобра 1938. у „Братству“, гласнику соколске жупе Осјејек, наводи се: „У Орашцу, напредном месту у близини Дубровника, запаљена је кућа једном соколском раднику док је с мајком боравио у Дубровнику. Као опомена да ће то недело бити извршено истакнута је црна застава. На исти начин дат је знак и старешини чете бр. Ракидији, јер се његовом заслугом подиже у Орашцу соколски дом. Све у интересу слободе и правде.“ Старешинство дубровачког соколског друштва закључило је да је соколство, због своје југословенске либералне и антиклерикалне идеологије било изложено нападима од стране римокатоличког клера удруженог са припадницима ХСС. Мачековци су све припаднике сеоских соколских чета проглашавали четницима. У жупи Мостар, тврђави сеоског соколства, и поред сукоба са припадницима ХСС, соколски рад се појачавао. Соколско друштво Блато, из жупе Мостар, јављало је М. Стојадиновићу о врло тешким политичким приликама у којима друштво ради и живи. И поред тога рад није у застоју „јер смо подигли соколски дом и обновили соколску музику“. Припадници ХСС су посебно иступали против Соколске Петрове петогодишњице. Соколско друштво Метковић „вршећи свој колективни завет у времену соколске петолетнице“ приступило је пошумљавању голети „Петровог гаја“ борићима: „Суделовањем својих чланова, најугледнијих метковићевих грађана и њихових породица засађено је 200 борића. Међутим, ускоро након тога сав наш труд био је уништен. Борови су напросто погуљени“. Поводом масовних антисоколских иступа Чедо Милић упутио је старешинама соколских друштава окружницу, позивајући их на договор у Мостар 26. 1. 1938. ради покретања заједничке акције свих сокола против постојећег терора присталица ХСС. Пошто државне власти нису узимале соколе у заштиту у хрватским бановинама и приморском делу Зетске бановине многе соколске јединице су захтевале да им Савез дозволи да се саме боре и бране. Међутим, Савезна управа је захтевала потпуну примену соколске дисциплине⁴¹.

⁴⁰ Вељко Ђурић Мишина, „Активности Хрватске сељачке странке 1934-1937. у дубровачком срезу у процесу кroatизације“, Љетопис Матице српске у Дубровнику Зборник радова I, Београд 2010, стр. 252;

⁴¹ „Соколским радницима пале куће“, „Братство“, Гласник соколске жупе Осјејек, бр. 10, 15. октобра 1938, Год. VII, Осјејек, стр. 204; Никола Жутић, Исто, стр. 127, 133, 169-171;

Дубровник у Бановини Хрватској

Поводом почетка преговора између Драгише Цветковића и Влатка Мачека Соколи града Дубровника и околине упутили су представку 24. маја 1939. у којој се истиче: „Дубровник са својим херцеговачким залеђем чини једну нераздвојну географску, економску па и стратешку цјелину. Отцјепљење Дубровника од његовог природног залеђа и припајање ма каквој интересној сфери, значило би економску смрт овог поноса Југославије”. Соколи Дубровника су, због тога, искључивали сваку могућност прихватања предлога В. Мачека у погледу Дубровника и дубровачког среза, уопште, територије од Неретве према југу. У свом „Нацрту југословенског устава” из 1920. истакао је др. Јосип Смодлака: „Зета и поречје Неретве у залеђу Дубровника, то је старо Поморје српско”⁴².

Споразумом Цветковић-Мачек 26.8.1939. Дубровник је одвојен од Зетске бановине и додељен новоствореној Бановини Хрватској. ХСС је у Бановини Хрватској одмах почео са чишћењем неистомишљеника (Југословенски националисти, Срби, Соколи) и са премештањима државних кадрова. О свему што се дешавало соколи су обавештавали „Соколски гласник”, лист Савеза Сокола Краљевине Југославије. У чланку „Соколи и пошумљавање” у „Соколском гласнику” наводи се: „Омладинска секција нашег соколског друштва се заветовала, да ће, у оквиру Петрове Петолетке, предузети акцију пошумљавања, па је и ове године затражила саднице у ту сврху. Међутим нове власти су одбиле да јој даду саднице, изјављујући, да омладина своју акцију врши недељом, а да католичка црква то забрањује. И са таквом мотивацијом онемогућује се соколски рад, којем је једини циљ да користи јавности”⁴³. У чланку „Пишу нам из Дубровника”: „Након многобројних отпуштања соколских чланова и Југословена из дубровачке општине, 13 марта су дошле на ред нове жртве, па су из службе градског поглаварства отпуштени инжењер Јозо Дражић, стални чиновник са 9 и по година службе; Миливој Чурлица, стални чиновник, са исто толико година; Иво Премић, стројар водовода, са 8 година; и Иво Лабаш, чувар болнице, са 5 година службе. Једини разлог њиховог отпуштања је, што су чланови Сокола. Отпуштен је такођер и Андро Жиле, чиновник благајне, са 8 година службе, зато што је Југословен. – Читава трезвена и честита јавност је огорчена због ових срамних прогонстава”⁴⁴.

⁴² Софија Божић, Исто, стр. 46; Никола Жутић, Исто, стр. 231

⁴³ „Соколи и пошумљавање” бр.15, 12 април 1940, Соколски гласник, Београд, стр. 4

⁴⁴ „Пишу нам из Дубровника”, Соколски гласник, бр.12, Год. XI, 22.март 1940, Београд, стр. 5;

Соколи у Бановини Хрватској изразили су признање Соколском гласнику: „На скупштини соколске жупе Сплит, ... усвојен је једногласно закључак да се редакцији „Соколског гласника“ изрази признање за одлично уређивање листа, а нарочито за одлучан и борбен став у одбрану слободе соколског рада у Бановини Хрватској“⁴⁵. Соколски гласник преносио је чланке из домаће штампе у којима је писано о прогонима сокола. Пренео је сажето приказ чланка из листа „Дубровник“ о одузимању просторија Соколском друштву у Дубровнику⁴⁶. Лист „Дубровник“ у чланку „Брисање српских општина“ коментарише прикључење општине Цавтат конавоској општини са седиштем у Грудри: „Јер, не постоји никаквих разлога, да се општина Цавтат, која је показала способност свог самоуправљања, брише просто с тога, што тиме хоће да се утврди, како код нас не постоји српских општина, и према томе ни Срба, и ако смо о свему и по свему српски расни тип“⁴⁷.

Лист је водио полемику са хрватском штампом о томе има ли прогона у Бановини Хрватској. У чланку „Доктору Крњевићу на знање“ „Дубровник“ је реаговао на изјаву представника Х.С.С. о четири случаја прогона одговоривши да: „у самоме Дубровнику и то код само једног надлештва, Градског Поглаварства од споразума до данас отпуштено, управ на улици бачено, тачно 70 (седамдесет) лица, која су стално била намјештена дуги низ година....Ово је само, г.др. Крњевићу, у Дубровнику, и то само једног надлештва. Шта мислите г. Крњевићу, колико је сличних прогона кроз данашњу бановину Хрватску“⁴⁸. Коментаришући пензионисање Анке Куртовић лист је истакао да је била савјестан и врло способан чиновник „али је имала једну ману, да је осјећала, као свака честита Српкиња, национално, пуна љубави према Југославији...“⁴⁹. У чланку „Како се располаже са зимском помоћи код нас“ лист је критиковао начин доделе зимске помоћи: „Али она није добила зимске помоћи, јер није у листи, а није у листи с тога, како нам кажу, јер њезин муж није гласовао за Мачека.“⁵⁰. Два отпуштена радника који су покушали да се

⁴⁵ „За соколски гласник“, „Соколски гласник“, бр. 12, Год. XI, 22. март 1940, Београд, стр. 3;

⁴⁶ „Хрватски и српски соколи у Дубровнику“, Соколски гласник, бр.31, 2. август 1940, Београд, стр. 2;

⁴⁷ „Брисање српских општина“, бр.20, „Дубровник“, 18. маја 1940, Дубровник, стр. 4;

⁴⁸ „Доктору Крњевићу на знање“, бр.3, „Дубровник“ 20. јануар 1940, Дубровник, стр. 3;

⁴⁹ „Пензионисана“, бр.30, „Дубровник“, 3. августа 1940, Дубровник, стр. 4;

⁵⁰ „Како се располаже зимском помоћи код нас“, „Дубровник“, бр. 1, Год XXVII, 4. јануара 1940, Бокешка штампарија, Котор-Дубровник, стр. 4;

врате на посао изјавили су новинару „Дубровника”: „Ми смо такође били враћени, али су нас шефови у радионици одмах формално избацили и саопћили Градском Поглаварству да је тако –„закључила организација”.” У истом чланку се наводи да је на Соколском дому са Шипана разбијено све што се разбити могло. Староста шипанског сокола изјавио је „да га тај злочин нимало не изненађује”⁵¹. Часопис „Јадранска стража“ из Сплита јануара 1940. пренео је извештај Повјереништва Јадранске страже Суђураћ: „Ради мјесних прилика повјереништво није приредило већих забава и манифестација, већ се прослава Јадранског дана обавила одржавањем свечане сједнице“. Обласни одбор Јадранске страже у Дубровнику прославио је 31. октобра 1940. Јадрански дан одржавши свечану седницу на којој је предсједник Душан Башић у поздравном говору истакао историјску важност Јадранског дана. У извештају се истиче: „Других приредаба није било због садашњих тешких прилика. Тога дана на друштвеним просторијама вијала се друштвена застава“. Док се у Бановини Хрватској Јадранска стража нашла у тешким приликама у Зетској бановини радила је нормално. Мјесни одбор Јадранске страже Тиват прославио је Јадрански дан 31.10.1940. приредивши бесплатну биоскопску представу за све капларе, војнике и морнаре тиватског гарнизона. Истог дана увече, а после редовне биоскопске представе, приређен је за све учеснике плес. У Управном одбору Обласног одбора Јадранске страже у Дубровнику 1940. били су: претсједник Душан Башић; потпретсједници Марко Дабчевић, комодор и Нико Бауле, поморски капетан; тајници Мирко Бакочевић и Вицко Луксио; благајник Паско Бента; библиотекар и архивар гђа Регина Цар, учитељица у пензији⁵².

Поводом смрти Федерика Главића 2. јануара 1941. његов нећак Томо Главић одредио је да се зграда, позната под именом „Косовка“ на путу од Гружа, преда „Задужбини Федерика и Томе Главића”⁵³. Чланови „Грађанске Заштите”, међу којима је било чланова Хрватског радничког савеза уз асистенцију полиције вршили су рације по Дубровнику. Радници који нису били чланови Хрватског радничког савеза доведени су ноћу у полицију уз велико **осигурање** заштите и полиције. Лист „Дубровник” коментарисао је да су рације: „ доказ како се од стране неких индивидуа настоји увести најгори терор, који би погађао најсиромашније радничке

⁵¹ Civis Ragusinus, „Тодоре, Тодоре ...”, бр. 5, „Дубровник”, 3. фебруара 1940, Дубровник, стр. 2-3;

⁵² „Јадранска стража”, бр.1, јануар 1940; стр.508, 509, Децембар 1940,бр.12, Сплит, стр.33

⁵³ „Федерико Главић”, март 1941, бр.3, „Јадранска стража”, Сплит, стр. 120;

слојеве и то оне који тим индивидуима нијесу поћудни”⁵⁴. Дубровачка гимназија била је главна образовна институција Срба католика. Без коментара лист је у броју 29 пренео вест да је одлуком бана др. И. Шубашића стављено на располагање министру просвјете неколико професора из учитељске школе и гимназије у Дубровнику. У броју 31 лист је констатовао за професоре стављене на расположење: „Сва четири наставника су Срби.”⁵⁵ У чланку „Поводом догађаја на нашој гимназији” коментар листа о стању у гимназији био је: „Том диктату улице пала је жртвом и наша гимназија. Три четвртине професорског кадра, који је био националан, који је ђаке учио о братској љубави, о узајамној трпељивости, о слози, о оданости према Краљу и Југославији, морао је да се сели из Дубровника и да препусти мјесто новим, млађим, ...тако да је од некада познатог одличног професорског збора дубровачке гимназије, сада је углавном састављен од још неискусних млађих сила, већином партијски превиђ загрижених, што утјече лоше и на саме ђаке”. Отишли су професори „који нијесу, готово на силу, кроатизирали свакога ко је католик...”⁵⁶. Загребачки лист „Обзор” пренео је вест „Дубровника” да је из Дубровника иселило преко 1.000 „нашег православног елемента”, „али „Обзор” није употпунио ту нашу тврдњу, није навео узрок зашто су се ти људи иселили, па ако наша тврдња не одговара истини, да нас прекори, а ако је тачна, да осуди оне који су виновници овога несносног стања у Дубровнику.”⁵⁷

Упркос прогонима Савјет дубровачких културних и националних установа (Дубровачка Грађанска музика, Дубровачко Радничко друштво, Д.С.П.Д., „Слога”, Матица Српска, Народна Одбрана, О.Н.О., „Нова Југославија”, Пододбор друштва Књегиња Зорка и Соколско Друштво) прославио је годишњицу ослобођења свог града 13. новембра 1940. Лист је констатовао: док су српска и југословенска друштва истакла државне заставе „као преставници истинског и правог Дубровника - Опћина и хрватска удружења тог дана давали су изглед потпуно једнак свим XIII новембра у бившој Аустрији.” Такође лист је пренео упозорење власти да се у случају инсултирања **не смије реагирати**: „Дакле, свакоме олошу је

⁵⁴ „Дубровник у новој бановини”, бр.16, „Дубровник”, 20 априла 1940, Дубровник, стр. 4;

⁵⁵ „Професори на расположењу”, бр.29, „Дубровник”, 27.јула 1940, стр. 4; „Стављени на расположење”, бр.31, „Дубровник”, 17.августа 1940, Дубровник, стр.4;

⁵⁶ „Поводом догађаја на нашој гимназији”, бр. 7, „Дубровник”, 15. фебруара 1941, Котор-Дубровник, стр. 2

⁵⁷ „Једно објашњење”, бр. 40, „Дубровник”, 12 октобра 1940, Бокешка штампа-рија, Котор-Дубровник, стр. 3

слободно инсултирати, јер друга страна не смије реагирати!”⁵⁸. Поводом прославе Дана Уједињења лист је писао: „забрањује им се да положи вијенац на споменик нашег Ослободитеља, ...Краља Петра; забрањује се да положи вијенац на спомен-плоче узидане на част палих бораца за слободу из Дубровника”. Скромна прослава Дана Уједињења у Дубровнику 1. децембра 1940, ограничена је на свечаност приређену у Соколани.⁵⁹ О методама притиска доноси: „Баш на Госпу Канделору, испред тераци куће једне угледне дубровачке обитељи на Пилама, појави се један стражар. На тераци се случајно налазила госпођица те обитељи, те ју стражар поздравља на начин, са којим се нешто жели. На упит госпођице што тражи, он јој одговори, да опажа да су на њеној тараци извјештене двије југославенске заставе и да то не смије бити, већ да мора уметнути и једну хрватску. На упит госпођице, по чијем се то налогу тражи, стражар је одговорио да му је тако наређено, али никако није хтио да каже ко. Госпођица је одмах разумјела да је то диктат наше познате улице, те му казала да његову жељу неће испунити, јер нека зна да су њеног оца аустријске власти шиканирале због југословенства, а њен брат да се на солунском фронту борио заједно са баном др. Ивом Шубашићем, за Југославију. Стражар се покуњи и оде ...”⁶⁰. Редакција је у чланку „Разбијачи” реаговала на случајеве разбијања ћириличних натписа у Дубровнику.⁶¹ Поводом забране оснивања новог пливачког клуба „Дубровник“ лист је коментарисао: „Има пак и један моменат који могуће оправдава одлуку сплитске испоставе. Бива, предлагачи правила новог клуба датирали су своје поднеске са децембром мјесто са просинцом и тако сигурно дали повода да се посумња у њихову ---- приврженост постојећим законима ....”⁶² Лист је коментарисао границе код Суторине: „Код Суторине ... према Херцег Новоме, односно у Бановини зетској, ударени су велики ступови са таблама, са облигатним хрватским грбом, да се зна гдје почимље у љutom боју извојевана, нова држава у држави...”⁶³. Описујући одушевљење које је изазвао преврат 27. марта 1941. у чланку „Дубровник

⁵⁸ „Кроз град и предграђе”, бр.45, „Дубровник”, 16. новембра 1940, Котор-Дубровник, стр. 3 – 4;

⁵⁹ „Прослава Дана Уједињења у Дубровнику”, бр.48, „Дубровник”, 7 децембра 1940, Бокешка штампарија (Д.Ј.Челановић); Котор-Дубровник, стр. 4

⁶⁰ „Кад улица господари”, бр.7, „Дубровник”, 15 фебруара 1941, Котор-Дубровник, стр. 4

⁶¹ „Разбијачи”, бр.25, „Дубровник”, 22. јуна 1940, Дубровник, стр. 4;

⁶² „Халуцинације или идрофобија кукавних енергумена сељачке демократије“, „Дубровник“, бр.6, 8. фебруара 1941, стр. 4;

⁶³ „Ударају се границе!!!“, бр. 10, „Дубровник”, 8. марта 1941, Котор-Дубровник, стр. 3

је срећан” наводи се: „честитања једно другом и извјешавањем народних застава, којима се је читав град окитио. ...Једном нашем суграђанину, раднику, великом комунисти, слушајући вијести радија о преузимању државне власти од стране наше узданице, нашег младог Краља, потекоше сузе. На упит, како то да он, комуниста, и тако осјећа, одговори: „Истински осјећај је јачи од накалемљеног. И Дубровник уједно са народом читаве Југославије, осјећа срећу коју му је донио 27. марта 1941. године.”⁶⁴.

Приморје у Другом светском рату

Дубровник је бомбардован 6. априла 1941. Град је бранила противавионска батерија на Монтовјерни. Пријављивао се велики број добровољаца али их војска није примила. После расула војске фрањевац отац Тома Томашић са групом домагојаца разоружавао је на градским вратима од Пила војнике који су ишли својим кућама. Оружје је преносио у усташке центре. Прве немачке моторциклисте 17. априла 1941. дочекао је ХСС-овски председник општине, адвокат др Јосип Баљкас и изјавио им да је доживио најсрећнији дан у животу. Народна заштита ХСС и рударствена станица у Дубровнику ставиле су се на располагање НДХ. Заштитари, наоружани и у цивилним оделима, учествовали су у спровођењу усташког терора. У Дубровнику су бивши аустријски официри обновили домобранство⁶⁵. После Априлског рата Италија је окупирала Приморје. Соколима је забрањен рад а соколски домови одузети (Херцег-Нови, Бијела, Ђеновић, Зеленика ...) ⁶⁶. Још првих дана окупације у Дубровнику скинути су сви натписи ћирилицом. Усташе су скинуле плоче посвећене стрељаним соколима и српској војсци која је 13.11.1918. ослободила Дубровник. Априла 1941. спомен плочу палим добровољцима усташка тројка залила је црним мастилом, скинула, разбила и пренела кроз град. Разбијене плоче усташе су користиле за поправку плочника. Италијански команданти наредили су да се Мештровићев споменик (рељеф) краља Петра I брижно скине и стручно упакује⁶⁷. Италија је анектирала Боку, Мљет и део Конавала. Срби и Јевреји морали су предати усташама радио-апарате, фотокамере, машине за писање, грамофоне, наливпера. У

⁶⁴ „Дубровник је срећан”, бр. 12, „Дубровник”, 29. марта 1941, Југословенска Штампарија, Дубровник, стр. 2

⁶⁵ Мато Јакшић, „Дубровник 1941”, Београд 1966, стр. 7-12, 19, 20, 37, 42, 50, 133;

⁶⁶ Небојша Рашо, „Српски соко Херцег Нови”, Херцег-Нови, 2008, стр. 82

⁶⁷ Мато Јакшић, Исто, стр. 32-33; Милан Ж. Живановић, „Дубровник у борби за Уједињење”, Београд 1962, стр. 97;

све српске и јеврејске установе и радње постављени су усташки комесари, са највећим овлашћењима. Усташе су конфисковале „Вилу Банац“ Боже Банца. У стан Јаше Милославића, дописника листа „Време“, у улици „Између палача“ број 4 упале су усташе 5. маја 1941. и после зверског мучења, стрељале га. Карабињери су ухапсили 8 виђених националиста (са списка од 22 лица). Чували су их Италијани у хотелу Белведере, на Плочама, а испитивали су их гестаповци. Доцније су их Италијани пребацили у Сплит, држали их неко време у затвору, а затим у конфинацији, уз полицијску контролу. После преузимања цивилне власти усташе су терорисале Дубровчане јуна, јула и августа 1941. Организатор терора био је усташки логорник професор Младен Каштелан, виђени члан Домагоја. У околини Сарајева убијен је 16. јуна 1941. Бранко Хопа, члан Соколског друштва Дубровник. Кулминација усташког терора у Дубровнику била је крајем јула и почетком августа. У хотелу Централ и у манастиру Св. Марије усташе су уредиле нове просторије за ухапшене⁶⁸. У Дубровнику усташе од 17. априла хапсе Србе појединачно, а током јуна, јула и августа масовно. Ухапшени Срби спроведени су 26. јуна у Сарајево, одакле их након 12 дана, заједно са Србима из Сарајева транспортују у логор Даница. После осам дана упућени су у логор Јадовно. У Дубровнику већи број Срба похапшен је од 27. јула до 5. августа. У ноћи 3. августа ухапшени су Милка, Милан, Гојко, Босиљка и Петар Иванковић, Загорка Тошовић, породица Спаравало, породица Чорлија. Ухапшени су затворени у гаражу куће Банац на Плочама. Око 4 сата изјутра одвезли су их аутобусом у Мостар. Заједно са другим ухапшеним Србима, железницом у сточним вагонима, преко Брода и Загреба, упућени су у Госпић, односно логор Јадовно. У „Изјави Милке Тошовић о хапшењу Срба у Дубровнику током јула и августа 1941. године и о свом заточеништву у усташким логорима“ датој комесаријату за избеглице у Београду од 25. фебруара 1942. наводи се: „ 28. јуна 1941. г ушла је у Дубровник хрватска војска и преузела власт, а кратко време после тога усташе су почеле прогонити Србе како православне тако и римокатолике. Почетком месеца јула 1941. ухапшени су: Митровић Бошко, српско-православни прота, Кандић Мирко, поморски капетан, Херцеговић Михо, књијар, др. Буцоњић, адвокат и др. Венциловић Милан, лекар. Прва двојица су православне вере, а потоња тројица римокатоличке. ... 1. августа 1941. ухапшени су: Тошовић Јово, књијар, ја, његова жена и синови Душан и Богдан, Корчуланин, приватни чиновник, његова жена и кћерка, један поморски капетан из Цавтата, којему не знам име, те још неколико Срба

⁶⁸ Мато Јакшић, Исто, стр. 37-40, 60, 66, 75, 76, 98; Миле Недељковић, „Хроника удружења новинара Србије 1941-2006“, Београд, 2009, стр. 52

сељака римокатоличке вере из околице Дубровника. Сви ми ухапшени 1. августа стрпани смо у један камион са везаним рукама на леђима и спроведени у Мостар. ... а потом смо сви отпремљени у Госпић.“ Милка Тошовић видела је како испребијане људе искрцавају из камиона. Бачени су у јаму Бадањ. Међу њима су били и њен муж Јово и синови Душан и Богдан. У јами код села Трстено 4.10.1941. нађени су лешеве 13 особа⁶⁹. Међу првим жртвама усташког терора били су чиновници Трговачко-индустријалне банке у Дубровнику (бивша **Српска банка**). Усташе су ухапсиле све чланове управног одбора и чиновнике до којих су могли да дођу. Од директора до чистача. Ухапшени су Јово Бравачић, Стијепо Мурати, Никша Рачета, Душан Траживук, Драгиња Вукшић, Миљенко Лазаревић и Спасо Ромовић. Сви су везани поведени 7. јула у Загреб. Саву Миљановића, члана управног одбора банке, усташе су из воза бациле у Неретву, у којој се удавио. Ухапшени су сем Стијепе Мурати и Никше Рачете, били преклани 5. августа у Максимиру. Усташе су 4. августа похапсили 46 Срба, Јевреја и других њима непоћудних особа, у намјери да их упуте у логоре. Италијани су то спречили, а 7. септембра преузели су сву власт у Дубровнику. По налогу Италијана извјестан број дубровачких усташа кољача напустио је Дубровник⁷⁰. Из извештаја Обавештајног одељења Друге армије од 4. јуна 1941.: „У Дубровнику су Срби и Црногорци опоменути да се у року од три дана врате у места одакле су родом. Интервенцијом наших војних власти ублажена је ова непромишљена мера”⁷¹. На помену у Саборној цркви у Београду страдалим Србима из Дубровника један познаник пришао је др. Васи Пиперу и рекао му да није отишао из Дубровника он би био први на том списку. Они који су бежали од усташа склањали су се у Боку Которску. Септембра 1944. полиција је ухапсила 72 присталице четника као таоце. Криста Доминковића ухапсиле су усташе 1944. али је успео да дочека крај Другог светског рата⁷². Све што се догађало у Дубровнику и околини у Бановини Хрватској било је увод у све оно што се дешавало у НДХ. Усташки прогони нису сломили Србе католике. У Дубровнику је деловао „Покрајински национални комитет за Херцеговину, Боку и Дубровник”, а Срби католици уписивали су се у Дубровачку бригаду Југословенске војске у Отац-

⁶⁹ Др. Ђуро Затезало, „Јадовно : комплекс усташких логора 1941 књ. I”, стр. 296-298; „Јадовно зборник докумената књига II”, Београд 2007, стр. 735, 814;

⁷⁰ Мато Јакшић, Исто, стр. 80,97,98;

⁷¹ Коста Николић, „Италијанска војска и четници у Другом светском рату 1941-1943”, Београд 2009, стр.48;

⁷² Д. Гавриловић, „Доминковић, Кристо П.”, „Српски биографски речник”, том 3, Нови Сад, 2007, стр. 347; Милослав Самарџић, „Борбе четника против Немаца и усташа 1941-1945”, Други том, Крагујевац 2006, стр. 236;

бини, под командом резервног капетана Нина Свилокоса. У Дубровачкој бригади били су: Иван (Нино) Свилокос, Вељко Бурић, Војо Чејовић, Ђуро Змајић, Стеван Какарици, браћа Митровићи, браћа Цигановићи, Кулишићи, Милишићи, Враголови и други. Бригада је у својим редовима имала преко осамдесет студената. Угледни фрањевачки проповједник отац Маријан Блажић отворено је величао четнике са проповиједанице Мале браће, пред дупке пуном црквом вјерника. Део грађана пришао је партизанима (старешина Сокола на Корчули др. Јуре Арнерић, судија Јозо Лујак, ...) ⁷³.

Срби католици страдали су у партизанским чишћењима непосредно после ослобођења 1944. и 1945. ⁷⁴ На седници Председништва АВНОЈ-а 24. фебруара 1945. решено је: „Хрватска у границама бивше Савске бановине са 13 срезова бивше Приморске бановине и Дубровачким срезом из бивше Зетске бановине” ⁷⁵. У Титовој Југославији дисиденти су деловали пркосећи властима. Каплан Ресулбеговић (Буровић), као матурант дубровачке гимназије, написао је септембра 1952. дисидентску поему „Бојана“. Поему је лично рецитовао на више јавних места Дубровника и Цавтата. Последњих дана новембра поема „Бојана“ објављена је као засебна књига од Дома културе у Дубровнику. То је био почетак дисидентског пута Каплана Буровића, рођеног у Улцињу 1934, пореклом из Пераста ⁷⁶.

ЗАКЉУЧАК

Срби на Приморју сматрали су да је уједињењем са Србијом и стварањем Југославије 1918. њихова борба завршена. Усвајање Видовданског устава у Дубровнику прослављено је црквеним свечаностима, звоњавом, поворкама. Настављајући словинске традиције сматрали су себе Србима и Југословенима. Зато су уз српска друштва учествовали и у југословенским друштвима (Соколи, Јадранска стража...). Дубровачка Матица српска била је водећа српска културна установа на Приморју а

⁷³ Фикрета Јелић-Бутић, „Четници у Хрватској 1941-1945”, Загреб, 1986, стр. 169, 236, 237; Милослав Самаршић, Исто, стр. 102; Богдан Радојичић, „Устанак у невесињском срезу”, Споменица Организације српских четника „Равна Гора”, Крагујевац, 2008, стр. 1.036; Мато Јакшић, Исто, стр. 24, 146;

⁷⁴ Милорад Екмечић, „Дуго кретање између клања и орања : историја Срба у Новом Веку (1492-1992)“, Београд 2008, стр. 511;

⁷⁵ Коста Чавошки, „Згажени устав”, Београд 2003, стр. 22;

⁷⁶ Суад Сулејманагић, „Поводом 55-годишњице поеме Бојана академика Буровића“, „Удружење српско-црногорске мањине Морача-Розафа“, www.moraca-rozafa.org;

приморски Срби били су узор буњевачким прегаоцима. Хрватски политичари негирали су постојање Срба католика и систематски су настојали да их претворе у Хрвате. У полемици са хрватском штампом лист „Дубровник” истицао је да заступа све Србе католике у Југославији. Препрека хрватским циљевима били су Соколи као најмасовнија и најборбенија југословенска организација у којој су учествовали Срби католици. Против сокола су се упорно и свим средствима бориле Католичка црква и ХСС. Да би се одупрели хрватском притиску Срби католици из Дубровника тражили од др.Николе Добречића, арцибискупа барског и примаса српског, отварање богословије у Бару. Залагањем др. Николе Добречића отворено је Арцибискупско сјемениште Примасије Српске у Бару.

После припајања Дубровника Бановини Хрватској почео је прогон свих оних који су се изјашњавали као Срби и Југословени. Главна образовна институција Срба католика, гимназија у Дубровнику претворена је у установу за кроатизацију. Због тога што су Срби католици били већина у Цавтату ХСС је припојио општину Цавтат конавоској општини. Прогони нису сломили Србе католике који су са одушевљењем дочекали 27. март 1941. Све што се догађало у Дубровнику и околини у Бановини Хрватској било је увод у све оно што се дешавало у НДХ. Они који су бježали од хрватских усташа склањали су се у Боку Которску. На седници Председништва АВНОЈ-а 24. фебруара 1945. решено је да дубровачки срез буде у границама Хрватске.

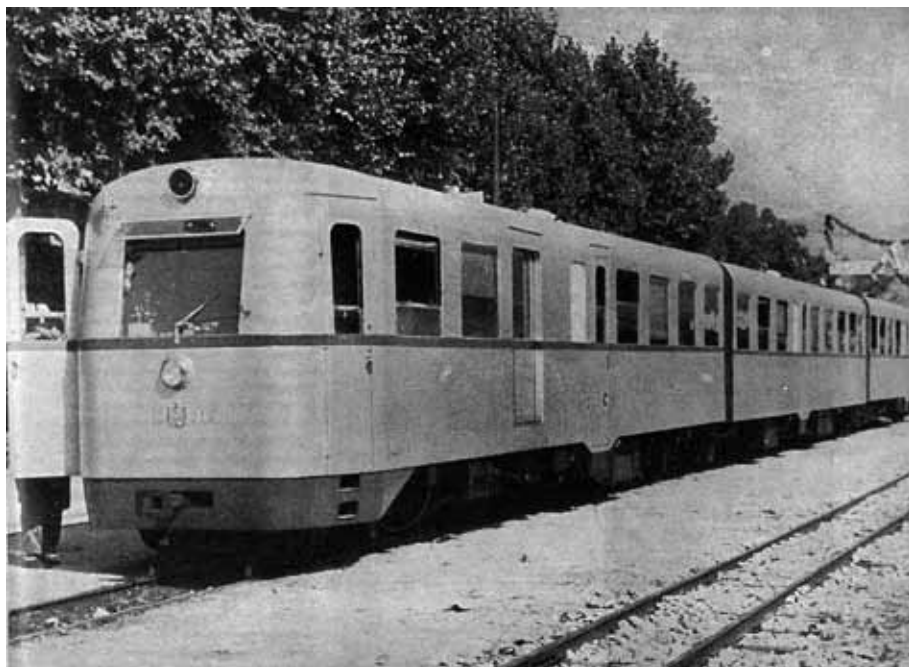

Царина Дубровник

Црвени крст

*Федерико Главић, ѓпредседник
Дубровачке ѓаробродске
ѓловидбе*

*Комѓозиција моѓорноѓ воза Беоѓрад-Дубровник
израђена у домаћим радионицама*

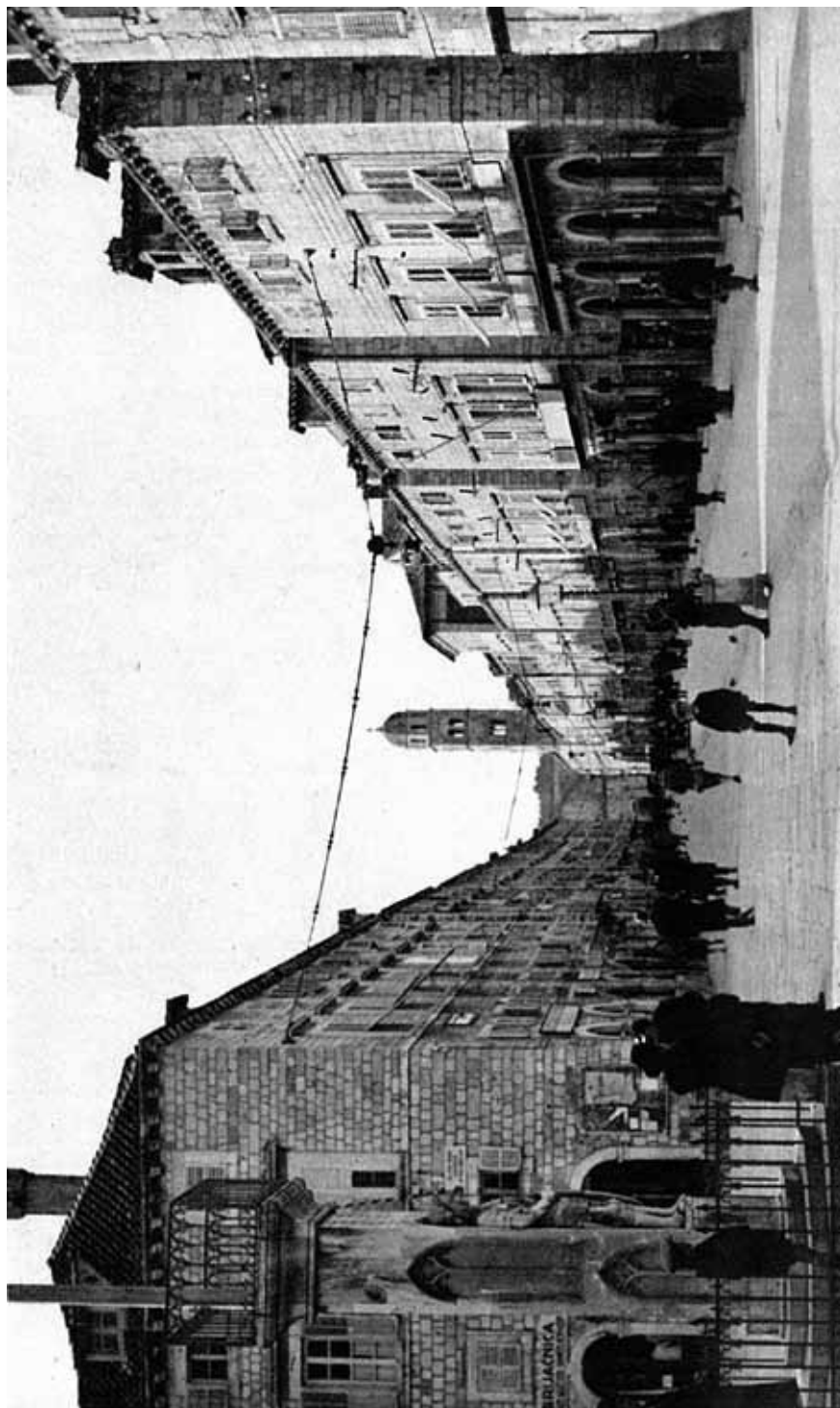
Купари

Сјоменик

Трг краља Петра у Дубровнику

Saša Nedeljković

SERBS CATHOLICS ON THE SOUTHERN COAST FROM 1918 TILL 1945

Summary

Serbs of Catholic religion on the Coast considered that the union with Serbia and the establishment of Yugoslavia in 1918 meant the end of their struggle for the union. The enactment of the Vidovdan Constitution was celebrated in Dubrovnik by church celebrations, ringing of bells and processions. Continuing the Slav traditions they regarded themselves both Serbs and Yugoslavs.

Matica Srpska (Serbian literary, cultural and scientific society founded in 1826) in Dubrovnik was the leading Serbian institution on the Coast and the Serbs on the coast were the model for the enthusiasts among Bunjevci. Croatian politicians denied the existence of Serbs Catholics and systematically attempted to convert them to Croats. In the polemic with Croatian press the paper "Dubrovnik" stressed that it represented all the Serbs Catholics in Yugoslavia. The obstacle to the Croatian aims was Sokol Society as the most numerous and pugnacious Yugoslav organization in which the Serbs Catholics took part. Catholic Church and the Croatian Peasant Party opposed Sokol persistently and with all means. Dr Nikola Dobrečić contributed by his efforts to the establishment of Archdiocesan Catholic Seminary of Serbian Primacy in Bar. After annexing Dubrovnik to the Banovina of Croatia prosecution of all the people who declared themselves as Serbs or Yugoslavs started; the Grammar School of Dubrovnik was turned into an institution for Croatization, As the Serbs Catholics were a majority in Cavtat the Croatian Peasant Party annexed the Municipality of Cavtat to the Municipality of Konavli. The prosecution did not defeat the Serbs Catholics who warmly greeted the events of the 27 March 1941. Whatever was going on in Dubrovnik and the Banovina Croatia was a prelude to what afterwards would happen in the Independent State of Croatia. Those who were running away from ustashes took shelter in the Boka Kotorska Bay. At the session of the AVNOJ (Anti-Fascist Council of the People's Liberation of Yugoslavia) on 24 February 1945 it was decided that the District of Dubrovnik should be within the borders of Croatia.

Anita MAŽIBRADIĆ

STARA PORODICA SMEKJA IZ PERASTA I NJENI POSJEDI

Ključne riječi: Perast, porodica Smekja, pomorska trgovina, kulturna djelatnost, posjedi u Perastu i van Perasta (kuće i zemljišta).

Peraštani, odvajkada zagledani u tijesnac Verige, iza kojega ih je prošlih vjekova, bliže ili dalje od njihovog grada čekala neizvjesna sudbina, ali i razlog njihovog održanja kroz vijekove, stalno i iznova privlače pažnju istraživača. Perast je i na moru i na kopnu bio izložen čestim napadima i poharama od strane berberskih i drugih gusara i pirata, a njegovi stanovnici odvođeni u ropstvo. Radi zaštite svojih kazada gradili su kaštele i čardake, i pomagali hajdukovanje.¹ Svojim brodovljem morali su danonočno stražariti po zalivu i štititi sebe i druge,² ginuli su u Kandijskom i Morejskom ratu na strani Mletaka protiv Turaka, i otiskivali se na more da bi od pomorstva preživjeli, a ponekad svoj život zavšavali u plavim dubinama.³ Majke iz Perasta ispraćale su i po petoricu sinova na daleke pomorske puteve i ne vidale ih po 6-7 godina. Nije čudo što su Peraštani, svaki za svoga života, ispred svoga grada u zalivu, s nadom i vjerom okivali srebrom i zlatom svoju svetinju na kamenoj hridi koju su sami svojim rukama stvorili. Ona im je u nemirnim vremenima pružala uzdanicu i spokoj. Jer, obje strane tjesnaca Verige, njihovog prozora u svijet, nisu im bile jednako naklonjene: južna obala im jeste bila 400 godina prijateljska (mletačka) dok je sjeverna sve do kraja XVII vijeka bila dio Osmanlijskog carstva. Ne ulazeći u brojne istorijske detalje i razloge Venecije o davanju privilegija Perastu i njegovim junacima, treba istaći borbu njegovih stanovnika s gusarima, njihovu spremnost da svoje trgovačke brodo-

---

¹ IAK (Istorijski arhiv Kotor), SN (Sudsko-notarski spisi), knj. 110, 36/t. Jedan od hajduka nastanjen u Perastu bio je Vojin Kebelić (*Voin Chebelich caiduco habitante a Perasto*); dok. od 23. Jula 1669. Vidi i SN 116, 403/t, od 26. IV 1681.

² Peraštani su čuvali položaj Rosa i položaj Lepetana u Verigama.

³ IAK, SN 172, 65. Godine 1784. Peraštanin Tomo Kolović Jakobica (*Tomaso Colovich Jacobizza*) stradao je sa svim članovima posade prilikom potapanja broda (*chechia*) „*Le due Sorelle*” blizu obale Španije.

ve opreme u ratne svrhe Venecije, a posebno ulogu Perasta u opsadi i padu Herceg-Novoga 1687. godine. Taj događaj bio je za Perast od izuzetne važnosti: peraške porodice – Bujovići, Burovići, Bronze, Smekje i dr., u znak zahvalnosti, dobile su od Venecije velike feudalne posjede u hercegnovskom primorju. Peraštani su ih, sve do pada Herceg-Novog, držali pod svoje i 1687. godine formalno predali mletačkim vlastima. Tada se Perast napokon oslobodio klaustrofobičnog osjećaja da je stisnut sa obje svoje strane turskom teritorijom, ali je pomalo gubio stratešku važnost. Peraštani su se selili u novostečene krajeve i počeli marljivo obrađivati hercegnovske zemlje, tako da je to područje, nekada siromašno, postalo tako plodno da je preostajalo vina čak i za izvoz u daleke krajeve, naročito na Krf.

Orahovac je, doduše, postao predmet mnogih zahtjeva između Risna i Perasta, pa su ga oba mjesta do XIX vijeka svojatala. Prema Dukali od 29. avgusta 1705. godine Kostanjica je bila pod peraškom jurisdikcijom. Odlukom generalnog providura Jeronima Kornara (*Cornaro*) 9. decembra 1687. godine bilo je Peraštanima poklonjeno 2200 kanapa zemlje na hercegnovskoj teritoriji. Bilo je dosta razmirica između sela hercegnovskog područja (Jošica, Kruševica, Bijele, Baošića i Đenovića) s jedne i Peraštana s druge strane. Odluka generalnog providura Danijela Dolfina od 11. septembra 1693. godine pokušala je stišati te razmirice tačnijim određivanjem prava peraških kmetova na zemlju koja će pripasti njima (uz brdo) kao i Peraštanima (uz more). Peraštani su, pak, i s kotorskim plemstvom vodili borbu oko posjeda u Bijeloj, jer su im u srednjem vijeku (za vrijeme cara Stefana Dušana) ti posjedi pripali.⁴ Druga odluka Senata od 12. septembra sve kmetove peraških zemalja na hercegnovskoj teritoriji stavila je pod perašku opštinu, kao i kmetove u Orahovcu i Stolivu. Novostečeno područje za Peraštane, dakle, bila je Kostanjica, a nekadašnje mlinove u Morinju generalni providur Molin dodijelio je Ivanu Buroviću i Niku Vučićeviću iz Perasta. Senatskom odlukom od 1701. godine Peraštanin Vicko Bujović je za mnoge vojničke zasluge kao svoj feud dobio Kumbor, a kavalir (vitez) Ivan (*Zuane*) Burović, guverner hercegnovske teritorije,⁵ za svoje vojne zasluge 207 kanapa zemlje u hercegnovskoj krajini. Njegov nekadašnji posjed i danas se zove Burovina. Njemu je pripadala kuća u kojoj je kasnije biskupski konvikt sestara sv. Križa. Kuću su 1807. godine zapalili Francuzi. (Tada je nastradala i prebogata biblioteka Vicka Zmajevića,

⁴ Pavao Butorac, Boka Kotorska u 17. i 18. stoljeću – Politički pregled, Perast 2000, str. 125.

⁵ IAK, OK X, 1:., *Giovanni Stanislao conte de Burovich Zmaevich...possidente amogliato, 1814-1816. Itendente delle Bocche e da allora primo commissario circolare, oggidi in permesso.* Podatak je od 25. januara 1843, uz napomenu da je Ivan Burović tada imao 62 godine i da je „uno fra principali possidenti delle Bocche di Cattaro”.

jedna od najbogatijih u Dalmaciji).⁶ Veza dviju porodica, Burovića i Zmajevića ostvarena je brakom: konte Stanislav Burović (umro 1775.) bio je oženjen Marijom, kćerkom Matije Zmajevića, Peraštanina i ruskog admirala; njihov sin Vicko zadržao je prezime Burović-Zmajević. Naslijedio je, sa svojom braćom, posjede kuće Burovića, a on, sam, imanje svoje babe po majci, Njeze (*Agnese*), udovice kavalira Matije Zmajevića.⁷

Ovdje ćemo se posebno baviti porodicom Smekja (*Smeccchia*) iz Perasta koja je, osim dvije kuće (palate) u Perastu, i kuće u Baošićima, imala brojne komplekse zemljišta na hercegnovskoj rivijeri, u Verigama, Lepetanima, Lastvi, Stolivu...

U Bijeloj, gdje je porodica Smekja imala zemljišne posjede, bila je nekada jedna lijepa palata koju je poznati bokeljski historičar prof. Ignjatije Zloković, inače Bijeljanin, u jednom svom članku objavljenom 1935. godine, naveo kao nekadašnje vlasništvo porodice Smekja od kojih su je četrdesetih godina XIX vijeka otkupili i obnovili tadašnji brodovlasnici i kapetani, braća Bogdan i Jovo Zloković iz Bijele, a u nasljedstvo je dobio Milivoj Zloković, sin Bogdanov, inače, zet argentinskog brodovlasnika i kapetana Nikole Mihanovića kojemu je Milivoj bio glavni pomoćnik u organizaciji trgovačke flote. Prenosimo riječi iz članka prof. Zlokovića: „*Između mnogih naših starih palata, duž obale našeg zaliva, davno se isticala svojom arhitektonskom ljepotom palata Mila Zlokovića, koju narod i danas nazivlje „palac”. Za dugo vremena palac je bio svojina peraške plemićke obitelji Smekia....*” Milivoj Zloković i njegova supruga Anita uredili su naslijedenu palatu i ogromni perivoj sa svojom glasovitom avlijom i kolonadama, drvećem i biljkama iz svih krajeva svijeta. Tu je u dva navrata ljetovao ondašnji knez i gospodar Crne Gore, kralj Nikola sa cijelom svojom porodicom. Tu se kneginja Zorka, majka kralja Aleksandra, još kao djevojčica igrala na plaži. Pred Prvi svjetski rat, Milivoj Zloković se sa radnog mjesta u Argentini doselio u svoje rodno mjesto i u svoju palatu. Nakon Sarajevskog atentata, bračni par se odselio u Veneciju, odakle su, zatečeni početkom rata, otišli u Argentinu, gdje je Milivoj umro 1919. godine. Imanje i palata, po želji vlasnika (testamentarnom odredbom) postale su *Zadužbina Milivoja i Anite Zloković* kojom je želio osmisliti privredno unapređenje svoga kraja. Godine 1933. palatu je preuzelo *Društvo penzionisanih oficira* iz Beograda i za svoje ljetovalište. Osvećenje Doma toga Društva obavljeno je 23. juna 1935. godine.⁸

⁶ P. Butorac, n.d. str. 125.

⁷ IAK, SN CLXXII, 190.

⁸ Ignjatije Zloković, *Dom penzionisanih oficira i vojnih činovnika u Bijeloj*, Glas Boke br. 131 od 22. juna 1935, str. 2

Veoma nas je zbunio podatak koji se tiče porodice Smekja, jer je objavljen iz pera dobrog poznavaoaca bokeljske prošlosti, prof Zlokovića. Naime, u isto vrijeme, 1935. godine, istom prigodom, na svečanom otvaranju Doma, sreski načelnik Petar Šerović, takođe Bijeljanin i poznavalac istorije Boke, održao je govor kojim je palatu preuređenu u Dom, identifikovao kao bivšu palatu Burović-Zmajević (a ne kao palatu Smekja) od kojih su je Zlokovići kupili. Prenosimo riječi načelnika Šerovića: „*Ovaj stari impozantni dvor sa divnim perivojem, koji je podigla nakon turske pogibije 1687. glasovita bokeljska porodica Burović-Zmajević na razvalinama kule turskog zapovjednika ovoga kraja (Bijela – selo Sv. Petka – poviše ovoga dvorca su arheološki ulomci crkvice sa natpisima starim preko 1000 godina), a koji su braća Bogdan i Jovo Zloković, otac i stric pok. Mila kupili prve polovine prošlog (19) vijeka.....Ovaj dvor koji je bio ograđen u tzv. bokeljsko-primorskom stilu, posjetio je prve polovine prošlog vijeka i saski kralj Fridrih Avgust, kojom su prilikom njegovi vlasnici konti Burovići sa impozantne terase ovog dvora sav put do glavne kapije bili zasuli dragocjenim sagovima, kakve su onda imale bogate bokeljske porodice.*”⁹

Autori koji su o istoj palati u Bijeloj pisali nešto kasnije, identifikovali su je kao palatu Zmajević-Burović¹⁰, a porodicu Smekja i ne pominju. Posebno ćemo istaći tvrdnju Pavla Butorca u koju je teško posumnjati: „*Zmajevići su imali i u Bijeloj krasan ljetnikovac s ukusnim stupovljem, gdje su kapiteli različitih oblika. Prešao je u vlasništvo Burovića, Zmajevićevih baštinika.*”¹¹ Dakle, nijedan od pomenutih autora ne navodi članak Ignja Zlokovića iz *Glasa Boke*, gdje on govori o palati u Bijeloj kao o vlasništvu Smekja, a ne Burović-Zmajević. Da li je u pitanju greška ovog autora, ili prelazak palate u Bijeloj iz vlasništva jedne porodice u posjed druge, nije poznato. Stoga smo krenuli tragom raspoloživih arhivskih spisa – testamenata i inventara, koji najbolje ilustruju ekonomsku moć starih peraških (kao i ostalih bokeljskih) porodica, ne bi li otkrili bilo kakav arhivski podatak koji bi otklonio dilemu o vlasništvu palate u Bijeloj.

Porodica Smekja iz Perasta može se pratiti kroz arhivske spise, uglavnom, od kraja XVI vijeka. Međutim, XVII i XVIII vijek mogu se nazvati „zlatnim” za tu perašku porodicu i za grad Perast. U spisima se često pominje Vicko Petrov Smekja, rođen 1694. godine, pomorac, mletački konte od

⁹ Glas Boke, br. 132 od 29. juna 1935.

¹⁰ Petar Šerović, Jedna znamenita stara kapetanska palata u Bijeloj u Boki Kotorskoj, Godišnjak Pomorskog muzeja Kotor (GPMK), VIII/1959, str. 170-181; Mirko Vukasović, O nekadašnjoj baroknoj kapetanskoj palati Burović-Zmajević u Bijeloj, GPMK, XXXIX-XL/1991-1992, str. 153-156; Sandra Kapetanović, Tatjana Rajić, Biljana Gligorić, Palate Boke Kotsorske, Novi Sad 2008, str.56.

¹¹ Pavao Butorac, Kulturna povijest grada Perasta, Perast, 1999, str. 425.

1748. godine, umro 1762. u Mlecima. Njegova žena zvala se Elena. Imali su dvojicu sinova: Petra (1724- 1767.), glasovitog pomorca i Ivana Šimuna (*Giovanni Simon*); Petar je za suprugu imao Katarinu, Šimun Kamilu (*Camilla*). Nasljednici sinovi starijeg brata Petra bili su Vicko Vjenceslav (1782. g. u Veneciji), Frano, u Perastu i Tripun u Veneciji. Sin drugog Vickovog sina, Ivana Šimuna, bio je Vicko Mansueto Smekja koji je pomenute godine nastanjen u Perastu.¹² Matio, Luka i Krsto (pomorac i ratnik) bili su braća Vicka Petrova, tj. stričevi Petra i Šimuna. Konte Krsto Smekja koji je mlad nastradao od gusara, imao je svoju porodicu: ženu Margaritu rođ. *Zambella*,¹³ sinove Josipa i Matiju i tri kćeri, Luciju, Mariju i Njezicu (*Agnesina*). Vidjećemo kako je veoma bogati Vicko Petrov pomagao novcem bratovu porodicu. U spisima IAK-a iz 1751. godine nalazimo kapetana Antona Smekju, odnosno pomen njegove kuće u Kotoru, u predjelu (*in contrada*) sv. *Venerande* (Ane) koja je u ruševnom stanju. U istom dokumentu pominje se i konte Ivan Smekja sa Korčule (*conte Zuanne Smecchia da Curzola*). Možda su to sinovi jednog od braće Vicka Smekje (Matije ili Luke). O tome zasad nemamo raspoloživih podataka.¹⁴

Tokom XVIII vijeka bogatstvo Peraštana, kapetana i patruna, uvećavalo se zahvaljući plovidbi i pomorskoj trgovini, pa su i Smekje, tokom XVII i XVIII vijeka, sticali kapital baveći se tim teškim i rizičnim poslom. Peraški pomorci su trgovali u albanskim lukama, Malti, Palermu, Krfu, Jakinu. Njihova tržišta su još bila Tripoli, Trapani, Manfredonija, Dragomestre, Sinigalja, Sicilija, Livorno, Đenova, Tulon, Lisabon, Smirna, Solun, Carigrad, Atina, Kipar, Kandija, Aleksandrija, Amsterdam itd. Prevozili su raznu trgovačku robu: žito, so, duvan, šećer, ulje, suvo grožđe, vino, usoljenu ribu, loj, pamuk.... Vicko Smekja je, na primjer, godine 1721. prevezio krzno, a 1725. putovao je brodom „*San Luigi*” za Tulon i Lisabon.¹⁵ Godine 1734. kapetan Vicko Smekja, putovao je svojim brodom „*Leon Coronato*” iz Đenove za Ibicu (*Ibiza*), jedan od Balearskih otoka, a odatle je dovezao so za Đenovu.¹⁶ Prevezio je žito iz Ankone na zapad godine 1739. Isto tako i slijedećih godina žito za Siciliju i Lisabon, pa suvo grožđe s otoka Zanta u London, kada je 25. septembra 1741. upao u oluju 150 milja od otoka. Još jednom prilikom, 1746. godine godine, blizu španske obale, upao je u oluju koja je trajala od 24. do 27. februara. Malo vremena nakon toga propao je brod „*Leon Coronato*” za-

¹² IAK, SN CLXXI, 522.

¹³ IAK, SN CLXXIX, 20: *Margarita contessa relicta conte Cristoforo nata Zambella* 1791. godine prodala je Josipu Bašiću jednu kuću i vrtove u Luci (*un casale e orti a Luca*)

¹⁴ IAK, SN CLIII, 151; dok. od 20. I.

¹⁵ P. Butorac, *Kulturna povijest*.... 91.

¹⁶ P. Butorac, n.d., str.49.

hvaćen požarom, kada je poginuo Vickov brat Krsto. To se, svakako odigralo prije 14. decembra 1748. godine kada je mletački dužd Petar Grimani udijelio titulu konta Vicku Smekji i njegovim zakonitim muškim potomcima, maloljetnim sinovima njegovog brata Krsta.¹⁷ Vickov sin Petar naslijedio je očevu preduzimljivost i trgovačku spretnost. Petar je povezo trgovinu Mletačke Republike sa Baltikom (Rusijom, Danskom i Pruskom).¹⁸ Može se reći da je uz ekonomsku moć Peraštana tokom XVIII vijeka rasla i njihova uloga u trgovačkim poslovima same Mletačke Republike.

Peraška nava „*Leon Coronato*” (Okrunjeni lav) kojom su se proslavili Vicko i Petar Smekja, imala je tri jarbola i trideset komada artiljerije, što topova, što manjih komada oružja. Brod je dobio ime po lavu s krunom na kljunastom pramcu, a isto tako i na krmi, samo što je tu bio ispod lava i grb peraške opštine, križ koji pridržavaju dvije ruke.¹⁹

Peraštani, na putu iz Levanta za Mletke, ponekad bi svraćali u Perast, ili da obave neki kućni posao, ili da na Gospi od Škrpjela izvrše zavjet. Ivan Šimun Smekja je 1745. godine na putu iz Đenove u Mletke došao u Perast da izvrši zavjet, a kapetan Petar Smekja je, godinu dana kasnije, na putu iz Lisabona, Đenove i Livorna došao u Boku da iskrca topove.²⁰ Na otoku Gospe od Škrpjela postoji votivna pločica kojom se Tripo Smekja zahvaljuje Blaženoj Gospi za spas u oluji preživljenoj kod španske obale 1746. godine.²¹

Bogatstvo porodice Smekja nazire se u sačuvanim testamentima sa podacima o novčanom kapitalu, trgovačkoj kući (tvrcki) u Veneciji, o vrijednim pokretnim stvarima. Inventari zemljišnih posjeda u Boki Kotorskoj, kuća u Perastu i Baošićima, posebno su impresivni.

Iz testamenta Vicka Petrovog Smekje od 8. avgusta 1754. godine, saznaje se da je njegov kapital, što u nekretninama (*beni stabili*), što u novcu (u vidu investicija i izdatih kredita), iznosio 100 hiljada dukata (*correnti*) - po 6 lira i 4 solda za dukat u venecijanskoj valuti. Vicko je imao dvojicu sinova, Petra i Šimuna (*Simon*) kojima je po principu prvog nasljednog reda (*primogenitura*), otac namijenio po 50 hiljada vrijednosti svog imetka, odnosno, po 25 hiljada u nekretninama i isto toliko u novcu, odnosno vrijednosnim papirima.²²

¹⁷ P. Butorac, n.d., str. 91.

¹⁸ P. Butorac, n.d., str. 91; *Francesco conte Viscovich, Storia di Perasto, Trieste* 1898, p. 277.

¹⁹ P. Butorac, n.d. str. 78.

²⁰ P. Butorac, n.d., str. 50.

²¹ F. Viscovich, *Storia...*, p. 234; tekst na pločici: „*Tipo di nave perastina „Leon Coronato”...capitan Pietro Smecchia in burrasca superata all’Ancora a Carbonara sulla costa di Spagna, ne’ giorni 24, 25, 26 e 27 febbraio 1746.*”

²² IAK, SN CLIX, 450.

Navedeni testament Vicku Smekji pisao je dr. Jozo Paskvali Pima (*Giuseppe Pasquali Pima*), fiskalni advokat u tadašnjoj pokrajini Boki Kotorskoj, inače njegov dobar prijatelj. Smekja je svaku stranicu testamenta svojeručno potpisao i predao trojici plemića, tadašnjih rizničara relikvijara katedrale sv. Tripuna u Kotoru, s molbom da ga prime, pohrane u škrinju pod ključem i dobro čuvaju do časa njegove smrti.²³ Testamentom je, pored ostalog, Smekja odredio da se nakon vijesti o njegovoj smrti siromasima u Perastu podijeli, samo tom prilikom, 100 venecijanskih dukata (po 6,4 lire dukat).²⁴ Odredio je da njegovi sinovi i nasljednici iznosom od 24 dalmatinske lire (od po 20 solada) iz godišnjih prihoda sa zemlje zvane Riza (ili Riža, posjed u Verigama) koju je kupio od redovnica samostana sv. Josipa, isplaćuju oltaru sv. Petra stolne crkve u Perastu, nadoknade troškovi za kuću kupljenu od Marka Martinovića i održavaju kandilo (*la lampada*) u stolnoj crkvi i crkvi Blažene Gospe od Škrpjela.....²⁵ Zanimljivo je da je testator takođe odredio da se poslije njegove smrti trgovačka kuća preseli u Boku Kotorsku, a da se sve pokretne stvari, iz Venecije, Perasta i Baošića, kreditna i trgovačka dokumentacija, zatim zlato, srebro, nakit i gotov novac pažljivo popiše i da se kao kapital ulaže i oplođuje u javnim (državnim) poslovima ili, pak u kupovinu novih nekretnina, naravno, uz uzajamni dogovor i pristanak obojice braće i njihovu punu satisfakciju.²⁶

Otac Vicko je testamentom sinovima odredio nekretnine čiji popis donosimo kao što je u originalnom spisu.

Starijem sinu Petru namijenio je slijedeće nekretnine:

Ljetnikovac u Baošićima sa svim zgradama i zemljištem kupljenim od kap. Andrije Šilopi i braće don Marka i Andrije Martinovića (*Il casino a Bosichi con tutte le fabbriche e con tutte le terre acquistate dal signor capitano Andrea Siloppi e Andrea Martini*).

Polovinu nove kuće u Perastu (*La meta della casa nuova in Perasto*).

Posjed kupljen od braće Bronza iz Herceg-Novoga, koji se nalazi u Baošićima, uz ljetnikovac i drugi posjed iznad potoka (*La possessione acquistata dalli fratelli Bronza da Castel Nuovo posta a Bossichi, contigua al casino et altra sopra il torrente*).

Posjed kupljen od kap. Ivana Zambele u Baošićima (*Altra acquistata dal quondam capitano Zuanne Zambella a Bossichi*).

²³ Isto, 448.

²⁴ Isto, 448/t.

²⁵ Isto, 482/t.: „come pure venghi empita la lampada alla Chiesa del Duomo, e similmente alla Beatissima Vergine di Scarpello quella da me fatta, e donatagli d'argento in tutte le domeniche e giorni festivi e solennidi ciascun anno;

²⁶ Isto, 483.

Posjed kupljen od žene pok. Luke Zmajevića i njegovog sina na Grabu, sa mlinom i kućom (*Altra acquistata dalla moglie del quondam Luca Smajevich e dal suo figlio a Grab, col molino e casa*).

Posjed kupljen od kap. Vida Matoševića na Grabu (*Altra acquistata dal capitano Vido Mattosceovich a Grab*).

Posjed kupljen od Vicka Matoševića na Grabu (*Altra acquistata da Vincenzo Matossevich a Grab*).

Posjed kupljen od pok. Ane Martinović Nikolić u Bijeloj (*Altra acquistata dalla quondam Anna Martini Nicolich alla Bianca*).

Posjed zvani Pijavica kupljen od pok. Kap. Tripuna Burovića (*Altra detta Pia-vizza acquistata dal quondam capitano Triffon Burovich*).

Posjed kupljen od pok. Kap. Tripuna Burovića koji se nalazi niže kuće Miljevića (*Altra acquistata dal quondam capitano Triffon Burovich sotto la casa del Miglievich*).

Posjed u Riži (Verige) kupljen od braće Julija i Petra Mazarovića (*Altra a Risa acquistata dalli signori fratelli Giulio e Pietro Mazzarovich*).

Posjed u Verigama, naslijeđeno od predaka (*Altra posta alle Cattene dell' antico patrimonio di Casa*).

Svi posjedi u Strpu kupljeni do trenutka pisanja testamenta, za koje postoje ugovori upisani u porodični registar, uključujući i kuću koju je sam testator izgradio (*Tutte le possessioni di Starp acquistate sino al giorno di oggi da diversi, come appare dalli loro instrumenti registrati nel Libro di Casa, compresa la casa da me fabbricata*).

Posjed u Risa (u Verigama), Frana Kralja i Sikimića iz Herceg-Novoga kao i od sveštenika Valerija (*Altra posta a Risa e da me acquistata dalli Barbeta e Francesco Re e Sichimich da Castel Novo, nonche dal curato Valeri*).²⁷

Drugom sinu, Šimunu Smekji, otac Vicko prepisao je nekretnine koje doslovce navodimo:

Polovinu nove kuće u Perastu (*La meta della casa nuova a Perasto*).

Posjed u Baošićima kupljen od kap. Tripuna Burovića (*La possessione a Bossich acquistata dal capitano Triffon Burovich*).

Posjed koji bi ušao u njegovo vlasništvo kao prihod na ime kredita od strane Krsta Baćevića (*Le possessioni che devono entrarmi per crediti che tengo verso il signor Cristoforo Bachievich*).

Posjed kupljen od Marije Paroncin i njenog sina Antuna na lokalitetu Grab (*La possessione da me acquistata da Maria Paroncin et Antonio suo figlio, posto a Grab*).

²⁷ IAK, SN CLIX, 450-451.

Posjed kupljen od Đura Balabušića na Grabu (*Altra acquistata da Zorzi Balabusich posto a Grab*).

Posjed kuće (porodice !) Smekja koji se nalazi u Bijeloj (*Altra di casa Smeccchia posta alla Bianca*).

Posjed kupljen od nasljednika pok. Petra Zambele i drugi posjedi kupljeni od Ivana Kosovića koji se nalaze u Bijeloj (*Altra comprata dalli eredi del quondam signor Pietro Zambella e le altri comprate da Zuanne Cosovich, il tutto alla Bianca*).

Posjed Opatije (Opatovo) zvano Rozgovci (*Altra di Opatia in luoco detto Rozgovzi*).

Dva posjeda u Đurićima, jedno kupljeno od kap. Andrije Šilopi, a drugo od kap. Tripuna Burovića (*Due possessioni a Giurichi acquistati, una dal capitano Andrea Siloppi, l'altra dal capitano Triffon Burovich*).

Posjed u Kostanjici, kupljen od kap. Ivana Zambele (*Altra di Costagniza comprata dal capitano Zuanne Zambella*).

Posjedi u Lipcima (*Le possessioni da me comprate a Lipci*).

Posjed u Zelenici, kap. Nikole Palikuće (*Altra di Zelenica acquistata dal capitano Nicolo Palicucia*).²⁸

Testamentarni inventar koji je Vicko Smekja svojeručno potpisao, nije, dakle, razriješio naše pitanje oko vlasništva palate u Bijeloj. Pominje se „posjed” u Bijeloj kupljen od Tripuna Burovića, ali taj podatak ništa ne dokazuje. Međutim, testament otkriva značajnu činjenicu, a to je da je 1754. godine postojala nova palata Smekja u Perastu. Jasno je još i to da je porodica Smekja u doba pisanja ovog testamenta, kako prije, tako i nakon tog čina doživljavala ekonomski procvat. Naime, od svih posjeda koje smo naveli, samo su dva imanja od naslijeđene očevine (*patrimonio*), odnosno, iz nasljedstva kuće (*di casa*) Smekja, a sve ostale mnogobrojne posjede je Vicko Smekja kupio ili stekao na neki drugi pravni način (*possessione comprata, acquistata*). Jedna privatna isprava od 24. maja 1763. godine pisana u Veneciji dokazuje jednu od kupovina: Katarina, žena Ivana Dijega Marinovića, uz pristanak svoga muža, prodala je kontu Petru Smekji jedan vrt (*orto*) u Perastu koji se nalazio između ulice Red (s gornje strane), njegovog posjeda (s donje strane), javnog puta i naslijeđa Zmajevića, tada u posjedu kuće konta Stanislava Burovića (sa istoka) i kuće sa dvorištem pok. Tripa Miline, kao i kuće kapetana Stjepana Bane (sa zapadne strane).²⁹ Raspoloživi kapital uložen na ime nečijeg zaduživanja uvijek se isplatio; ako nije bio vraćen, vjerovnik, odnosno Smekja naplaćivao ga je ulaskom u dužnikovo imanje (*intromissione*). Tako su, primje-

²⁸ Isto, 452/t-453.

²⁹ IAK, SN CIII, 334.

ra radi, 2. februara 1791. godine, na zahtjev Tripa Smekje, opštinski procjenitelji otišli u Bijelu, radi ulaska u posjed (zemlju) kapetana Toma Cigovića, koja se graničila sa posjedom nasljednika Zmajevića, a zbog 405 zlatnih cekina koje je Cigović dugovao Tripu Smekji.³⁰ Na ovaj način je i Tripov djed Vicko došao (*acquistato*) do mnogih posjeda. Ne zna se da li je Petar Smekja zaista došao u posjed svih založenih, a posebno onih u Baošićima u vlasništvu kapetana Krsta Bačevića. Ali se zna da je Bačević 19. januara 1764. godine u kotorskoj kancelariji izjavio da će mu vratiti 407 cekina i 18 solada za četiri mjeseca; dug traje od 1744. i 1748. godine.³¹

Kada je Vicko Smekja umro 1762. godine u Veneciji,³² njegovi sinovi Petar i Šimun, kao upravitelji očeve ostavštine (budući da su konte Anton Jakonja i njegov sin konte Frano, iako prijatelji pokojnika, odbili da to budu) pristupili su diobi imanja. Kao posrednika odabrali su konta Ivana Frana Bujovića, venecijanskog advokata, prijatelja i povjerenika (*amico e confidente alla stipulacione del presente concordio*), kako bi privatna isprava dobila težinu javnog dokumenta (*che sebben fatto in privata forma potra essere ridotto in publico solene instrumento*). Za proteklih osam godina, od nastanka testamenta (1754.) do smrti testatora Vicka Smekje (1762.), ostavština nije bila iste sadržine pa se te godine pristupilo procjeni dvaju njenih preostalih diobnih djelova (*stima delle restanti terre dell' eredita patrimoniale*). Prema tada ustaljenom običaju, stariji brat (*Pietro*) podijelio je nekretnine u dva dijela, trudeći se da budu jednake vrijednosti; mlađi brat Šimun Smekja imao je pravo prvenstva u odabiru jednog od dva dijela u roku osam dana, kako je to predviđeno opštinskim zakonom grada Kotora.³³ Popis i procjenu dva jednaka dijela ostavštine Vicka Smekje bilježi spis iz Venecije, novembra 1762. godine.

Navodimo posjede:

Prvi dio (*Parte prima*):

Posjed Lug kupljen od Krsta Šilopi, u sadašnjim granicama (*La possessione di Lug acquistata dal signor Cristoforo Siloppi come sta e giace*) .....
 ..... Lire 44361 –

³⁰ IAK, SN 177, 188-190/t.

³¹ IAK, SN CIII, 216/t.

³² IAK, SN CIII, 187: *Laus Dei, Adi 16. marzo 1763, Venezia – „Passato al miglior vita il nunc quondam conte Vincenzo Smeccchia con testamento celebrato in Cattaro fin dal giorno 8. agosto 1754; furono da esso nominati per suoi commissari li propri figliuoli conte Pietro e conte Giovanni Simon...”*

³³ IAK, CIII, 189: *„Stima delle restanti terre dell' eredita Patrimoniale delli signori conti Pietro e Giovanni Simon estesa dal signor conte Pietro maggiore fratello a proposta a divisione al signor conte Giovanni Simon fratello minore .....giusto alla legge municipale della citta di Cattaro, tempo giorni otto;”*

Dva komadića zemlje, bivše vlasništvo Sava Burovića, u selu, u Luštici, data u kmetstvo Petru Tisoniću? (<i>Li due pezzetti di terra furono di Savo Burovich tenuti al presente in colonia da Petar Tisonich</i>)	2929:1-
Tri komadića zemlje, nekada u vlasništvu Mata Raškovića, u selu Đenoviću (<i>Li tre pezzetti di terreno furono di capitan Mattio Rascovich posti nella villa di Giennovich</i>).....	4346:1-
Dva posjeda kupljena od nasljednika Petra i Andrije, braće Zambela u Đurićima (<i>Li due possessioni acquistati dalli eredi di pietro et d' Andrea fratelli Zambella poste in Giurichi</i>)	2691:17-
Nekretnina sinova Ostoje Ilina(?) u Kostanjici (<i>Il stabile delli figli di Ostoi Illin(?) posto in Costagnizza</i>)	2440-
Mlin za brašno, bivše vlasništvo Mata Raškovića, odnosno, samo žrvanj za žito (vodenički kamen), kuća, posuda za vodu i gat pri moru (<i>Il molino da farina fu del capitan Mattio Rascovich cioe solamente la masena, la casa et il recipiente dell' acqua et li molli alla marina</i>).....	6747-
Nekretnina u Morinju, očevina (<i>Il stabile posto a Morigno della ragion paterna</i>).....	1427:7-
Nekretnina u selu Jošici(?) kupljena od Joza Filipova (<i>Il stabile posto nella villa di Josize(?)</i>)	1833:8-
Nekretnina Tripa Raičevića, kao hipotekarno pravo (<i>Il stabile di Triffon Raičevich ipotecato</i>).	958-
Bivši posjed kapetana Mata Raškovića u Kostanjici (<i>La possession di Costagniza fu del capitan Mattio Rascovich</i>)	5449:10-
Bivši posjed kapetana Mata Raškovića u Dragomiru zvani Zgrada (<i>La possessione posta a Dragomir fu del capitan Mattio Rascovich detto Sgrada</i>)	2431-
Posjed niže kuće Malovića u Bijeloj (<i>La possessione posta sotto casa Malovich alla Bianca</i>)	1455:10
Posjed kapetana Mata Raškovića na mjestu Konj u Đurićima, pod nazivom Strana (<i>La possessione del capitan Mattio Rascovich posta a Cogn, denominata Strana posta a Giurichi</i>)	6702:7-
Posjed kupljen od konta Viskovića (<i>La possessione posta a Risa acquistata dal conte Viscovich</i>)	2280-
Ovaj dio imanja procijenjen je na ukupno 86052 lire. ³⁴	

Drugi dio (*Parte seconda*):

Bivši posjed (?) braće Zambela (<i>La possessione di ostia? fu delli fratelli Zambela</i>)..... Lire	16046:8-
--	----------

- Posjed u Bijeloj, Kauniput(?), nekadašnje vlasništvo kapetana Zambela (*La possessione fu del capitan Zambella posta alla Bianca nel luoco detto Cauniput (?)*) 2406:10-
- Posjed kupljen od udovice Cigović, na mjestu Sjenokos u Bijeloj (*La possessione acquistata dalla vedova Cigovich posta in Sienocos alla Bianca*) 464-
- Posjed u Bratinjoj Njivi u Bijeloj, nekadašnje vlasništvo Burovića (*La possessione posta in Brativa Gniva fu del Burovich alla Bianca*) 1238-
- Posjed u Bijeloj zvani Grudica, nekada Burovića (*La possessione detto Grudizza fu di Savo Burovich alla Bianca*) 4296:5-
- Posjed u Bijeloj, nekad vlasništvo Vida Krušala, kupljeno od Krsta Šilopi (*La possessione posta alla Bianca del capitan Vido Crusala acquistata dal signor Cristofolo Siloppi*) 21999:5-
- Posjed pod nazivom Hajdarovina u Bijeloj, bio u vlasništvu Mata Raškovića (*La possessione alla Bianca fu del Mattio Rascovich*) 5518:3-
- Posjed u Bijeloj pod nazivom Akmadaljino, bio u vlasništvu kapetana Raškovića (*La possessione posta alla Bianca detta Akmadaglino fu del capitan Rascovich*)..... 2869:10-
- Drugi teren u Bijeloj zvan Akmadaljino, bivše vlasništvo kapetana Raška, na granici sa imanjem Smekje i Grubaša (*L' altro terreno fu del capitan Rasco posto alla Bianca detto Akmadaglino nel confin Smecchia e Grubas*) 2286:6-
- Teren pod nazivom Trapac u Bijeloj blizu imanja Nika Simova, bio u vlasništvu kapetana Mata Raškovića (*Il terreno denominato Trapaz fu del capitan Mattio Rascovich posto alla Bianca in vicinanze di Nico Simov*) 1335:16-
- Teren kapetana Mata Raškovića u Bijeloj pod nazivom Blaca, na granici sa Zmajevićem (*Il Terreno di capitan Mattio Rascovich detto Blazza alla Bianca in confin Smaievich*) 194-
- Teren u Jošici, bivše vlasništvo kapetana Mata Raškovića (*Il terreno posto a Joiszza(!) fu del capitan Mattio Rascovich*) 1049-
- Vrt u Đurićima, sa mlinom za brašno, bivše vlasništvo kapetana Mata Raškovića (*L' orto posto a Giurichi fu del capitan Mattio Rascovich, avente il molino da farina*) 953-
- Sve četiri nekretnine u Stolivu koje su bile u vlasništvu Batalušića, Stojšića i Buska(?) sada pripadaju našoj kući (Smekja) (*Tutti li quattro stabili furono del Battalussich, Stoissich, Busco(?) posti in Stolivo delli quali al presente e in possesso la casa nostra*) 6232-
- Nekretnina blizu crkve Gospe od Riže, između granica sa Cigovićem i Štukanovićem, bivše vlasništvo Raškovića (*Il stabile fu delli signori Rasco posto*

<i>nelle vicinanze della Madonna di Risa, fra il confin Zigovich e Stucani)</i>	815-
Zemljište u Đurićima, pod nazivom Timun, zasađeno lozom (bijelo grožđe), bivše vlasništvo kapetana Mata Raškovića i graniči sa zemljom Mata Smekje i Burovića (<i>Il stabile posto a Giurichi, fu del capitano Mattio Rascovich denominato Timun, così pure quello impiantato di uva bianca nel confin di conte Mattio Smecchia e Burovich</i>).....	9100-
Dvije nekretnine Đura Zaratovića, stečene zalogom (hipotekom), jedna u selu Podi, a druga u selu Gornji Kuti (<i>Li due stabili intromessi a Zorzi Xarato- vich, uno posto nella villa di Podi, e l' altro nella villa di Cutti Superior</i>	4900-
Dvije nekretnine u Baošićima pod nazivom Dubre, kupljene od braće Sima i Anta Čukovića, jedna je kupljena, druga stečena putem hipoteke (<i>Li due stabili acquistati da Andrea, Simo ed Anto fratelli Chiuco- vich, posti a Baossich, uno venduto e l' altro ipotecato, detti Dubre</i>)	4185-
Ovaj dio imanja procijenjen na ukupno 85988 lira, 1 solad i 8 para(?) ³⁵	

Na kraju popisa ističe se obaveza braće, Petra i Šimuna, da radom ili pak, zajedničkim novcem, štite posjed onog drugog. Osim toga, rečeno je da svaki na svom dijelu imanja treba da plaća poboljšice koje je kmet ostvario, što će se odmah slobodnom procjenom utvrditi.³⁶

Petar Smekja je zakletvom potvrdio da je, što se njegovih saznanja tiče, procjena zemlje pravično izvršena, što mogu sami procjenitelji potvrditi.

Iste godine, nekoliko mjeseci ranije, 4. marta, Petar Vickov Smekja je izvršio diobu kuće; u arhivskom spisu se ne ističe da li je riječ o novoj kući u Perastu ili nekoj drugoj. Tekst koji se odnosi na jednu polovinu kuće doslovno glasi: „*Prvi stan iznad volta; dvije male konobe; „tirador” (il tirradore) ispod volta; pola dvorišta niže kuće prema zapadu i toliki dio obale; sva nekretnina Rahović (Raković).*”³⁷ Petar Smekja je istakao da će strana kojoj pripadne ovaj dio morati, u toku čitave jedne godine, da se služi polovinom kuhinje, tj. onim dijelom koji gleda na ulicu i prvim stepeništem koji vodi u kuću. Prije isteka godine ta strana ima obavezu da izgradi kuhinju i stepenište, a druga strana je ne smije spriječavati, makar se i mjesec dana mučila da ulazi u svoj, drugi stan. Kada skala bude gotova treba da zidom do ulaznih vrata kuće zagradi sobicu koja inače služi kao ulaz i prolaz u gornje stanove.

³⁵ Isto, 190/t.

³⁶ Isto, str. 191.

³⁷ Isto: „*Il primo appartamento sopra il volto. Le due canove piccole. Il tirradore sotto il volto. Mezzo cortil sotto la casa verso ponente e tanta riva. Tutto il stabile Rahovich.*”

Drugi dio kuće, za jednog od braće, podrazumijevao je drugi i čitav treći stan; „*tirador*” prema crkvi sv. Marka na granici sa Štukanovićem; pola dvorišta niže kuće prema istoku i pripadajući dio obale. Strana koja dobije ovaj dio pridržavaće se već rečenih uslova, kao i zabrane da proliva vodu iz kuhinje i sa balkona, i uopšte, iz dijela kuće koji gleda na more. Ovoj strani će se dozvoliti ulaz na dvorišna vrata; samo u toku jedne godine, počevši od 4. marta. Kapija (*l'ingresso del portone*) ima da bude zajednička; ova strana drugoj ne smije zabraniti da izgradi volat od prvoga stana prema dijelu Rako-*vić (verso il stabile Rahovich)*, a ne iznad skala koje vode u kuću.³⁸ P. Butorac govori o dvijema palatama kontova Smekja u Perastu ili o dva odvojena dijela jedne ogromne palate građene korčulanskim kamenom: donja je bila potpuno sagrađena 1764. godine (o trošku Petra Smekje), a gornja započeta te godine.³⁹

Iz izloženih arhivskih podataka može se vidjeti da je Vicko Smekja već 1654. godine imao posjede u Baošićima koje je kupio (ili stekao) od porodice Šilopi, Zambele i Martinovića iz Perasta i Bronze iz Herceg-Novoga. U literaturi već postoji podatak o kući na posjedu Smekja u Baošićima koja je poznata kao kuća Raškovića. Iznijeto je još da je na tom posjedu bila i kapela koju je 1735. godine izgradio Vicko Smekja s braćom, u čast mučenika sv. Vicka i Lovra.⁴⁰ Ovdje treba dodati zanimljiv podatak o vezi Raškovića i Smekje. Naime, Njeze (Agnese) Smekja, najmlađa kćer Margarite i Krsta Smekje (brata Vickovog) bila je udata za kapetana Toma Raškovića. Možda je, prilikom udaje, dobila u miraz pomenutu kuću.⁴¹ Može se pretpostaviti da je još jedna palata (barokna kapetanska palata) u Baošićima pripadala porodici Smekja.⁴²

Ovdje se mora istaći još jedna značajna činjenica. Sin Ivana Šimuna Smekje, konte Vicko Mansueto Smekja, nije bio zadovoljan svojim naslijeđenim imanjem, pa je od 1764. godine, sve do 1803. vodio spor sa svojim rođacima, Tripunom i Franom pok. Petra Smekje (Vickovim unucima). Spor je stigao čak do Apelacionog suda u Padovi.⁴³ Nije nam poznato kako je taj spor

³⁸ Isto, 191/t.

³⁹ Isto, 421. Opširnije o palati na str. 421 i 422.

⁴⁰ *Palate Boke Kotorske*, str. 57.

⁴¹ IAK, SN CLXIX, 292. Riječ je o kući na čijem ogradnom zidu je spomen-ploča sa natpisom da je u njoj 1880. godine boravio francuski pisac *Pierre Loti*.

⁴² *Palate Boke Kotorske*, str. 58.

⁴³ IAK, KRM (Spisi rektora i providura Mletačke Republike), fasc. IV: Spisi u sporu između članova porodice Smeća iz Perasta 1764-1804. Vodič kroz arhivsku građu, Kotor 1977, str. 23.

riješen, osim što je poznata činjenica da je Vicko Mansueto Smekja kupio kuću u Perastu 3. juna 1780. godine.⁴⁴

Kada se u Boki pojavilo prezime Smekja? Najstariji podaci o tom prezimenu u spisima Istorijskog arhiva Kotora su iz 1326. godine. To su notarski spisi - priznanja povjerilaca o vraćenom dugu: „*Ja, Bogdaša, sin Stanice (ili Staniše?) neopozivo priznajem da mi je Marta (Marija) koja je nekada bila kod Lukara i Staniše de Smekja u potpunosti isplatila sve što mi je dugovala, sve ono što sam s njom putem isprave i bez isprave ugovorio; sve iz prošlih vremena do današnjeg dana. Stoga, da bi ona bila potpuno bez brige i sigurna, dajem da se za nju napiše ovaj javni dokument (priznanica).*“⁴⁵

Istu osobu, Stanicu de Smekja nalazimo i u dokumentu iz 1335. godine, kada njena kći Deva, poput Bogdaše, izdaje priznanicu Teodoru Eutiku da joj je u potpunosti izmirio dugove.⁴⁶

U sudsko-notarskim spisima kotorskog Arhiva, nastalim tokom XV i u prvoj polovini XVI vijeka, nema puno podataka o Peraštanima. Godine 1436. pominje se Ratko Penčić (*Penzich*) iz Perasta, kao pomorski trgovac.⁴⁷ Pretpostavljamo da je isti Penčić (Radoslav) imao 1440. godine zemlju u Kavču, jer je uložio protest kada je Ivan Lovrov Buća prodao svoje vinograde i svu zemlju u istom selu Nikoli Paltašiću.⁴⁸ Miho Penčić (*Michele Pencich*), takođe iz Perasta, upravljao je jednim kotorskim brodom, što pominje dokument od 6. XI 1440. godine.⁴⁹ Peraško prezime Šilopović ili Šilopi nalazimo oko 1440. godine.⁵⁰ Nikola, sin Milića Lepetana iz Perasta, pominje se 1508. godine.⁵¹

Porodicu Smekja, kao što je već rečeno, nalazimo tek krajem XVI vijeka. Tripun pok. Petra zvani Smekja (*Triffon quondam Piero detto Smechia*) iz Perasta imao je svoj brod i bavio se pomorstvom, pa se 1591. godine našao

⁴⁴ IAK, SN CLXVII, 340/t.

⁴⁵ Antun Mayer, *Kotorski spomenici*, I knjiga kotorskih notara od god. 1326-1335, Zagreb 1951, dok. br. 244 od 19. XII; Ivo Stjepčević, *Arhivska istraživanja Boke Kotorske*, Perast 2003, str. 337: u bilješkama se navodi isti dokument (na latinskom) i sa imenom *Lucati* a ne *Lucari* kao kod Majera; kod Stjepčevića stoji ime *Maria*, a ne *Marta*.

⁴⁶ A. Mayer, dok. br. 1189, od 27. II: „*Ego, Deua, filia Stance de Smechia, confiteor mihi integre fore satisfactum a Theodoro Eutitii de omnibus, que habui facere cum eo et omnibus antecessoribus suis totius temporibus preteriti usque ad diem hodiernum....*” Teodora Eutika nalazimo u 111 poglavlju Statuta grada Kotora, gdje se pominje i njegova kuća u Tivtu kao granica do koje je jedna seoska straža dužna da stražari....

⁴⁷ IAK, SN VI, 27; podatak iz regesta Rista Kovijanića dok. od 6. X 1436.

⁴⁸ IAK, SN VII, 103; podatak iz regesta Rista Kovijanića; dok. od 22. X 1440.

⁴⁹ IAK, SN XXIII, 256; podatak iz regesta Gracije Brajkovića.

⁵⁰ IAK, SN VII, 29.

⁵¹ IAK, SN XXV, 639; dok. od 12. III.

u jednom sporu sa Nikolom Jakonjom, Ivanom Bolicom (koterskim plemićima) i Antonom Mitrasom zlatarom (kasnije nalazimo prezime Dimitras), povodom isplate dijela dobiti za žito koje je Smekja ukrcao na svoj brod u Albaniji i prodao „posljednjih mjeseci”, a na ime zajedničkog ugovora „na trećinu”, tzv. tercijarije (*terzaria*). Pošto je spor predat na rješavanje dvojici arbitara iz Perasta oni su „pravno i činjenično”, bez prava na žalbu, po mletačkom običaju, presudili da Tripo Petrov Smekja isplati Jakonji, Bolici i Mitrasu njihov dio zarade na ulog u trgovinu žita iz Albanije.⁵² Krajem XVI vijeka isti Tripun pok. Petra Smekje iz Perasta često se u notarskim spisima pojavljuje kao patrun i kao kapetan broda (grip) kojim učestvuje, na osnovu primljenog kapitala, u kupovini vina u Apuliji (Pulja), kupovini žita u Albaniji, prodaji te robe u Veneciji i drugim lukama, tako da pri povratku isplaćuje dobit ulagačima novca, odnosno, svojim povjeriocima. Godine 1591, na primjer, na ime *terzarie*, primio je od Nikole Jakonje 16 talira za kupovinu vina. Po ugovoru trebalo je da dio dobiti od prodaje isplati Jakonji koji podnosi rizik ovog trgovačkog putovanja u slučaju nevremena, požara i gusarskog napada na brod (*rischio di mar, foco e corsaro*).⁵³ Sklapao je, inače, ugovore sa Franom Drago (i sa dugim koterskim plemićima) koji je jednom uložio 80 cekina za kupovinu žita u Albaniji i prodaju istog u Veneciji. Tom prilikom, rizik trgovačkog poduhvata snosio je koterski plemić Beneto Paskvali, jamčeći za Tripuna, ali, samo za slučaj prevare (*truffa*).⁵⁴ *Terzaria* ili dobit na ulog u pomorsku trgovinu, dakle, bio je način ekonomskog jačanja ne samo porodice Smekja, već i ostalih Peraštana okrenutih moru i trgovini.

Osim privatnih trgovačkih poduhvata, rečeni Tripun Smekja, čijeg sina Nikolu nalazimo u spisu iz 1594. godine,⁵⁵ bavio se i državnim trgovačkim poslovima. Godine 1595, 4. januara, obavezao se da će koterskoj opštini, odnosno njenoj *gabeli*, svojim brodom „*Santa Madonna de Scarpello*” donijeti teret soli, uz nagradu od 58 dukata za svaki miljar tog tereta.⁵⁶

Pa ipak, nisu poslovi za Smekju uvijek išli kako treba. Godinu dana ranije, Tripun Smekja bio je utamničen zbog 700 srebrnih talira koje je duguovao Benetu Paskvaliju iz Kotora. Da bi se oslobodio tamnice, predao je Paskvaliju brod i svu brodsku opremu.⁵⁷

⁵² IAK, SN LXVI, 176a.

⁵³ IAK, SN LXVI, 229; dok. od 21. VI.

⁵⁴ IAK, SN LXVII, 290; dok. od 2. XII 1593. Vidi: Miloš Milošević, Nosioci pomorske privrede Perasta u prvoj polovini XVIII vijeka, GPMK VII/1958, str. 83-134.

⁵⁵ IAK, SN LXVIII, 61; dok. od 18. X.

⁵⁶ IAK, SN LXVIII, 174.

⁵⁷ IAK, SN LXVIII, 356.

Dok je rečeni Tripun Smekja s kraja XVI vijeka bio nepismen, njegov potomak, takođe Tripun koji je živio od 1775. do 1812. godine, pominje se među kartografe Boke Kotorske (opat Anton Zambela i Anton Grubaš, kartograf i geograf). Karta Boke Kotorske, pod imenom Tripuna Smekje, prikazuje Crnu Goru i dio Albanije i nosi naslov: „*Nuova carta topografica delle Bocche di Cattaro, Monte Negro e parte dell' Albania, delineata dal sig. C.T.S.*” Štampana je u Veneciji 1785. godine.⁵⁸

Nije, dakle, čudno da su Smekje, s obzirom na svoju preduzimljivost i pomorsku aktivnost, već u XVIII vijeku imali vrijedne nekretnine po Boki, kupljene ili stečene. Već 1732. godine Vicko Smekja kupio je od Burovića dio obale u Perastu,⁵⁹ a 1733. godine Vicko i njegov brat Luka kupili su od Katarine, udovice pok. Luke Zmajevića i njenog sina Bernarda, zemljište na obali u Baošićima, zvano Grab.⁶⁰ Vicko Smekja je tokom u XVIII vijeka bio toliko finansijski moćan da je svoje poslovanje i svoja raznovrsna novčana ulaganja obavljao preko svoje trgovačke kuće u Veneciji, centru tadašnje trgovine na Jadranu.

Vicko Smekja pomagao je i članove šire porodice, pa je tako Margariti Smekja, rođenoj Zambela, ženi svog pok. brata Krsta, testamentom ostavio 100 dukata.⁶¹ Njenim kćerima, Luciji i Mariji, namijenio je, kada se budu udavale, po jednu zlatnu ogrlicu; najmlađoj Njezici (*Agnesina*) isto tako jednu zlatnu ogrlicu kada se bude udala, ako on ne bude u životu.⁶² U doba pisanja testamenta izdržavao je na studijama u Padovi (*nel Colleggio Garganego*) svog bratanca Joza (*mio nipote ex fratre*). Budući da je „žarko želio njegov probitak i dobrobit” (*...come sono desideroso grandemente del suo profitto, e del suo bene...*), odredio je da njegovi sinovi Petar i Šimun nastave da ga izdržavaju, dok je majka (Margarita) dužna da sinu studentu obezbijedi samo odjeću.⁶³

Svojoj supruzi kontesi Eleni (*mia diletissima consorte*) zavješta sve dragocjenosti koje je on pribavio za njeno ukrašavanje (*li capi tutti di gioie da me provveduti in ornamento muliebre*). Odredio je da može biti vlasnica tog nakita, ali da ga, prije svoje smrti, preda (*a beneficio e vantaggio*) jednom od sinova i to onom sinu koji će umjeti s njom lijepo postupati, njegovati je i poštovati. Tradicija je zahtijevala da nakit uvijek ostaje u porodici, pa je u skladu sa tim testator naredio da ga sin koji bude nakitom obdaren, ni pod ka-

⁵⁸ Marija Mihaliček, Zambelina karta Boke Kotorske, GPMK LIV/2006, str. 194.

⁵⁹ IAK, SN CXLIII, 185; dok. od 18. V.

⁶⁰ IAK, SN CXLIII, 254; dok. od 14. IX.

⁶¹ IAK, SN CLIX, 448.

⁶² IAK, SN CLIX, 485/t.

⁶³ IAK, Isto.

kvim izgovorom ne smije otuđiti iz kuće, već ga preko direktnih muških potomaka u kući mora zauvijek sačuvati, kao trajni dokaz i sjećanje na zaslužnu suprugu i majku.⁶⁴

Mislio je Vicko Smekja i o napretku svoga Perasta. Bio je odredio, isto 1754. godine, da njegovi sinovi (Petar i Šimun) daju 100 zlatnih venecijanskih cekina za izradu orgulja za crkvu Blažene Gospe od Škrpjela, ako se u crkvi tako bude odlučilo, a on tada ne bude u životu. Želio je da osim dobiti od njegove investicije Velikoj Bratovštini sv. Roka i uloga u depozit (skladište) soli, i druge dobiti do iznosa od sto hiljada dukata, budu upotrebljene, ako ne za njegovog života, a ono poslije njegove smrti, za razvoj bratovština, zanata, dobrotvornih ustanova, i javnih skloništa. Odredio je takođe, da deset hiljada dukata od istih investicija bude upotrebljeno za izgradnju jedne crkve blizu njegove kuće u Perastu, po uzoru na već postojeću, i da je treba opet posvetiti Dušama Čistilišta. U njoj će tri oltara, kada budu izrađena, biti posvećena Presvetoj Gospi od sedam žalosti za duše pokojnih, a druga dva oltara sv. Vicku Fererskom i sv. Franu Paulskom. U toj crkvi – odredio je Vicko Smekja – treba izraditi šest grobnica, gdje će, u jednoj od njih, biti sahranjeni svećenici koji će u njoj služiti. U tri druge sahraniće se njegovi nasljednici i njihovi potomci; preostale dvije grobnice su za bratime i sestre Bratovštine pobožnosti Duši Čistilišta, koja će biti upisana u tu crkvu.⁶⁵ Odredio je da bude, kao i ostale, snabdjevena crkvenim utvarima, svećeničkim odorama, sa do-

⁶⁴ IAK, SN CLIX, 483: „...a condizione pero che quel tale delli due figli che restasse beneficiato dalla madre delle sudette gioie, non possa sotto alcun immaginabile pretesto distrarli, ma esser debbano conservate in casa et andar debbano di maschio in maschio della propria linea perpetuis temporis....che anche con questo testimonio di amore resti eterna la memoria in casa di una moglie così benemerita e di una madre che si e saputa distinguere nel rispetto verso il proprio marito e nel amore verso le proprie creature.”

⁶⁵ IAK, SN CLIX, 449-449/t: „Dichiaro poi attrovarmi aver io presente investito alla Veneranda Scola Grande di San Rocco ducati trenta un mille correnti et in Zecca nel Deposito sal ducati tremille effettivi, intendo, pero, ordino e voglio che oltre le due sopradette partite siano investite, della ragione di mia facolta, in Scole, Arti, Luochi Pi(i) e Publici Cauti Luochi, altri capitali sino alla summa di ducati centomilla correnti, se non l'avessi fatto io in vita, e cio per l'effetto delle mie disposizioni seguenti. Ordino pertanto et espressamente voglio, che l'annuo pro derivante da ducati diecimille dal corpo delli come sopra investiti, siano impiegati per l'erezione d'una chiesa vicina alla mia casa di Perasto, giusta il modello che gia ritrovasi; il titolar della quale sara sempre della divozione all' Anima del Purgatorio, dovendo li tre Altari, ch' in quella saranno eretti, restar dedicati e insigniti, in quanto il maggiore alla Vergine Santissima Addolorata con l' Anime de' Defonti e gli altri due, uno a San Vincenzo Ferrerio e l'altro a San Francesco di Paolo; come pure dovranno in quella restar costruite sei arche, una delle quali dovro servire per dar sepoltura a que' Religiosi, saranno alle Offiziature di quella, come qui appresso terminera. Altri tre per li miei eredi con loro poster, e l'altre due finalmente per li fratelli e sorelle, saranno ascritti alla Confraternita della Divozione verso l' Anima del Purgatorio che voglio in essa chiesa resti intradotta. E cio, se non l'avessi fabbricata io in vita, come lo spero, oppure nel suo compimento, se non fosse terminata come altresì per renderla

voljno srebrnog pribora i svim predmetima koji su potrebni za obavljanje službe Božije za njegovog života, a onda poslije smrti, prilikom mise za njegovu dušu, i oca (Petra) 10. jula, za pok. brata Matiju 21. decembra, za pok. brata don Luku 23. septembra, za pok. brata Krsta 14. januara, za njegovu ženu „kad je Gospod Bog bude pozvao k sebi”.⁶⁶ Zatim, obavezuje svećenike koji budu u službi u toj crkvi, ili bar jednog od njih, da o svečanim danima Sv. Vicka Fererskog i Sv. Lovra Mučenika kojima je posvećena njegova kapela u Baošićima, tamo pođu barkom o trošku njegovih sinova i održe misu i da ih zadrže na ručku.⁶⁷

Svojim testamentom osigurao je i kanonike koji će služiti u crkvi. Od pomenutih prihoda, u iznosu od deset hiljada zlatnih mletačkih cekina, odredio je za svakog od njih po 24 cekina, koje će im se isplaćivati svakih šest mjeseci. Od novca koji pretekne dotiraće se crkva za sve njene svakodnevne troškove: za hostije, vino, vosak, svijećnjake (lampade) i sve ostalo što bude potrebno za obavljanje službe Božije. Izbor kanonika za tu crkvu obavljao se uvijek u njegovoj (Vickovoj) i kući njegovih nasljednika u koju će oni po zapovjesti doći. Odredio je da se kanonici biraju iz redova domaćih svećenika (in sacerdoti nazionali di Perasto), a ako neko iz njegove porodice želi da se zaredi, njega treba predvidjeti (za tu crkvu) i dati mu prednost za obavljanje službe u toj crkvi.⁶⁸

Butorac je istakao da je Vicko Smekja „bio i veliki patriot”. Vicko Smekja je, kao i Anton Grubaš, dovezao materijal iz Venecije za „veličanstvenu nadžupsku crkvu” koja se 1738. godine počela graditi u Perastu, ali nije bila završena. Vicko je u Perast doveo arhitektu Đuzepe Beatija (Giuseppe Beati) koji je napravio nacrt za tu crkvu, po ugovoru koji je s njim sklopio.⁶⁹ Pored porodice Zmajević, Smekje su najviše doprinijeli uređivanju crkve Gospe od Škrpjela i samog ambijenta. Jula 1720. Godine u Mlecima je završen divan mramorni oltar u baroku za tu crkvu, zahvaljujući brizi opštine. Dva manja, isto barokna žrtvenika u raznobojnom mramoru pominju se godine 1765, a podigli su ih nasljednici Vicka Smekje (posvećeni Bezgrešnom Začecu i sv.

---

ben provveduta d' arredi sacri, paramenti, argentaria sufficiente, utensili e di tutto occorrente per ritrovarsi atta all' officatura. “

⁶⁶ IAK, SN CLIX, 449/t.

⁶⁷ IAK, SN CLIX, 450: „*Ingiongo obbligo a que' Religiosi saranno pro tempore all' officatura predetta, di dover almeno uno delli stessi, nelli giorni delle Festivita delli Santi, Vincenzo Ferrerio e Lorenzo Martire, al di cui onore e dedicata la mia Capella a Bosichi, ivi portarsi a celebrare la santa Messa con il solo aggravo a miei figlioli et eredi di pagarle la barca e trattenerli a pranzo seco loro.*”

⁶⁸ IAK, SN CLIX, 450.

⁶⁹ P. Butorac, *Kulturna povijest*...str. 91. Vidi: Miloš Milošević, *Pomorski trgovci, ratnici i mecene*, Beograd-Podgorica, 2003, str., 415.

Roku)⁷⁰ Sam Vicko je polovinom XVIII vijeka podigao prostranu terasu koja je okružena balustradom i grbom Smekjin, zapravo kazade Čizmai. Grana u ruci sa zvijezdom je porodični dodatak Smekjin.⁷¹ Treba istaći da je Vicko Smekja svetištu Gospe od Škrpjela poklonio srebrni križ za relikviju sv. Križa sa podnožjem od agata (kamena). Uz veliku količinu dragocjenog i umjetničkog prstenja i drugog nakita poklonio je rijetka odlikovanja raznih država.⁷²

Vickov sin Petar 1761. godine bio je spreman da plati troškove parnice u vezi očuvanja posjeda stolivskog brda u iznosu od 40 zlatnih cekina, u slučaju da ih opština Perast ne uplati u određenom roku.⁷³ Iste godine je Petar, na čelu opštine, ukinuo odredbu ceremonijala iz 1743. godine, po kojoj su samo sveštenici mogli biti birani za kapelane Gospe od Škrpjela, čime je usvojeno pravo i pripadnika *universe* (puka) da to postanu.⁷⁴

Drugi sin Vickov, Šimun Smekja 1760. godine postao je član bratovštine Presvetog Sakramenta, a Mato Smekja, Vickov bratanac pridružio se bratovštini 1762. godine.

Vjenceslav konte Smekja 1786. godine preveo je, bolje reći, pokušao prevesti Gundulićevo djelo „Osman” na italijanski jezik u prozi. Priređivaču tog izdanja Đ. Kerbleru nije bilo poznato da je prevodilac, ustvari, poznati pustolov Smekja, mletački konzul u Trstu, koji je inače kao i neki drugi bokeljski pustolovi toga doba (Budvani Zanović, Medini) pokušao da se nametne tamošnjoj intelektualnoj eliti.⁷⁵ Na peraške spisatelje veoma je uticala francuska i italijanska književnost, pa je tako Tripo Smekja (1755-1814.) napisao i pripremio za štampu tragediju „Skederbeg” u pet činova na dobrom italijanskom jeziku.⁷⁶ Pisao je bugarštice, prikupljao pjesme u desetercu i stvarao zbirke. Inače je završio pravne nauke u Padovi i posvetio se nauci. Skupio je mnogo građe za daomaću istoriju. Ostavio je pisani podatak da je Matija Zmajević u Rusiji izradio pomorski i trgovački zakonik koji je carica Katarina prepravila i proširila.⁷⁷ Sastavio je svoju istoriju „*Santo della Storia delle Bocche*” koju je poslao na pregled markizu Paulučiju u Veneciju. Njegovi me-

⁷⁰ P. Butorac, *Kulturna povijest*. ... str.149-150.

⁷¹ Isto, 411.

⁷² Isto, 435.

⁷³ Isto, 166.

⁷⁴ Isto, 170.

⁷⁵ P. Butorac, n.d., 345. Smatramo, na osnovu arhivskog podatka, da je Vjenceslav sin Petra Smekje; siguran je podatak da se g. 1782.nalazio u Veneciji.

⁷⁶ Isto, 349. Ovdje se pominje Tripo Smekja stariji (1755-1814.) koji je sin Petrov (unuk Vickov), dok M. Mihaliček u već navedenom članku pominje Tripa Smekju mladeg (1775-1812.), za kojega mislimo da je unuk Petrov ili Šimunov.

⁷⁷ Isto, 387.

moari o predaji Boke Austriji „*Sulla dedizione delle Bocche di Cattaro a S.M.I.R.A.*” čiji se original nalazio kod Stanislava Smekje u Trstu, doštampao je Frano Visković u svojoj „*Storia di Perasto*”.⁷⁸ Radio je na prirodoslovnom riječniku, ali ga nije objavio. Njegovi nasljednici su tu građu poklonili Jugoslavenskoj akademiji. I Frano Smekja je čuvao knjige, pa se kod njega nalazio jedan primjerak rukopisa (bosančica) Andrije Zmajevića: „*Darxava sveta slavna i kreposna Carkovnog Lietopisa trudom Andrie Zmaievichia Perascantina*”.⁷⁹

O djelatnostima članova porodice Smekja na pomorsko-trgovačkom, političkom, društvenom, arhitektonskom, umjetničkom, vjerskom, humanističkom planu .....moglo bi se veoma mnogo govoriti. Odabrali smo, ovom prilikom, neke detalje koji samo ilustruju sposobnost i moć te peraške porodice kroz vjekove. Njihovi posjedi nisu bili samo u Lepetanima, već su postojali i u Opatovu, Lastvi i Tivtu.

Pomorska aktivnost porodice Smekja nije doprinijela samo njenom bogaćenju, već i njenom društvenom statusu, društvenim vezama, načinu života i ugledu. Ne zaboravimo da su već u XVIII vijeku naseljeni u Veneciji i da je taj grad s vremenom postajao za njih prirodno okruženje. Zanimljivi su za nas detalji iz njihovog porodičnog i društvenog života. Detalji o ženidbi, bračnom ugovoru, iznosu miraza, zahtjevima djevočininih roditelja, njenom načinu života itd. Naime, 6. juna 1782. godine u Veneciji, konte Tripun pok. konta Petra Smekje, uz pristanak i učešće (*col assenso e pieno concorso*) svog brata Frana i uz posredovanje (*mediazione*) dvojice tamošnjih plemića (*Girolamo Ascanio Molin i Girolamo Arnosti*), zaključuje predbračni ugovor, kojim braća, konti *Vicenzo Camillo i Pietro*, sinovi pok. konta *Giulia Marie Vicenza Scroffa* iz Venecije daju obećanje da će njihova sestra *Andrianna Scroffa* uzeti za zakonitog muža konta Tripuna Smekju, kao što je i Tripun, sa svoje strane, obećao da će prihvatiti za zaručnicu svoju buduću suprugu plemkinju Andrijanu Skrofa, u skladu sa obredom katoličke Crkve i Svetog Tridentuskog Sabora uz dalje ugovorene uslove.⁸⁰ Braća Skrofa su se ugovorom obavezali da svojoj sestri Andrijani u miraz daju 12 hiljada dukata (po 6 lira i 4 solda za dukat). Poklonili su „u znak ljubavi (*per affetto*) prema sestri plemkinji“ 1000 dukata u gotovom novcu, za njeno rublje i druge ženske potrepe-

⁷⁸ Isto, 395.

⁷⁹ Isto, 375.

⁸⁰ IAK, SN CLXXI, 170/t: „....*promettono che l' onesta e pudica Donzella la Nobile Donna Contessa Andrianna Scroffa, di loro sorella, prendera ed accettera per suo legittimo sposo e consorte il Nobil Signor Conte Triffon Smecchia fu del Signor Pietro; e parimente il detto conte Triffon Smecchia, col assenso e pieno concorso del Nobil Signor conte Vicenzo Smecchia di lui fratello, promette di accettare e ricevere per sua legittima sposa e consorte la sunominata Nobil Donna Contessa Andrianna Scroffa, conforme al ritto di Santa Madre Chiesa Cattolica Romana ed il Sacro Consiglio di Trento; e cio con li patti e condizioni seguenti:*”

štine. Braća Skrofa su ugovorom obećali da će braći Smekja, prije zaruka, dati 4000 dukata u gotovom, a zatim još u dva navrata po 1000 dukata godišnje. Ostalih 6000 dukata će kuća Skrofa isplaćivati u ratama od samo 500 dukata godišnje. Zatražili su da njihovoj sestri, u skladu sa njenim plemićkim statusom, u svako doba kada boravi u kući u Veneciji, bude na raspolaganju gondola na dva vesla, dvojica slugu i dva momka (poslužnika) kako bi joj i boravak na selu (ljetovanju) bio ugodniji. Tamo bi stalno bili držani konji i kočija, kojom bi njihova sestra, ako bi se tamo zatekla, mogla da dođe u Veneciju na pozorišnu predstavu. Isto tako da preostalo vrijeme provodi kod svoje kuće u društvu i razgovoru ili, pak, u nekom kazinu sa sebi ravnima. Od kuće Smekja svakog mjeseca treba da dobije 36 dukata za garderobu i druga zadovoljstva, kako bi se svuda, kao rođena plemkinja, svojim ugledom ponosila.⁸¹

Pri sticanju posjeda, tokom XVII i XVIII vijeka porodica Smekja, (prije svih Vicko Petrov i sinovi) sticala je svoja odličja, time i ugled što joj je, vjerovatno, pružalo veliko zadovoljstvo u trajanju skoro tri vijeka. Međutim, teško je imanje bilo sačuvati u uslovima iseljavanja iz Boke Kotorske (u Veneciju), kao i izumiranja onog dijela porodice koji je ostao u Perastu. Prekrasna palata Smekja se, kao i barokna palata Bujović, nameće pogledu iz Zaliwa, građena s ljubavlju za sinove i potomke, promijenila je vlasnike 18. januara 1923. godine. „*Preda mnom, dr Ardojem Jovovićem, notarom u Kotoru, pristupiše meni lično poznata gospoda...*“ Naime, pomenute godine, 1923. posredstvom advokata Stefana Đurovića kao punomoćnika, Frano- Emil Smekja pok. Tripa i Atilio Smekja pok. Tripa, tada nastanjeni u Zagrebu, sa kupcima iz Perasta sklopili su ugovor o prodaji svojih djelova kuće, pristaništa i neke ruševine za cijenu od 13 hiljada kruna. Kupci su bili: Anton Ivov Bogišić, trgovac iz Perasta; dr Dušan Guzina pok. Lesa, liječnik u Perastu; Kosto Balaban pok. Marka, trgovac i posjednik u Perastu; Grgur- Mato Bogišić Ivov, trgovac u Perastu; Jerolim Brajković Ivov, zidar u Perastu; Augustin Dobroević pok. Antona, posjednik u Perastu; Lazar Protić pok. Milutina, viši porezni upravitelj u Perastu; Miho Brajković pok. Đura, posjednik u Perastu; Anton Matković pok. Krila, pisar finansijske uprave, sada u Starom Bečeju; Božo Bogišić Ivov, pomorski kapetan u Perastu; Mato Cvitanović pok. Antona, trgovac u Perastu; Mato Tante pok. Antona, trgovac u Perastu; dr Filip Lazarević Savov, liječnik u Kotoru; Andro Fischtziura pok. Mata, trgovac u Perastu; Ljubomir Protić pok. Milutina, rezervni pješadijski potpukovnik u Perastu; Andro Marković Antonov, sudski kancelist u Perastu; Slavo Krivokapić pok. Lesa, trgovac u Perastu; Julian Marković Antonov, drvodjelac u Perastu.⁸²

⁸¹ IAK, SN CLXXI, 170-171.

⁸² IAK, SN CCLXXIII, 2197.

Na kraju bismo se vratili palati u Bijeloj o kojoj smo, na početku ovog članka imali dvojake podatke. Osim već navedenih autora, po kojima je palata u Bijeloj pripadala porodici Burović-Zmajević a ne Smekjama, treba navesti P. Butorca kao relevantnog istraživača koji je za istu palatu napisao da je to palac Burović- Zmajević.⁸³ Svaku sumnju da je palata u Bijeloj pripadala porodici Smekja raspršila je katastarska karta iz 1838. godine koju smo ljubavnošću mr arh. Zorice Čubrović dobili na uvid. Na karti, pored ucrtane zgrade sa zelenom površinom, na samoj morskoj obali, može se vidjeti lokalitet pod nazivom *Burović*.

U današnje vrijeme, kada više nema posjeda Smekja, te moćne peraške porodice, zar nije dovoljan pogled na sačuvanu i impozantnu palatu u Perastu da bi se njihova prošlost vrijednovala na savremeni način i u neke moderne svrhe?! Mi smo ovim člankom željeli samo podsjetiti...i, podstaći na razmišljanje... Uostalom, porodica Smekja imala je svoju kuću u Perastu već 1610. godine. Kotorski plemić Luka Tripunov Buća 7. decembra te godine u njoj je sastavljao svoju oporuku.⁸⁴

---

⁸³ P. Butorac, *Kulturna povijest...* str. 299., „I Zmajevići su imali na svom imanju u Bijeloj lijep ljetnikovac kraj mora, pokraj crkvice sv. Petra, kasnije posjed Burovića, pa Zlokovića.”

⁸⁴ IAK, SN LXXXVI, 590.

Palata Smekja u Perastu

Detalji glavne fasade palate Smekja

Natpis na novom krilu palate Smekja

Posjed porodice Burović na katastarskom planu Bijele iz 1837.

Anita Mažibradić

OLD FAMILY SMEKJA OF PERAST AND THEIR ESTATE

Summary

In the Court-Notarial files kept in the historical Archives of Kotor, the surname Smekja (Smecchia) appears as early as in the 14th century. In the late 16th century Tripo, son of the deceased Petar called Smecchia, had his own vessel and was engaged in maritime trade, like many inhabitants of Perast, shipmasters and owners. On the very border of the territories under Ottoman Empire, they started sailing early, either keeping watch with their vessels around the Bay for the purpose of protection from the Turkish and pirate ships, or taking part with their vessels in Candian or Morean War on Venetian side, or by the system of „terziaria” traded in Mediterranean and other ports in order to support their families. The role of Perast is very important during the siege and liberation of Herceg Novi from the Turkish reign in 1687. On that occasion the Perast families– Zmajević, Bujović, Burović, Bronza, Smekja and the others got from the Venetian Republic as reward large complexes of land on Herceg Novi Riviera, though they already kept that land as theirs. Whether they got it as gift, earned or bought with their own funds, the members of Smekja family had in the 18th century countless estates along the coast from Herceg Novi to Morinj, and also the whole of Stoliv, Lepetane, Lastva and on the territory of Tivat. Their new house in Perast is recorded as early as in 1754. Their summer residence was in Baošići; it could be that another stately house in that place was also theirs. One branch of the family had a house in Kotor. In maritime affairs the outstanding members were Vicko Smekja (died 1762) and his son Petar Smekja (1724-1767), who with his vessel „Leon Coronato” connected Venice with the Baltics. The vessel was destroyed in fire during the battle with pirates, when Vicko’s brother Krsto Smekja died. It must have been before 14 December 1748 when the Venetian doge Pietro Grimani awarded the title of count to Vicko Smekja and his legal children, as well as to the sons of Krsto Smekja and their male successors. This family, after the Zmajevićs, made the greatest contribution in furnishing and decoration of Our Lady of Škrpjela and other churches in Perast. In 1923 brothers Frano-Emil and Attilio of the deceased Petar Smekja, at the time in Zagreb, by power of Attorney, sold to certain number of inhabitants of Perast their parts of the stately mansion Smekja in Perast. Although the Smekja family started emigrating early (Venice, Zagreb), they left brilliant traces in the field of maritime trade, politics, art and social life of Perast.

Марија ЦРНИЋ-ПЕЈОВИЋ

СТОЧАРИ И ГРАДИТЕЉИ становници руралних насеља херцеговског краја

Кључне ријечи: рурална насеља, херцеговски крај, стока, испаша, зидар, клесар, каменорезац

Живот становника руралних насеља херцеговског краја у прошлости био је највећим дјелом везан за природне и климатске услове зато су они прије свега били сточари, обрађивачи камена и градитељи. Недовољно добрих пасишта доводило је до инцидената међу сусједним селима и шире. Природна средина је пружала обиље кречњака, а становници овога краја користили су га за свакодневне потребе. Зидари, клесари и посебно каменоресци били су познати и изван свога завичаја као вјешти градитељи чији радови и данас привлаче пажњу и својом естетиком.

Недовољно техничко-технолошких сазнања, мале површине плодне земље као и недостатак воде су чиниоци који су опстанак становника бокелских руралних насеља у прошлости довели у готово искључиву зависност од природе и климатских услова. Природни амбијент обилавао је каменом: због суше у љетњем периоду и слабе вегетације по кршевитом терену, гладне године биле су чести пратиоци живота. Становник обалских руралних насеља имао је додатну могућност коришћења богатих плодова мора и бављењем поморском трговином. Поред природних услова, економски развој, политички и друштвени живот знатно су зависили и од историјских догађања. Смјена господара и кратки период самосталности до половине двадесетог вијека, осјећа се до наших дана. Не треба заборавити да је Херцег Нови најмлађи средњовјековни град на источној обали Јадрана настао између два веома развијена урбана насеља Дубровника и Котора. Један вијек развоја овога града под босанским владарима као његовим оснивачима наставља се двовјековном владавином Турака који доносе нову културу у свим областима живота и ново ус-

тројство власти и друштвених односа. За то вријеме источни дио Бокоторског залива са развијеним урбаним Котором и насељима Пераст, Прчањ, Доброта налази се под влашћу Венеције која од краја 17. вијека господари читавим Заливом. Од тада Бока дијели заједничку историјско-политичку судбину. Наведени историјски догађаји до данашњих дана оставили су трагова у грађевинарству, обичајима, ношњи, језику, вјери, менталитету. Рисански крај дијелио је судбину са херцеговским крајем. Зато ако посматрамо цјелокупну прошлост Боке, посебно од 14. до краја 17.вијека могли би констатовати да постоји условни назив Бока и Бока Которска. На примјер палате помораца налазимо само у источном дијелу Боке, а народна ношња Доброћана која се данас користи у туристичке сврхе као бокелска никада није била у употреби у сјеверозападном дијелу Залива, што је било условљено историјским збивањима.

Становници руралних насеља херцеговског краја били су сточари и земљорадници. Уз бављење пољопривредом знатан број њих били су врсни зидари, клесари и каменоресци, познати и ван свог завичаја.

Сточари

*Док је оваца биће и новаца. - Да није козе мање би било буре. - Коза је крава сиромаша. - Ако сам тић йродао краву нисам мога йашињака. - У кући му чедо не йлакало више куће сйадо не блејало.*¹

У Боки Которској и у сусједним крајевима сточарство је једно од најстаријих занимања. Називи за стоку у Боки су: *сйока*, *марва*, *живо*, *бладо* и показују однос и значај који је стока имала за становнике овога подручја.

Гајење стоке доносило је вишеструке користи. Стока је увијек била на цијени па је трговина стоком доносила знатне приходе не само од продаје меса, посебно сушеног козјег –*кашйрадине*, већ и сира, коже и вуне. Дobar дио својих потреба сељак је подмиривао гајећи стоку. Поред житарица, кртоле и купуса, главна храна је било млијеко, сир, козје сушено месо. Кожа се користила за израду опанака и мјешина у којима се држала и производила посебна врста сира, а од вуне су се израђивали одјевни предмети и покривачи, као и познате *сйруке* које су служиле као одјевни предмет, а често у посебним приликама и умјесто лежаја.

Први значајнији подаци о сточарству у сјеверозападном дијелу Боке налазе се у катастру херцеговског и рисанског краја којег су израдили Млечићи 1704. године. Поред пописа земљишних парцела, грађевин-

¹ М. Влајинац, Пољске привреде у народним пословицама, Београд, 1925.

ских објеката, пописа чланова домаћинства катастар садржи и податке о броју крупне и ситне стоке, као и коња. Тада је у руралним насељима херцегновског краја пописано 3.600 становника и то у селима: Мокрине, Камено, Жлијеби, Мојдеж, Ратишевина, Сушћепан и Дреновик, Требесин, Топла, Поди, Брајковина, Мелјине, Казимир, Кути, Пресјека, Бољевићи, Ластва и Рујево, Миочевићи, Ђеновићи, Баошићи, Бијела, Крушевице, Репаји и Јошица; у тим селима било је 1.235 грла ситне и 3.037 крупне стоке, 21 јахаћи коњ и 42 товарна коња. Треба нагласити да је посљедњи *ѳалас* досељеника у овај крај стигао 2-3 године прије израде катастра јер је 1701. године утврђена граница између турске и млетачке територије у овом крају која је као државна граница са Босном и Херцеговином и Хрватском са незнатним измјенама на снази и данас. Постоје подаци о броју стоке на почетку 20. вијека за села: Мојдеж, Ратишевину, Камено, Мокрине и Жлијебе у којима је живјело 2.032 становника и гајило се 649 грла крупне стоке, 3.119 ситне, од чега 785 коза а остало овце, 7 коња и 2 мазге. Ако ово упоредимо са подацима за ова села прије два вијека када је у њима живјело 1.213 становника и гајило 437 грла групе и 1.280 грла ситне стоке и 16 коња, произилази да је почетком 18. вијека једно грло крупне стоке долазило на 2,8 становника и нешто више од једног грла ситне стоке, док је два вијека касније на нешто више од 3 становника долазило по једно грло крупне стоке и нешто више од једног грла ситне стоке на једног становника. Становници Крушевица и дијела Мокрина (Бијелићи, Петијевићи и Сврчуге) односно 193 власника стоке, према званичном попису сточног фонда Босне и Херцеговине 1910. године, посједовали су 30 коња, 22 мазге, 78 магараци, 437 говеда, 5.237 коза и 3.593 овце. На основу једног истраживања становници са истог простора пред Други савјетски рат имали су 636 товарних грла, 1050 говеда, 7.530 оваца и 16.570 коза, док су ова села (Крушевице и Мокрине) 1991. године имали 13 коња, 274 говеда и оваца и коза укупно 433 грла. Између два свјетска рата подаци о броју стоке се налазе спорадично и непотпуни су. Приликом оснивања земљорадничке задруге *Слоѓа* у Радованићима 1949. године 69 домаћинстава унијела су у задружну имовину поред непокретне имовине - земљишта и засада под маслинама и виноградима и стоку. Ови домаћини у задругу су унијели 44 коња, 22 магарца, 39 волова, 30 крава, 38 телаци, 171 овцу и 58 коза. Четири деценије раније у Радованићима је било 88 кућа са 286 становника који су посједовали 5 мазги, 59 говеда, 62 овце, 76 коза. Према подацима Републичког завода за статистику Црне Горе у општини Херцег Нови 1991. године било је у 26 насеља (осим градског подручја са предграђима Топла, Савина, Србина) 4.969 домаћинстава (и у граду 3.780) са 27.810 становника (и у граду 11.429). Те године пописано је у овим насељима 64

коња, 988 говеди (од којих на градском подручју 12) и 1.176 грла ситне стоке (овце и козе - од којих на градском подручју 21 грло).²

Колико је стока била на цијени код становнике подручја који је предмет интересовања у овом раду, као и њихових сусједа најбоље показују бројна документа из 18. вијека и раније, као и из 19. и прве половине 20. вијека која се односе на крађу стоке. Крађа стоке, али и напасање у туђем пасишту било је, прије свега, на граничном земљишту на којем је углавном живио с обје стране исти народ, али под другим господарем. Знатан број инцидената због стоке настајао је и на границама општина. Турци из Херцеговине, која је до 1878. године била под турском, а затим под аустријском и аустроугарском влашћу, често су плијенили стоку својих сусједа посебно Кривошијана и обратно. Исто тако су Црногорци често удружени са Кривошијанима *ускакали* у херцеговачка села, али и села херцегновског краја и одводили стоку. Исто је било и у вези испаше, јер се стока напасала у туђим пасиштима, без дозволе власника. Овакви поступци често су доводили и до употребе оружја, а било је и људских жртава. Бројне су жалбе оштећени упућивали турским, млетачким и аустријским властима због штета које су наносили њихови поданици. Леданичани, Кривошијани и Убљани одвели су Жљебљанима 400 грла ситне стоке и два дјечака – чобанина 1782 .године. Кнез села Камено Томо Кујачић пок.Јова поднио је пријаву против неких Црногораца и Кривошијана који су у сред дана покушали да украду 300 грла из села Камено. Том приликом дошло је до физичких обрачуна па су рањене двије жене из истог села и три Кривошијанина. Током 1789. па све до 1792. године одвијала се честа преписка између млетачке власти у Котору, сопраинтенданта Хектора Буровића из Херцег Новог, рисанске комунитаци, Кривошијана и Турака због крађе стоке Турцима, од стране Црногораца. Тако су Кривошијани украли 40 волова Хасан паши Галиотовићу из Требиња, а Црногорци напали Леденичане, однијели (одвели) им стоку и ранили кнеза. Кривошијани су се опет жалили на Турке тврдећи да су им за три године убили 17 особа, палили куће и пљачкали их, па су затражили заштиту. Рисанска комунитада жалила се млетачким властима да су им Турци напали петорицу пандура који су били на граници од којих су двојицу убили, одсјекли им главе и однијели у Требиње. У једном писму сопраинтенданта Стефана Вракјена из Котора ванредном провидуру у Котор говорећи о жалби Кривошијана на Турке описује њи-

² Г. Станојевић, Катастри Херцег Новог и Рисна, из 1704.године, Споменик 125, Београд 1983,3-96;С.Накиченовић *Бока*, Београд, 1913,359-360, 450, 453-54, 456, 464;В.Муришић, Крушевице (Сврчуге.Петивијевићи-Бијелићи), Београд,2000, 328, 329, 360, 361; Државни архив Црне Горе Цетиње, Архив Херцег Нови, (у даљем тексту АХ) Земљорадничка задруга *Слога* Луштица

хово сиромаштво и напомиње да се напади на пограничне Турке увијек приписују Кривошијанима, а не и Црногорцима зато што од њих не могу да се надају никаквој надокнади. Примјери, одабрани из 136 докумената, насталих само у периоду од 1789. до 1792. године казују да је стока била највриједнија роба у то вријеме, а крађа је била стална појава. Због крађа настајали су сукоби, а било је и примјеса политике и сукоба на вјерској односно, националној основи. Млетачка власт је због инцидента чинила све да се украдена стока врати, да би завладао мир на њеним границама према турској територији. Међутим, то је било веома тешко провести, што најбоље казује писмо рисанске комунитаци од 4. августа 1789. године да се украдена стока врати и кривци казне. Млетачка власт је прибјегла и драстичној мјери и затворила капетана и суђе рисанске комунитаци јер нијесу похватили кривце и вратили украдену стоку. У молби којом Ришњани траже да се пусте чланови комунитаци, такође наглашавају да они не могу бити одговорни за међусобне злочине Кривошијана и Турака који трају више од 40 година. Тек након три године је склопљен мир између Кривошијана и Требињаца, али је тешко закључити под каквим условима и колико је трајао, јер су документи оштећени. Венецији је било веома важно да не долази до сукоба на њеним границама посебно крајем 18. вијека када је њена моћ била у опадању. Након неколико година престала је и да постоји као држава.³

Бројни сукоби настали најчешће због *дерачине* и *лујешћине* и више убистава између становника рисанске и херцегновске општине ријешени су пресудама од стране 25 представника из цијеле Боке. Новембра 1848. године у Прчању је суд добрих људи засјео осам дана. Сукоби су настајали прије свега због крађе стоке, али и друге робе. Тако је једна пресуда гласила да син онога који је украо вола и коња оштећеног позове у кућу и изнесе на сто 20 талира, а да оштећени *узме њо својој честии*. Пресуда је била неуобичајена и стога што је тачком 55. *Бокешке сејенце* донесене у Прчању, било одређено да се за украденога вола плати 8, за краву 4, за јуне 3 талира, а за брава 1 фиорин и 20 крајцера. Судови добрих људи тога времена и за убиства изрицали су новчане казне, братимљења и склапање кумстава међу завађенима. Био је то најефикаснији начин да се спријече даљи сукоби и успостави дугорочнији мир.⁴

³ АХ Политичко управни млетачки архив (у даљем тексту ПУМА) ф.271,38; ф.280,240; (ф. 295. садржи о сукобима због крађе стоке од којих су коришћени 4,12,14,76,126 као и документа која су и објављена и то 20. од 136, односно само она која су писана ћирилицом. *Г. Комар, Документи млетачког архива у Херцег Новоме - љолићичко ујравни сјиси и Ћирилицка документи манастира Савина - 18. вијек*, Херцег Нови, 1998, и то док. 11, 18, 22, 42, 62, 124.

⁴ М. Црнић, Бокешка сетенца донешена на Прчању 1848.године, *Бока 1*, Зборник радова из науке, културе и умјетности, Херцег Нови, 1969, 100,104,106.

По једној званичној процјени са почетка 20. вијека за исхрану стоке у Далмацији било је потребно 13.480.000 квинтала сијена, а могло се сакупити 3.400.000. Да би једна породица у Боки могла прилично живјети потребно је било да има 100 *џрла марве и земље од 15 дана орања*, што већина није имала. Зато је веома обимна архивска грађа општине Херцег Нови у другој половини 19. вијека па до Другог свјетског рата о сукобима и спорењима међу становницима села због испаше у херцеговском крају, али и са њиховим сусједима. Нема ни једне године а да у вези тога не постоји десетак докумената. Неки спорови трајали су и годинама. Током друге половине 19. вијека спорови око испаше нарочито су били изражени на граници према Херцеговини у којима су учествовали становници села Суторине, Крушевица и дјела Мокрина који су припадали требињској администарицији с једне стране и с друге стране становници Игала, Мојдежа и дјела Мокрина који су припадали херцеговској општини. Нарочито је била у питању на овом дјелу граница на два локалитета Бјелотине и Доброштице. Нека акта казују да су Мокрињани откупили дио Бјелотине гдје су од давнина напасали своја стада. У вези напасања стоке из Далмације (којој је припадала и Бока) на пасиштима Босне и Херцеговине спорова је било дуж читаве додирне границе ових територија. У вези тога основана је била и мјешовита комисија која се састајала 1881. и 1883. године када је долазила и на лице мјеста да изврши разграничења. Ни до 1912. године ови проблеми нису ријешени. Тако је једном броју кућа Мојдежа херцеговачка граница била удаљена свега 100 *корачаја*. Вода за пиће и стоку налазила им се на херцеговачкој територији. *Инџерминисџеријална комисија* засједала је 1910. године у Бечу и требала је да настави са радом 1912. године. Сељани западног дијела Мојдежа послали су 1892. године молбу Поглаварству да се процијени штета коју су им нанијели Суторани на њиховом пасишту *Оширо*.⁵

Забране о коришћењу пасишта и воде за стоку доводиле су власнике у безизлазан положај, нарочито у сушним периодима. Први свјетски рат је прекинуо ове спорове, али на овом простору и даље је нерјешено остало право коришћења појединих локалитета у Суторини (која је до Другог свјетског рата припадала требињског срезу), на које су полагали право и Мојдежани и Суторани. Крушевчани су са Мокрињанима склопили 29. јула 1931. године споразум о коришћењу испаше и сијена у планини гдје су Мокрињани имали право испаше и косидбе од 1. маја до 10. августа. Од тада и Крушевчани. Међутим, Крушевчани су прекршили до-

⁵ М.Црнић Пејовић, Зимска испаша, Зборник радова са научног скупа *Традиционална народна култура у Црној Гори*, ЦАНУ, Подгорица, 2000, 100-101; АХ, општина Херцег Нови (у даљем тексту ОХ) 1892.Г.1023, 1187

говор већ прве године, па су се Мокрињани жалили херцегновској општинској управи којој су припадали. Управа Приморске општине није ништа предузимала против прекршиоца није чак послала ни процјени-теља штете. Како су прекршаји настављани херцегновска општинска управа обраћале се Среској испостави, али без резултата да би се 1935. године обратила Краљевској банској управи на Цетиње, наводећи да, због годинама вршених прекршаја и некажњавању прекршитеља, може доћи и до *крвопролића*. Те године су Мокрињани изабрали и пољара да надгледа коришћење пасишта и сјенокоса на територији која је била обухваћена споразумом из 1931. године. Пољар је морао положити заклетву у Среској испостави, а плаћала су га она домаћинства Мокрина која су користила сјено на *мокринским сјенокосима*. Идуће 1936. године изабран је нови пољар који је као и предходни нашао крушевачку стоку и истјерао их преко границе, чак и чобане пријавивши прекршај надлежнима. Неспоразуми и прекршаји споразума настављају се и 1938. године. На граници херцегновске и рисанске општине чести су сукоби међу сељанима Убала (које је до Другог свјетског рата припадало рисанској општини) и Камењана, и Жлебљана због испаше у убалској планини. Ови сукоби су трајали неколико деценија. Тридесетих година 20. вијека десет година је трајао спор између Сасовићана и Жлијебљана али није нађено коначно рјешење. Наиме, Сасовићани су трврдили да је *Брго* њихова својина што им по изјави сељана и мапи и припада. И једни и други су трврдили да на та пасишта имају право од памтивјека. До ових спорења, по свему судећи, је долазило и због тога што није била тачно утврђена граница између ових села, па у допису бр. 3111 од 31. децембра 1925. године општинска управа предлаже да се ништа не предузима у сличним случајевима док се не ријеша питање сеоских граница. На спорном предјелу једно вријеме је била забрањена испаша да би се обновила шума. О томе су водили бригу лугари, пријављујући прекршиоце и кажњавали их новчано. Око испаше у Доброштици сукобљавали су се Камењани и Мокрињани. Убљани су се једном приликом пожалили да су им Камењани покосили сијено.⁶ Мијењале су се власти у Херцеговини од турске до аустријске и аустроугарске, односно аустријске и аустроугарске на херцегновској територији, па све до Краљевине Југославије у чији су састав ушле обје територије, али неки спорови нису ријешени ни до Другог свјетског рата. Ново настали друштвени односи и економски развој послуре рата, бројна миграција становника из руралних насеља са обје стране границе, опадање значаја и броја стоке, све је то учинило да нестане потребе за бројним пасиштима.

⁶ АХ ОХ кут. 290.; М. Црнић Пејовић Зимска ...103.

Због недовољне испаше, посебно у љетњем периоду, ишло се у *из-гуиџ*. Многе породице са већим бројем чланова одлазиле су са стоком на више планинске предјеле и остајали до јесењих дана. Камењани су са стоком љети боравили на заједничком земљишту *За Врайлом*, Мокрињани су напасали стоку љети у Бјелотини и Доброштици, док су из Пријевора стоку одводили на Врбањ, Убле, Кривошије. Понеки Мокрињани би љети дали дио стоке на чување код кривошијских домаћина. Од некадашњих љетних станишта Крушевчана Ситнице и Врбања постепеним диобом породица и насељавањем на Врбању и Ситници данас су то два стална насеља. У оба насеља педесетих и шездесетих година радиле су школе, које су затворене због миграције становника. Електрична струја уведена је на Врбању 1981. године, а нешто касније у Ситници. Те године на Ситници је било настањених дванаест кућа са око тридест житеља, а на Врбању око шездесет становника у двадесет кућа. Данас се на Ситници налази гранични прелаз Црне Горе према Босни и Херцеговини. Изградња пута Требиње - Херцег Нови даје могућност за враћање становника у Ситницу гдје су се одувијек бавили земљорадњом и сточарством. На Врбању стално насељени баве се земљорадњом и продајом на херцеговској пијаци *мркве* (шаргарепе), *крџоле* (кромпира) и *бијелоџ зеља* или *џлавајџоџа* (купус), док стотинак викендица углавном стоје затворене.⁷

У зимском периоду становници планинских насеља оскудијевали су у храни за стоку, па су са стоком силазили ближе обали. Тако су становници и једне и друге регије били упућени једни на друге. На издиг је углавном ишла цијела породица, док су стоку зими чували чобани. Обично би два-три домаћина ангажовали једног чобанина. На издигу се користило властито или земљиште које је припадало цијелом селу, док се зими стока напасала на имањима одређених власника уз надокнаду, најчешће у натури. Зимску испашу Крушевчани су плаћали кромпиром и сиром. Како су они љети узимали на испашу стоку Суторана, ови су им услуге надокнађивали вином, уљем, сољу. Највише су на зимску испашу догонили стоку са Убала у Кумбор, Баошиће, Бијелу. Тако се у овим селима и у Бјелским Крушевицама, Подима, Ђеновићима, Сасовићима и око Херцег Новог 1922. године напасало 339 убалских оваца. Убљани су стоку зими догонили и у Костањицу, Рисан, Морињ, Буновиће. Крушевчани су стоку *зимили* у Мојдежу, Сасовићима, Кутима, Кумбору, Луштици, али и у Конавлима. Становници Кумбора због штете од стране убалске стоке упутили су 1872. године жалбу општинској управи уз напомену

⁷ М. Црнић Пејовић, Рурална насеља Ситница и Врбањ-катуни-стална и викенд насеља, Зборник радова *Село у Црној Гори*, ЦАНУ, Подгорица 2004, 461-498

да је више неће примати. Сељани Јошица одлучили су на сеоском збору 1892. године да недозвољавају догон убалске стоке на испашу и о томе обавијестили органе власти, који су им одговорили да уколико буде штета нанесена да туже власника стоке за надокнаду. Из архивске грађе можемо сазнати и да се стока са Убала и даље напасала зими у приморским насељима још десетинама година све до Другог свјетског рата.⁸

Посебно је било уносно гајење коза, нарочито за сиротињу, јер се коза могла уз мање улагања купити, а и лакше хранити јер је *брсѣила* дивље растиње и није захтијевала квалитетну пашу као овце и говеда. Коза је зато наносила знатне штете, прије свега младим стаблима воћака и шумском дрвећу, што најбоље илуструје народна пословица *Да није козе мање би било буре*. Због тога је власт у Боки доносила наредбе о смањењу броја коза на двије или три по кући или потпуној забрани. Подузимање мјера од стране власти за смањење штета од коза веома су ревносно подржавале многе сеоске управе. На сеоским зборовима честа тема је била смањење броја коза, а одлука су се морали придржавати сви у селу. Сељани Сасовића 1892. године донијели су одлуку да се дозволи паша, осим козама у *забран* – терен у брдо изнад Сасовића који 10 година није коришћен за испашу да би *зора ојачала*. Надлежни су одобрили ову одлуку сеоског збора. Исте године сељани сусједне Ластве и Пресјекке одлучили су да се дозволи испаша говеди, оваца и коња, али не и коза у *забран Уме*, што им је и одобрено. Сеоски збор села Јошице 8. марта 1925. године донио је закључке у осам тачака о држању коза, уз напомену да је прије четири године закључено да нико не смије држати више од двије козе, али општина Херцег Нови није одговорила на ту одлуку. *Козе ђо селу ђраве велике шѣиѣе, харају врѣове, винозраде и ђусѣоше зору*. Брига о природној средини од које су били егзистенцијално зависни и одлучни да је бране и сачувају веома је за похвалу. Тачком један ове одлуке ни један домаћин није имао право држати више од три козе, нити пуштати козе других власника на своме имању. Ако би се затекао већи број коза одлучено је да се одузму, продају и половина новца да власнику, а половина користи за поправку сеоских путева. Ако би неко затекао туђе козе на *својој земљи* морао је да их преда главару села, који од власника наплати штету и глоби га за свако грло стоке по 100 динара. Уколико власник не би одмах платио, главар би стоку предавао неком у селу да их чува уз 10 динара за свако грло на дан. Ако и након осам дана власник не би платио одређену суму новца главар је могао продати стоку најбољем понуђачу. Од добијеног новца је наплаћивана глоба и штета, као и накнада за чување стоке, а остатак је добијао власник који

⁸ АХ ОХ 1892.г.1440, 1453

није имао право приговора. Ако би неко био било чиме спријечен да доведе затечену стоку на свом имању главару, могао је довести свједока, али који му није био ближи род, а ако ни то не би могао, требао је да се закуне пред главаром. Уколико би се козе разбољеле и крепале док би их власник преузео, оштећени није могао наплатити штету, али није се могла наплатити ни глоба. Главар села био је дужан да води записник о све-му овоме као и евиндецију о наплаћеним глобама. Збор је сазивао на Св. Саву и подносио о томе извјештај. Новац добијен од ових глоба морао се утрошити на поправку сеоских путева. Ове закључке потписало је 34 домаћина. Сељани истог села су још 1893. године увидјели колику им штету наносе козе, па су на сеоском збору донијели одлуку о забрани испаше у своје атару коза са Убала.⁹

Када је 1953. године тадашња власт донијела забрану држања коза било је знатног негодовања и отпора, а и данас има мишљења да је то био главни узрок напуштања села, што је погрешан закључак. До наших дана остало је у сјећању да је једна Крушевка гонећи јарце (који су се први морали предати) у Игало пјевала:

*Друже Тийо, вођо скојеваца
Шћа ће нама козе без јараца...*¹⁰

Новонастали политички, друштвени и економски односи послје Другог свјетског рата, развој туризма и Бродоградилшта у херцеговској општини, миграције сеоског становништва, посебно младих који се све више школују на средњим, вишим и високим школама – све је то проузроковало смањење броја сточара и стоке, па нестају и егзистенцијалне потребе везане за пасишта, а самим тим и бројни сукоби међу становницима чији је опстанак зависио од добре испаше на херцеговском руралном подручју као и на сусједним теренима.

Градитељи

Становнике руралних насеља херцеговског краја камен је пратио од рођења до смрти. Сељак је био окружен каменим врлетима, вртачама и увалама плодне земље или са мало шуме. Кретао се каменим сеоским путевима, чувао стоку у кршу обраслом ниским растињем. Живио у каменим поплочаним кућама са каменим двориштима, у кућама подигнутим на кршу да би сачувао сваки комад плодне земље. У каменим поја-

⁹ АХ ОХ 18992.г. 165, 344; 39, 41,180; 1925.г. 676; М. Црнић Пејовић, Зимска... 109, 110

¹⁰ М. Црнић Пејовић, Рурална насеља ... 480

тама и оборима гајио је стоку, од камена изграђеним бистјернама сакупљао драгоцену кишницу, у каменим жрвњима и воденицама прерађивао житарице за крух, у каменим пилима чувао маслиново уље, подизао цркве од камена и најзад почивао у каменим гробницама. У таквом амбијенту сваки одрасли мушкарац поред пољопривредних радова вјешто је градио потребне објекте својој породици. Многи су по обављеним прољетним пољопривреним радовима код куће, клесали камен и зидали уз надокнаду и по удаљеним насељима. Били су то *самоуки клесари и зидари*. Издвајали су се вјештији *мајстори камена-каменоресци* у чијем је раду примјетан умјетнички таленат. Нема у овом крају узвишења, а да га не краси мања или већа камена црква дјело домаћих градитеља. Сеоска гробља красе надгробни споменици од домаћег камена богато украшени вјештим рукама каменорезаца, који због своје љепоте не остављају ни данас никога равнодушним.

Литература и архивска грађа дају нам незнатне податке о мајсторима камена. Истраживањем сам на терену, прије двије деценије, успјела да сакупим податке о начину њиховог рада, алату, удруживању као и њихова имена, све оно што нигдје није записано, и што би временом потпуно било избрисано. Велика је вриједност сачуваних радова, али не брига о њима и све већи број црних мраморних споменика по сеоским гробљима избрисаће радове самоуких каменорезаца. Знање о камену стицали су радећи поред дједа, оца, стрица, старијег брата, рођака, комшије. Најприје су аргатовали - радили као помоћници, па кад би показали знање у раду старији би их узимали као садруга. Тешко је направити подјелу између зидара и клесара, док се каменоресци у својим радовима издвајају. Обрадом камена бавили су се дјед, син, унук. Отац најпознатијег каменоресца Станка Лепетића, Вукадин, израдио је породичну гробницу. Станков син веома успјешно је почео да ради са оцем, али га је животни пут одвео другим пословима. Станков унук Станко (Крстов) завршио је Педагошку академију-ликовни смјер и одржао више самосталних изложби. У братству Поробића из Мојдежа, забиљежено је деветнаест зидара и клесара. Радове су изводили од домаћег камена којег су налазили у близини својих насеља. У селу Камено на локалитету *Силобаг*, у Крушевицама *Баре*, у Мокринама у близини школе, затим у Њивицама, Мојдежу, Малти. Велики број њих радио је изван свога завичаја, па се и данас у Херцеговини, Конавлима, Грбљу па преко Цетиња, Никшића све до Колашина и Пиве налазе њихових руку дјела. Одлазили су на рад у прољеће о Ђурђев дана удружујући се у групе по родбинској основи, пријатељству или знању и вјештини, а враћали се око Митров дана, а зависно од климатских прилика остајали и до Божића. Алат су израђивали сами, или код ковача. Прије двије деценије захваљујући помоћи бројних

информатора успјели смо отргнути од заборава преко тристотине имена ових мајстора из херцегновског краја који су дјеловали од половине 19. до половине 20. вијека. Може се извести закључак да се око двије трећине ових дјелатника рађало, живјело, радило и умирало у Мокринама, Мојдежу и Суторини, селима надомак и око Видовог врха. Да ли их је нека невидљива сила са Видовог врха надахњивала и повезивала са именом ненадмашним неимаром Дечана? Историјско-политичке и економско друштвене прилике нијесу дозвољавале да се издвоје појединци који би својим талентом и својим осјећањем за камен као дјела себе, макар приближно постигли славу Вита Которанина, остаће тајна.¹¹

Од бројних самоуких каменара издвојило се тридесетак каменорезаца својим квалитетним радовима од којих су ипак тројица најпознатији. Милош Вуков Лепетић постигао је велики углед у Црној Гори у којој је био главни надгледник градитељства у доба краља Николе од кога је добио чин капетана. Памти се да је због свог угледа и поштовања седамдесет пута кумовао. На Цетињу је крајем 19. вијека саградио најљепшу кућу, а затим у центру Подгорице гдје је умро 1916. године. Сахрањен је код цркве св. Ђорђа у Подгорици гдје је израдио породичну гробницу у духу радова свога завичаја.¹²

Самоуки руковођелац како се понекад потписивао Станко Лепетић рођен 1870. године у Мокринама, шеснаест година послје Милоша Лепетића, рођеног у истом селу. Израдио је десетине скулптура код цркве св. Варваре у Мокринама, неколико уклесаних и рељефно израђених људских фигура на коњу, у стојећем ставу или попрсја у народним ношњама, ликова светаца, оружја, алата, биљних елемената- највише винове лозе, до геометријских украса на надгробним споменицима. На неколико споменика налази се знак масонерије, уствари шестар и трокут чија израда се може тумачити на више начина: или је Станко Лепетић то израђивао по наруцби, будући да су многе надгробне споменике плаћали чланови породице који су живјели и радили у Америци или се враћали са извјесном сумом новаца (споменици су коштали колико и један во). Наручиоци су могли бити чланови масона. Радови Станка Лепетића издвајају се по својим складним пропорцијама, прецизности, финоћи израде и у разумној мјери употребе украсних елемената. Умро је у родном селу 1945. године. Памти се и по томе што је посљедњи у овом крају носио *бјелачу* - сукнену бијелу доламу.¹³

¹¹ М. Црнић Пејовић, Ковачи-каменари херцегновског краја, Годишњак Поморског музеја у Котору, Котор, 1993-1994, 121-125

¹² исто, 128-129

¹³ исто, 130-131

Милан Марић (1889-1971) из Малте (Суторина) бавио се камено-резачким послом преко 50 година, а научио га је поред ујака Станка Лепетића. Само на Зубцима израдио је 35 надгробних споменика.¹⁴

Списак зидара, клесара и каменореза који слиједи је изнесен по мјестима који су сложени по азбучном реду.¹⁵

Баошићи

Дабовић Лазара Митар

Бијела

Андрић Вицка Нико

Балабушић Драžo

Радовић Андрија

Радовић Јоко-Јово

Сеферовић Јова Бошко

Вуковић Бекан

Сеферовић Јова Андрија.

Ђеновић

Павловић Крста Радослав-Бебо

У приморским насељима: Бијелој, Баошићима, Ђеновићима и Кумбору пописани су зидари који су се бавили пословима градње, али није су били старосједиоци и стицали знање као остали у руралним срединама. Они су се доселили из Истре, Далмације и Словеније још за вријеме Аустро-Угарске али и двадесетих година 20. вијека. У Баошићима то је Павлић Стијепан, Бијелој: Вељачић Мата Лука, Видмар Марка Јосип, Пилаш Мата Иван, док су у Ђеновићима: Билкић Николе Јаков, Боретић Андрија, Боретић Ива, Борозан Армеров Мато, Гргурина Франа Франо, Дугина Винко, Ковачевић Антуна Паво, Краљевић Вука Антун, Пилаш Јурај и Михаило, и у Кумбору Блажевић Иван, Мужевић Михаила Франо, Радаковић Дане и Радочај Јована Петар.

¹⁴ исто, 131

¹⁵ Списак не би могао бити израђен без помоћи бројних информатора који су веома радо дали податке о мајсторима камена било да су им рођаци, комшије, пријатељи или сусељани. Свима им се и овом приком захваљујем. Нажалост у току двије деценије од времена када смо заједнички радили на записивању о дјеловању домаћих градитеља многи су од њих умрли, али у раду који је захваљујући њима објављен, без списка који се први пут овом приликом објављује, њихова имена су наведена и они о томе благовремено били обавјештени. Имена ћу навести азбучним редом и то прво оних који су веома много се ангажовали на сакупљању података: Андрић Божо, Вилон Мијо и Даница, Ђуровић Јанко, Лепетић Вуко, Мрачевић Јовица и Роса(Вишња), Муришић Милош, Радановић Госпава и Милован-Мишо, Радовић Недељко и Тушуп Ђуро(само је двоје од њих у животу). Вриједне податке сам добила и од :Безјак Милог(Максимилијана), Видовић Миша, Вуксановић Јелке, Гугољ Митра, Ђуровић Божа, Злоковић Максима, Зорић Недељка, Јунчевић Влада, Марић Миша, Милошевић Ника, Михајловић Ника, Накићеновић Анке и Душана, Обрадовић Милана, Павловић Вељка, Перчиновић Љубе и Јова, Познанивић Милеве и Ђорђине, Петијевић Милорада, Радановић Рада, Радмиловић Ђорђа (Ђока), Радмиловић Тодора, Режић Сава и Илије, Симић Олге, Стојковић Леса, Савић Гојка, Шапурић Естере, Тушуп Максима, Чуквас Неда и Чепрњић Јова (по мојим сазнањима од њих 22. у животу их је шесторо)

Жлијеби

Ђуровић Бошка Неђељко
 Радмиловић Сима Крсто
 Радмиловић Шпира Лазар
 Шкоро Тома Крсто
 Шкоро Марко
 Шкоро Марка Ристо

Камено

Обрадовић Новака Васо
 Вуковић Душан
 Кујачић Вука Марко
 Мандић Сава Александар-Лесо
 Обрадовић Новака Петар
 Стијепчић Максима Ратомир

Крушевице (Бајкове)

Вавић Гаврила Глиџо
Павловић Божја Сџево
Томашевић Маркише Вуле
Томашевић Сава Крстио
 Вавић Пуро
 Дабовић Трипка Илија
 Дабовић Милана Никола
 Дабовић Стевана Трипко
 Милошевић Гаја Крсто
 Милошевић Перо
 Муришић Марка Јово
 Павловић Драга Данило
 Павловић Гајо
 Радовић Марко -Беко
 Радовић Глига Перо
 Томашевић Драга Васо
 Томашевић Андрије Симо
 Томашевић Пера Симо
 Томашевић Стеван

Кути

Ђуровић Вида Јован
Оџурлић Драџа Ђуро(Ђорђе)
Радмиловић Вуко

Вуксановић Ј.Андрија
 Љубомирац Ђуро
 Марић П.Драго
 Накиченовић Игња Ђуро
 Ногуловић Јован
 Ногуловић Стевана Мићо
 Огурлић Ђура Драго
 Песторић М.Драго
 Песторић Лазар Лако
 Радмиловић Лазара Митар
 Радмиловић Тодора Симо
 Радмиловић Тодор
 Радмиловић Вука Славомир
 Сеферовић Ђуро
 Сеферовић Нико

Мојдеж

Шабовић Мића Вуко
Шабовић Марка Новак
Шабовић Вука Обрад
Унковић Ђура Крстио
Унковић Ђура Шџиро
 Андрић Рада Бранко
 Андрић Рада Јоко
 Андрић Марка Милан
 Андрић Јока Раде
 Брајевић Васо
 Брајевић Пера Гојко
 Брајевић Стева Ђуро
 Брајевић Марка Јово
 Брајевић Николе Јово
 Брајевић Марка Лазар
 Брајевић Ђура Лако
 Брајевић Ђура Марко
 Брајевић Ђура Никола
 Брајевић Вида Перо
 Брајевић Ђура Стево
 Брајевић Јока Стево
 Брајевић Тодор
 Велаш Сима Ђуро
 Велаш Јока Мијо

Велаш Ђура Симо
Вилов Ђура Гојко
Вилов Мија Милан –Ђуро
Вилов Милана Мијо
Вилов Тодора Јово
Влаовић Богдана Јован
Влаовић Митра Јован
Влаовић Пера Мићо
Влаовић Митра Никола
Влаовић Васа Пеко
Влаовић Ђура Стеван
Вујовић Пера Гојко
Вујовић Пера Млађен
Зипанчић Вука Милан
Зорић Јока Ђуро
Зорић Ђура Лазар
Котлаш Стева Јован
Котлаш Томо
Котлаш Шпиро
Кулиновић Васа Душан
Кулиновић Гојко
Кулиновић Јован
Кулиновић Крста Тодор
Мркајић Јова Сава
Поповић Јова Данило
Поповић Стевана Ђуро
Поповић Мила Младен
Поповић Милана Урош
Поробић Марка Андрија
Поробић Војина Васо
Поробић Васа Војин
Поробић Јова-Јола Вуко
Поробић Рада Вуко
Поробић Мића Глиго
Поробић Вука Данило
Поробић Петра Драго
Поробић Вука Јово
Поробић Крсто
Поробић Драга Максим
Поробић Драга Миливој
Поробић Глига Мирко

Поробић Трипка Мићо
Поробић Вука Павле
Поробић Вука Раде
Поробић Вука Филип
Поробић Марка Шћепан
Радунчић Тодора Душан
Радунчић Илије Тодор
Режић Митра Видо
Режић Петра Илија
Режић Крсто
Режић Крста Милан
Режић Митра Перо
Шабовић Лзара Мићо
Шабовић Ника Перо
Шабовић Филиупа Саво
Шабовић Лазара Филип

Мокрине-Сврчуге

Бијелић Јовице Јанко
Бијелић Гаја Лука
Косић Јова Васо
Косић Новака Душан
Косић Јован
Косић Јова Лука
Косић Перо
Лейејић Ника Алекса
Лейејић Вукадин
Лейејић Вука Милош
Лейејић Вукадина Сћанко
Пејијевић Илија
Пејијевић Тодора Марко
Тушуй Видака Рисћо
Тушуй Глига Рисћо
Бијелић Марка Васо
Бијелић Јова Крсто
Бијелић Мића Крсто
Вучковић Тодор
Гојковић Обрена Јово
Гојковић Милана Јово
Гојковић Ђура Марко
Гојковић Милана Ранко

Гојковић Тодор
 Ђурђевић Никола
 Јачеглав Марка Јефто
 Косић Вуко
 Косић Јова Гојко
 Косић Илија
 Косић Ђурана Јован
 Косић Петра Јово
 Косић Тома Јово
 Косић Луке Марко
 Косић Тодора Мирко
 Косић Илије Раде
 Косић Мирка Раде
 Косић Николе Ристо
 Косић Тодора Стево
 Косић Вука Трипко
 Косић Душана Часлав
 Косић Вука Шпиро
 Кривокапић Стево
 Лазаревић Пајо
 Лепетић Ника Алекса
 Лепетић Јока Марко
 Лепетић Милан
 Лепетић Мићо
 Лепетић Јова Никола
 Лепетић Мића Никола
 Манојловић Јово
 Манојловић Јова Крсто

Манојловић Јова Саво
 Мишевић Стева Лабуд
 Мишевић Лабуда Стево
 Петијевић Благоја Гајо
 Петијевић Рада Гајо
 Петијевић Илије Стево
 Прлаин Глиго
 Прлаин Никола
 Радановић Марка Јово
 Радановић Луке Никола
 Радановић Никола
 Радановић Обрен
 Терзовић Марка Перо
 Тушуп Обрена Богдан
 Тушуп Милоша Божо
 Тушуп Тодора Ђуро
 Тушуп Гојка Марко
 Тушуп Јока Марко
 Тушуп Ђура Митар
 Тушуп Андрије Обрен
 Тушуп Вула Перо
 Ђеранић Голуба Никола
 Ђеранић Митар
 Чучковић Мата Никола
 Шубара Ђура Обрад
 Шуберић Вула Крсто
 Шуберић Ника Радован
 Шуберић Ника Трифко

У попису одраслих мушкараца са Мокрина који је сачињен 1808. године налазе се и *мајсџори од камена* или како за једнога пише *мајсџор од куће*, а то су:

Гачанин Андрија
 Гачанин Перо
 Лепетић Лазо стар 60 година што значи да је рођен 1748. године
 Прлаин Саво
 Радановић Перо
 Гојковић Јово са два брата, један *мајсџор од куће*.

Поди

Тошић Ника Јово

Ратишевина

Лепетић Косто
 Радовић Николе Андрија
 Радовић Никола
 Радовић Тома (Томичин) Перо

Суторина (Пријевор, Малта,
Жвиње)

Марић Јована Милан

Беко Лазара Вуко

Беко Ђура Никола

Беко Крста Петар

Беко Крста Шпиро

Гугољ Шпира Стево

Јанчић Тодора Душан

Јанчић Вукала Милош

Катић Марко

Коњевих Милоша Гајо

Коњевих Благоја Ђуро

Коњевих Драга Ђуро

Коњевих Ђура Милан

Коњевих Тома Милош

Коњевих Драга Раде

Коњевих Ђура Славко

Лучић Богдан

Лучић Ђура Новак

Лучић Васа Пеко

Марић Крста Владо

Марић Јована Крсто-Кико

Марић Лазара Крсто

Матијашевић Андрије Васо

Матијашевић Николе Јово

Матковић Благоје

Мрачевић Крста Јовица

Мрачевић Вука Крсто

Мрачевић Вука Лазар

Мрачевић Вука Лука

Мрачевић Крста Пеко

Мрачевић Вука Тодор

Мрачевић Ника Шпиро

Раданових Николе Владо

Раданових Мића Марко

Раданових Вука Никола

Раданових Крста Никола

Раданових Сава Перо

Чепрњић Мила Илија

Чепрњић Илије Жарко

Чепрњић Илије Михаило

Шкобаљ Николе Јово

Шкобаљ Андрије Крсто

Шкобаљ Јова Перо

Шпирто Јова Перо

Поред неких од наведених у списку Суторине у монографији *Пријевор* налазе се имена и сељана овог насеља који су били пољопривредници и зидари:

Влахових Божја Крсто

Влахових Јова Никола

Беко Пера Тодор

Божових Јован -Јово

Божових Ника Лука

Влахових Јоко

Влахових Јока Саво

Влаових Косте Ђуро

Влаових Васа Јово

Влаових Гаја Душан

Гугољ Николе Петар

Дерић Никола

Коњевих Рада Митар

Коњевих Илије Крсто

Коњевих Крстов Илија

Коњевих Нико

Коњевих Сава Васо

Марић Тома Вуко

Марић Тома Лазар

Марић Крста Саво

Марић Крста Јово

Марић Шпира Јован

Раданових Ника Обрен

Раданових Јока Мићо

Раданових Сима Јово

Раданових Мира Василије

Радановић Шпира Саво
Шкобаљ Јова Андрија
Шкобаљ Крста Илија
Шкобаљ Јова Тодор
Шпирто Пера Марко

Сушћепан

Пантовић Лазар

Убли

Савић Гојко (Убли-Ђеновићи)
Савић Марка Сїево
Вуковић Тодора Благоје
Вуковић Бекан Јока Андрија
Павловић Обрена Видо

Павловић Митра Петар

Херцег Нови (Топла, Игало)

Ростовић Стева Вељко
Ростовић Стефан
Ђурић Драго
Ђурић Јова Илија
Ђурић Лука
Ђурић Јово
Ђурић Симо
Предузимаи
Ђеранић Глиго
Ђеранић Глига Лука
Ђеранић Јово
Ђурић Васо¹⁶

У документима, углавном у бирачким списковима из тридесетих година 20. вијека и на основу казивања информатора у зидаре могу се убројити и слиједећа лица који нијесу били старосједиоци и који су живјели у граду, стога их нијесам уврстила у списак домаћих мајстора камена. Није било могуће за све њих утврдити када су и одакле дошли и да ли су се стално овдје населили. Познато је да је један броју њих овдје се стално настанио и да ту данас живе њихови потомци. Највећи број њих

¹⁶ У списку су наведена 356. имена од којих 18. у обалним насељима и 22. у граду су зидари али који не припадају по неким елементима зидарима, клесарима и каменоресцима којих је у списку 316. По мјестима је веома различит број мајстора од камена: Баошићи 1, Бијела 7, Ђеновићи 1, Жлијеби 6, Камено 6, Крушевице 19, Кути 18, Мојдеж 79, Мокрине 82 (са 6. који су радили почетком 19. вијека), Поди 1, Ратишевина 4, Суторина 73, Сушћепан 1, Убли 6. и у граду 7. и 4. предузимача од којих су неки предходно били зидари и клесари, а сем једнога рођени су у руралним насељима Од 316. мајстора од камена из три насеља: Мокрина, Мојдежа и Суторине их је 235 или око 74% а у осталих 12. насеља 81. У осам насеља дјеловало је тридесет и девет каменорезаца и то у: Бијелој 5, Каменоме 1, Мојдежу, 5, Ублима 3, Мокринама 15, Крушевицама 4, Суторини 3. колико и у Кутима. Постоји могућност да је извјестан број мајстора камена који су живјели и дјеловали од половине 19. до половине 20. вијека заборављен па није било могуће доћи до њихових имена, али сматрам да је тај број занемарљив те ови подаци дају реалну слику мајстора од камена – становника руралних насеља земљорадника и градитеља. Д. Радојичић, Архитектура каменних плоча, Традиционална народна култура у Црној Црној ЦАНУ, Подгорица, 2000. 161-175; иста, Рад херцеговских зидара од 1797. до 1813 год. на грађевинама у Боки Которској, Зборник радова са научног скупа Уједињење Црне Горе и Боке Которске 1813-1814, Титоград, 1991, 247-253. гдје се помињу зидари из тога периода; М. Црнић Пејовић, Деведесетпето годишњица освећења српско православне цркве св. Арханђела Михаила у Херцег Новоме, Зборник *Бока* 26, Херцег Нови, 2006, 201-215; Ј. Влаховић, Пријевор, Београд, 1997.

доселио се из Словеније, Истре и других дјелова Далмације крајем 19. вијека и двадесетих година 20. вијека. Напомињем да Бонтурин Паско је старосједелац који је живио у близини хотела *Плажа* (са западне стране) у Херцег Новоме гдје је имао кућу и земљиште и био добар зидар; стицао је своје знање о зидарским вјештинама на други начин јер је живио у граду, па га нисам сврстала међу *мајсторе камена*. Доринос ових зидара је значајан и на њиховим, као и знањима и искуствима *мајстора од камена* училе су нове генерације градитеља од квалификованих радника, грађевинских техничара до инжењера, посебно у годинама послје Другог свјетског рата. У Херцег Новоме су у периоду од краја 19.вијека па поједини и до шездесетих година 20. вијека радили као зидари :Анић Мата Анте, Бајић Јаков, Барбарић Ђура Стијепан, Белшак Јосип, Белшак Мартић, Бирса Јосип, Бонтурин Паско, Гржац Иван, Гржичић Томо, Ивеша Антун, Коломбо Амброза Владимир, Марин Јосип, Петрић Ивана Јозо, Рајић Анте (Антун), Ристић Владимира Јован, Север Антуна Ђуро, Север Перо, Синчић Ивана Иван, Стојановић Митар, Цибер Игњација Алојз, Штифан Роко и као предузимач Пицел Фрањо, од којих поједини потомци и данас живе у овом крају.

Становник руралних насеља херцегновског краја поред сточарства и земљорадње бавио се и обрадом камена који је био његов стални животни пратилац. Извјестан број становника живио је полуномадским животом. Љети одлазећи са стоком на веће надморске висине у потрази за испашом гдје је боравио понекад и до шест мјесеци, зими мањи број њих боравили су са стоком на испашу у приморска насеља. Велики број њих поред бављења земљорадњом и сточарством били су добри познаваоци камена којега су вјешто обрађивали градећи бројне објекте код куће, али и у удаљеније крајеве. Уколико су радили у Конавлима долазили би суботом кући, али ако су били ангажовани на градњи у Колашину или Пиви остајали су на раду од маја до октобра, а ако би радили у Грбљу или Конавлима радили би понекад и до Божића. Њихових руку дјела, било да су објекти за становање, цркве, мостови, надгробни споменици које су превасходно израђивали највјештији – каменоресци и данас привлаче пажњу посматрача. На данашњим и будућим генерацијама, прије свега посленицима у култури, али и туристичким радницима је обавеза да вреднују њихова дјела и адекватно их заштите и репрезентују због њиховог културног и историјског значаја, као дјела народног градитељства и као дио свеопште културне прошлости.

Marija Crnić Pejović

**STOCKBREEDERS AND MASONS:
Inhabitants of Rural Settlements of Herceg Novi Region**

Summary

In the time of undeveloped technical-technological achievements the inhabitants of rural settlements of Herceg Novi region depended on natural conditions and climatic circumstances. Quality of soil and configuration of land surface directed them towards stockbreeding that brought manifold benefit. Poor vegetation and shortage of water reduced the area convenient for grazing and making hay, so the stock would often be grazed on other people's terrains causing frequent conflicts among the inhabitants of almost all villages, whether they belonged to the same administrative unit, or state, or did not. Inconvenient conditions during summer forced the stockbreeders to go with their herds to areas of higher altitude or to give a part of their stock to graze in the villages there. During winter the stockbreeders drove their herds to the pastures in coastal settlements.

The inhabitants of rural settlements besides stockbreeding and cultivation of land were engaged in dressing stone that they used for everyday needs from houses to tombstones. Builders, carvers and in particular stone-masons from the region of Herceg Novi worked and were also esteemed and known out of their homeland. They learnt stone carving from their fathers, relatives, neighbours and thanks to their gift produced enviable art objects which still attract attention. A list of masters of stone carving who worked from the middle of the 19th till the middle of the 20th century and several from earlier periods, is attached to this paper.

ПРИЛОЗИ

Славо СТОЈКОВИЋ

ПРИЛОЗИ ЗА БИОГРАФИЈУ АРХИМАНДРИТА СЕВАСТИЈАНА ДАБОВИЋА

Нема одговора на питање да ли је један од наших највећих теолога Николај Велимировић у манастиру Савини замислио своје, можда, најбоље дело „Религија Његошева“. Зна се да је млади Николај, почетком прошлог века био вероучитељ у Херцег Новом, јер је о томе оставио писане трагове. Писаних трагова о боравку у родном крају својих редитеља на жалост нема кад је реч о архимандриту Севастијану Дабовићу (1863. Сан Франциско, Калифорнија – 1940. манастир Жича, Србија) чији су се родитељи родили у Сасовићима изнад Зеленике и попут многих отишли на пут без повратка у Америку далеке 1853. године. Њихов син Јован, који је име добио вероватно по св. Јовану, крсној слави Дабовића, на енглеском Џон, у монаштву Севастијан, у Херцег Нови је дошао неколико дана пред упокојење, крајем новембра 1940. године. Без превеликог ризика може се рећи да се помолио у манастиру Савина, али да ли се попео до родне куће својих родитеља, Илије и Јелене, неколико километара навише, према Орјену, веродостојних података, засад, на жалост нема.

Животна прича Севастијана Дабовића, првог српског свештеника, који се родио у Америци и првог поглавара српске православне мисије у овој земљи, једна је од најпотреснијих у српском народу и Српској православној цркви.

На попису становника Сан Франциска, с почетка друге половине претпрошлог века, налазе се породице Елије (Илије) Дабовића и његовог брата Николе са укупно 18 чланова. Илија је са супругом Јеленом и двоје деце из Сасовића дошао у Америку 1853. године пошто је „Панамски мореуз прешао на магарцу, а до Калифорније допловио бродом“. У новој домовини добио је још петоро деце, од којих је Јован односно Џо треће дете по реду, рођен 9. јуна 1863. у Сан Франциску. Илијин брат Никола, грађанин Сан Франциска је 1857. са супругом Марином и седморо деце „забележен“ у „Сан Франциско дејлију“. Колико је тешко, практично не-

могуће, потпуније истражити националну и верску припадност досељеника из српских крајева тога времена, потврђује и пример браће Дабовића. За Илију се пише да је дошао из Русије, а за његову супругу Јелену, као и двоје најстарије деце, Лујзу и Стефана, из Славоније. Његов брат Никола и снаја Марина су „из Аустрије“, а за осталу децу – изузев Лујзе и Стефана – рођену у Америци, као земља рођења стоји – Калифорнија. Капетан Стеван Милашиновић из Новог добио је од Беча високо одликовање за то што је 1830. први развио аустријску заставу на америчком континенту. Србин из Лике Никола Тесла по доласку у САД (1884.) „уписан“ као Аустријанац, а Србин из Војводине Михаило Пупин (1874.) као Мађар.

Мали Јован, односно Џо Дабовић, замонашио се у 12. години и добио име Севастијан у Руској православној цркви, пошто Српска православна црква, све до 1921. у Америци није имала своје епархије.

„Руска православна црква већ је дуже време била присутна у Америци зато што је Аљаска била руска територија све до 1867.“ наводи Кринка Видаковић Петров у студији „Срби у Америци и њихова периодика“ (Институт за књижевност и уметност, Београд 2007.) У време пристизања првих српских досељеника, Руска православна црква била је организована и имала епархију (алеутско-аљасканску) која је покривала и Калифорнију. Новодосељени Срби били су природно упућени на Руску цркву ради задовољења својих духовних потреба, а посебно због сличности обредног језика“.

Руска духовна мисија деловала је на Аљасци почев од 1794. године.

Без превеликог ризика може се претпоставити да су малом Џоу односно Јовану, отац или стриц, причали о њиховом родном крају Сасовићима у Кутима, за које Нико Луковић у монографији „Бока Которска“ пише да је био „права пјесма природе“ и да „није чудо што су га Турци тешка срца оставили“. Посебно је било тешко турским булама (женама) које су плачући понављале: „Ао Кути, златни скути, ао Поди златни столи“. Зна се да су Дабовићи из Сасовића, стотинак година раније, дали још једно истакнуто духовно лице, архимандрита манастира Савине. Градња велике цркве у Савини, посвећене Светој Госпођи, почела је 1777, а две године касније цркву је осветио архимандрит Инокентије Дабовић. Желећи после градње да је живопише, архимандрит Инокентије са братијом обновљеног и прелепог манастира склопио је уговор са живописцем попом Симеоном Лазовићем и његовим сином Алексијем 2. јула 1795. године и врло је вероватно да су управо посредством архимандрита Дабовића, отац и син Лазовићи, на божјим вратима цркве Св. Срђа и Вакха у Подима, надамак манастира Савине, 1803-1804. ослика-

ли ликове Светог Саве и Светог Симеона. „Честа појава Срба светитеља у овим западним крајевима сасвим је разумљива ако се има у виду да су управо ове области биле изложене јаком притиску католичког прозелитизма“ написао је академик Дејан Медаковић.

Манастир Савину звали су „втори Јерусалим“ јер су се овде „извршавала сва церковна правила како у Јерусалиму вазда“. И што је за ову причу посебно значајно „наособито у вријеме када је светопочивши отац архимандрит (Инокентије) Дабовић приносио славне науке из Русије“.

Име Јовановог стрица Николе може се наћи међу члановима управе Словенске читаонице (1869.) а многи знаменити Бокељи били су чланови Српско-црногорског литерарног и добротворног друштва, основаног 1880. године. Кринка Видаковић открива да је први Србин, уредник српских новина у Америци, био Ђеловић из Рисна, први уредници српских листова Срби из Боке Божо Гопчевић, Шпиро и Крсто Радуловић и Вељко Радојевић, први учитељ у првој српској школи у САД Вељко Радојевић, први српски сенатор Греговић из Паштровића, најзад и први српски монах и црквени великодостојник архимандрит Севастијан Дабовић.

У дому Србина из Боке Петра Секуловића руски свештеник Николај Ковригин и ђакон Василиј Шишкин служили су литургију. Јован односно Џо Дабовић имао је тада пет година и доцније се сећао те литургије на коју га је водила мајка.

„Сећам се прве литургије на коју сам отишао с мајком. Требало је дуго ходати прашњавим путевима, а киша је немилосрдно падала. Морали смо прећи неки јарак преко којег је била постављена даска, а онда смо коначно стигли до малог дома-цркве. Била је то у ствари једна подељена просторија преобраћена у цркву. У једном углу био је сточић уместо олтара. На зидовима су стајале две иконе, Христа и Богородице. Обреду је присуствовало двадесетак људи. Кад је дошао тренутак причешћа, мој старији брат је пришао свештенику, а мени нису дозволили јер сам био мало дете. Ово треба да објасним. Западни Срби, Далматинци и још неки не приносе малу децу на свето причешће. Свештенство на неким местима до дан данас није успело да обнови православни обичај да се деци даје причест. Свештеник Ковригин морао је да оде у Ситку тога лета, али се вратио почетком 1869. Овог пута је повео са собом породицу и остао код нас као стални свештеник. Парохијани су му обезбедили пространу кућу опремљену новим намештајем на Гринич улици број 516. У холу ове куће успостављена је привремена црква, без олтара. Сећам се ове куће-цркве, где сам се први пут исповедио и причестио. Током обреда су три одрасле ћерке конзула Клинковстрома (православне попут њихове мајке) љупко певале црквене песме. Јоаким Ћуда читао је псалме“.

Јован је одбио понуде многих Срба и Руса да у 18. години узме свештенички чин, остао је до краја живота монах и као мисионар је пропутовао готово цео свет.

„Године 1915. довезао сам се железницом из Санта Фе у Сан Франциско – пише у свом сећању на архимандрита Севастијана у „Политици“ од 12. јануара 1941. Николај Велимировић. „На станици приступио ми је један средовечан свештеник и представио ми се: - Ја сам архимандрит Севастијан Дабовић. – А, ви сте тај велики хришћански мисионар, о коме ми је господин Чеда Мијатовић причао у Лондону 1908. године, после анексије Босне и Херцеговине... Он се доброћудно осмехнуо.

Такав је увек био: Сама доброћудност, кроткост, тихост, и трпељивост. Такав је остао до смрти... Ко би тада могао слутити да ћу ја као епископ жички опојати и сахранити тога српског мисионара, у манастиру Жичи 1940. године“.

Истакнуто место архимандрит Севастијан Дабовић заузима у „Историји Српске православне цркве у Америци и Канади, 1891-1941“ (Каленић, Крагујевац 1994.) коју је написао Сава Вуковић, епископ шумадијски. У време кад су му се родитељи доселили у Америку, тамо није било ни једног српског свештеника ни монаха, само неколико руских и грчких духовних лица. Дакле, Севастијан је први и једини Србин рођен у Америци који се замонашио. Чекао је пуних двадесет година да га Српска православна црква у Србији, Црној Гори и Војводини именује за начелника Српске духовне мисије у Америци. Био је главни и кроз деценије једини тумач православне вере и цркве пред Американцима, увек тражени и жељени говорник и предавач на безбројним религиозним скуповима по Америци, наглашава Николај Велимировић.

Крстарио је Америком и Канадом, више пута посећивао Русију и Јапан, Антиохију, Јерусалим и Цариград, посетио је митрополита Митрофана Бана на Цетињу, петнаест пута препловио је Атлантски и више пута Тихи океан, крштавао је Ескиме на Аљасци (поклонио им два Јеванђеља на њиховом језику) и подигао у Дагласу на Аљасци две српске цркве од којих је једна посећена Светом Сави. Боравио је и мисионарио на Алеутским острвима. Плеће Калоша или Клинкаита покрестио је после узалудних покушаја руске мисије. Прву српску цркву подигао је у Дексонну (Калифорнија) и посветио је светом Сави. Заслужује да се подсети да су звона за ову прву српску цркву у Америци поклонили православни Индијанци са Аљаске.

О цркви светог Саве у Дагласу (Аљаска), чија је градња почела 1902. године, Севастијан Дабовић писао је Управи Северно америчке епархије у Њујорку, 2. децембра 1915. године:

„Моји кумови од Индијаца – Колоштоени Иван Хљантич, Павел Катљејан и други, предузевши пут у тада врло незнатно местанце, сада

солидни град Јуно, по нашем нарочитом упутству они (и други наши парохијани) су сејали Реч и ширили Православље – а последица тога је садашња Светониколајевска црква у Цуно.

Затим будући благочиниј (архијерејски намесник) у чину игумана, ја сам са народом подигао и заједно с јеромонахом Антонијем (Дешкевич-Корибут) и свешт. А. Јарошевичем осветио храм св. Саве у Дагласу, Аљаска.“

Познати црногорски гуслар Перун Перуновић посетио је Даглас 1928. године и о томе оставио сведочанство, наравно, у десетерцу. Перуновић детаљно описује повељу цркве св. Саве у златном оквиру. Висила је на зиду попут иконе и на њој су стајали потписи свих 285 чланова црквене општине и три свештеника на челу са Севастијаном Дабовићем.

Перуновић је два натписа пропратио стиховима у свом, народном стилу. У првом је нагласио потребу верника „у овоме свијету далекоме“ да „имена своја биљежимо“ и на тај начин очувају свој духовни и национални идентитет.

Готово пророчки је обележио оно што ће доћи:

„Сви са слогом овом подигосмо,
Ал не знамо шта идућа љета,
Носе оним што остају овдје“.

Рудник Тредвел у Дагласу су 1906. почели да потресају штрајкови и довели до подела и дубоког раздора међу нашим људима. Десет година доцније поплава је у руднику подавила многе рударе наше крви, након чега је рудник затворен. Потом се десио пожар, па је рудник у Дагласу затворен, након што је цео град практично уништен. Како су наши људи дошли у Даглас, тако су и отишли, а 1928, кад је Перун Перуновић посетио Даглас, овде више није било Срба.

„Црква је остала као сведочанство о њиховом православљу, родољубљу и судбини. Остао је да је чува један Бокел, католичке вероисповести, а повремено су је посећивали Срби насељени у Ђуну, насељу с друге стране залива. Када је један српски свештеник из Калифорније тражио од њих да му уступе црквене књиге из напуштене цркве у Дагласу, ови су му одговорили опет у десетерцу“ пише Кринка Видаковић у својој књизи и цитира гуслара Перуновића:

„Ако јесте Даглас изгорео,
Није наша самодрежа црква,
Но се држи тврда поуздана,
Ка Савина у крај мора слана
И никада опушћети неће“.

Владика Николај Велимировић, који је упознао Савину и архимандрита Севастијана Дабовића, овако описује првог српског свештеника у Америци:

„Онизак и мршав, вазда болешљив и сиромашан...Ко би рекао да је овај неизгледни човек био такво моћно оружје у рукама Божјим? И то кроз више од пола столећа. Али где Бог хоће да се Он види, мање се види човек“.

А писао је и следеће: „Последњих десет година архимандрит Севастијан провео је у нашој земљи. Потуцао се, сиромах, од манастира до манастира, тражећи свуда да нешто користи цркви...Многи наши грађани вређали су га и понижавали, јер нису знали дела његова и заслуге његове, него су судили на око по његовом старачком изгледу“.

Зашто су га понижавали, о томе владика Николај не пише.

Приволео се светосавској Жичи.

„Пожелео је сунце сунчане Боке. Вукла га је жеља у прадедовски крај. Сви смо га од тог одвраћали, јер смо видели да му се крај приближује. Али он је остао упоран. И опет отац Јелисеј притекао му је у помоћ из превелике љубави и отпратио га у Херцег Нови. После неколико дана он нареди да га одмах врате у Жичу...Довели су га изнурена, но при чистој свести. Крајем новембра сусрео сам се с њим последњи пут, и то ме је дубоко гануло...Пришао сам самртнику, помиловао га по светлом и интелигентном челу и упитао:

- Да ли још штогод желите, оче архимандрите?

- Ништа осим царства небеског.

То су биле његове последње речи.

Тачно у 12 сати тога дана, 30. новембра, предао је душу своју Богу у Светосавској Жичи отац Севастијан, највећи мисионар, Србин модерног времена, мисионар светског стила и светског значаја. Колико је он био поштован, доказ је што је његовој сахрани присуствовао амерички конзул са госпођом из Београда, са великим и скупоценим венцем америчког посланика г. Лена. Покојник је био и до смрти остао америчански грађанин и поданик“.

На гробу у Жичи архимандрит Севастијан Дабовић се наводи као „први амерички Српско-православни апостол рођен у САД“.

Један од ретких савременика који је имао прилику да служи Богу заједно с оцем Севастијаном је Милисав Радосављевић из Лелића код Ваљева, у монаштву архимандрит Јован, на служби у Владичанском двору у Новом Саду. Из родних Лелића, као 11-годишњак, дошао је у Жичу 1938. године. По сећању архимандрита Јована, Севастијан Дабовић је у Жичу дошао 1939. године.

- Сећам се архимандрита Севастијан, увек је био скромно одевен, али је из њега зрачила извесна достојанственост – причао је, почетком 2011. године, архимандрит Јован Радосављевић. – Био сам у то време дечак, доносио сам му воду са оближњег извора. Било нас је доста дечака

који смо учили у Жичи. Отац Севастијан је живео скромно, у једној собици. Имао је два кофера, то је била сва његова имовина. Пре упокојења 1940. посетио је завичај својих родитеља, боравио је у манастиру Бања код Рисна.

Веродостојни подаци говоре да су његови родитељи из села Сасовића, повише Зеленике, надомак манастира Савина. Дабовићи су у Боку дошли из Херцеговине пре више од три столећа, има их не само у Сасовићима, него и у Бијелој, Морињу, Херцег Новом и другим местима Боке. Монах Јован Радосављевић се не сећа да је архимандрит Севастијан причао о свом пореклу из Сасовића. Остаје и даље без одговора питање да ли је посетио кућу својих родитеља.

Осим цркве св. Саве у Џексону, отац Севастијан био је „директно одговоран“ (управо тако пише у једном од бројних текстова о овом истакнутом Србину пореклом из Боке Которске) за цркву св. Саве на Аљасци, српским црквама у Чикагу, Лос Анђелесу и Тексасу.

Иако рођен на подручју енглеског језика, отац Севастијан је у својој породици одлично научио српски. О томе сведочи његова „Бесједа“ одржана на Велики петак 1898. године у цркви Светог Саве у Џексону, првој српско-православној цркви на територији САД, за чије подизање је Севастијан Дабовић најзаслужнији. Његову „Бесједу“ преноси лист „Просвјета“ са Цетиња у броју од јуна месеца исте године.

„Православни Хришћани! Ја видим да сте дошли на погреб. Ево лежи пред вама мртавац. Плачите над мртавцем. Плачите, но више о себи и својим, него ли о њему, јер је Божанствени Мртавац. Због наше промјенљивости и смртности највишињи обукао се у наше човјечанство. Бесмртни није се уклонио из незаконскијех руку зликоваца, који су га предали на позорну разбојничку смрт на крсту, да само сачувају још за некоје вријеме од напасти своја неправедна поступања. Најсилнији се склони да подигне слабога човјека.. Најбогатији дародавалац посјетио је нашу сиромаштину. По томе хоћемо ли се радовати? Ако смо озбиљно благодарни, можемо се радовати. Ако страдамо, када цијела природа плаче за ране, за срамоту нанесену њеноме Великом Творцу, весело ћемо и ми васкрснути са Христом. Овај Божанствени страдалац учио је нелицемјерној правди, најстрожијој чистоћи у свему и свеопроштајној љубави. Извршавамо ли ми тако? Замучени Спаситељ наш, да се ми спасемо, наставаљао је да се не гони, ни мучи, ни убија, да се не чини блуд, ни прељуба, крађа, пјанство, завист, лажно свједочанство, нит да се говоре празне ријечи. Јесмо ли ми вјерни своме Учитељу, који све види и све зна? Овај разапети пророк, овај свети првосвештеник, овај моћни цар дао је себе свецијело нашем човјечјем роду. Он се сам молио и учио је, да се и ми молимо Богу. Он је постио сам и учио да и ми постимо. Он – јединород-

ни у Оца Сведржитеља – покораво се земаљској власти, почитовао је своју родитељицу по тијелу и њена обручника, а његовог питатеља у дјетињству. Он се строго држао закона, био је пажљив и скроман према старијима, и најмилостивији према млађијема и слабијима. О Хришћани, јесмо ли усрдни у молитви? Јесмо ли тврди у посту? Јесмо ли достојни великога имена, у којему смо крштени? Не, на жалост, нијесмо! Сада, шта ћемо? Ако се не покајемо, ако се не исправимо, ако не живимо, како његова црква заповиједа, ми ћемо се упропастити и доћи у вјечну погибао. Ми ћемо бити одговорни за страдање и за смрт Сина Божијега, који их је и поднио за нас!

Госпoде Исусе Христe! Ти који ублажаваш сиромашње духом, и оне који плачу, и понизне, милостиве, чисте срцем, миротворце, и оне који претрпе рђаву ријеч, прогонство и муку за службу Теби, Ти који одијеваш небо облацима, Ти који су узео из земље наше тијело и саопштио њему небеско диханије тако – да смо створени по подобију Твојем, шта си заслужио од нас смртнијех и грешнијех? Да ли љубав? Ну та празна ријеч, када није оправдана дјелима нашијем. Да ли раскајање, у којему опет обратили бисмо се теби? Ну гдје су православни, да се исповиједају? Колико их се освештају у својим тајнама? А они мали број – кају ли се искрено? Од велике жалости роне ли сузе?

Спаситељу, Блаже! О красна добродјетели наша! Није се нашао ондје Никодим, да би спуштио с крста Твоје мртво и голо тијело! Нема у овом друштву Јосифа, да купи плаштаницу и да те положи у нови гроб. Гдје је Јован, који је узео Твоју Матер, да јој служи по Твом одласку, да би сада бар овај храм, посвећени, Теби, погледао и држао ово свето мјесто у реду и чистоћи. Жене овдашњих обитељи не иду за Тобом и не послуживају као некада Мирносице. И не говорећи о Твојим служитељима и њиховој потреби, овдје нијесу Ти донијели, да би се Ти и најмање под зеленим лишћем вијенца охладио на Твом тешком крсту! Нема у цркви ниједан Хришћанин, који би, пошто би се одрекао тебе, опет се обратио као Петар у грком плачу – да остане вјеран до гроба.

О Боже праведни, не осуди нас неправеднике! Амин“.

Ова беседа, достојна надахнућа једног Николаја Велимировића, плени уз духовну снагу и прелепим српским језиком ијекавског („бокељског“) изговора, онога који је толико одушевио Вука Караџића. Дивљење и поштовање заслужују Илија и Јелена Дабовић који су свог сина у далекој Америци задојили нашим прелепим језиком. Остаје само да се замисли како су ове узвишене речи одјекивале у храму Светог Саве у Цексону пред окупљеним православним Србима из Боке, који су тада добро знали да се никада неће вратити у родни крај и којем је само српски језик и православна духовност чинила мост са завичајем.

Севастивијан Дабовић први пут је посетио Чикаго 1893. који је те године био домаћин Колумбијске међународне изложбе. Покушао је да оснује српску парохију у овом граду, али је у Чикагу упознао „једва двадесетак Срба“.

У писму свештенику Петру Стијачићу, Дабовић је описао ову значајну посету.

„Моја прва посета Чикагу била је 1893.г. Тада сам провео у Чикагу са руским митрополитом Николајем десет дана, помажући му за време велике и славне Колумбијске изложбе. У то време нисам нашао у Чикагу ни двадесетак наших људи. Једва који од њих да је данас остао.

Други пут сам дошао у Чикаго 1903. г. Онда су наши били на броју јаки. Бавио сам се међу њима недељу дана.

Трећи пут дошао сам 1904. г. на пролазу за Филадельфију, и задржао се две недеље.

Четврти пут сам дошао сасвим са мојим Србљаком у Чикаго у јуну 1905. г. као самостални начелник Српске духовне мисије и парох за Чикаго. Том приликом одслужио сам прву литургију у најмљеној дворани на Милвоки Авенији, где је било око двеста особа, без жена и дјеце. Основали смо одбор који је званично легитимисан и у исти су ушли следећи: Иван Вучетић, Саво Јакшић, Аћим Лугоња, Раде Лазаревић, Јово Вицо и Мило Даниловић. За неколико дана нашли смо место за нову цркву, а то је био број 8, ондашњи Фаулер стрит, на ћошку Евергрин, преко Вилкер Парка. Дали смо хиљаду долара капаре (коју је по казивању одборника прво положио Аћим Лугоња). Остатак од шест и по хиљада долара с интересом, остало је да исплаћујемо. Одмах смо импровизирали од визитне особе капелу, направили иконостас, на кућу подигли крст, и све то смо свршили за неколико дана. Прву службу смо одслужили и цркву посветили Васкресенију Христову. То је било 4. јула 1905. године.

Покојни Станко Станишић (који је имао само једну руку) дотирао је лепу, прилично велику икону Христовог ускрснућа, урамљену у златни рам, док је његова жена обезбедила завесу за олтарске двери“.

Исте године Руска православна црква у Америци поставила је Севастивијана Дабовића на чело Српске духовне мисије.

Прилог за подизање цркве Вазнесења Христовог у Чикагу дао је Иван Паландачић, чувени издавач српских новина и часописа, рођен на Росама у Луштици. И не само прилог. Својом имовином гарантовао је исплату дуга. Заслужује достојно место међу донаторима и Американац Чарлс Крејн, оснивач катедре за славистику Универзитета у Чикагу. Кад је посетио прву српску цркву у Чикагу вредне дарове приложио је и руски епископ Тихон. Први Срби који су се населили у Чикагу (1870.) били су Бокељи. „Господин Иван Паландачић је поносно улазио у згра-

ду у чикашкој улици Саут Кларк на којој је писало „Паландецкс публисхинг хаус“ Та некад чувена кућа штампала је сваке године календар Петар Велики“ пише Мило Глигоријевић у књизи „Емигранти“.

Милена Шотра-Гађиновић у „Виђењима“ (1990.) сећа се сусрета с архимандритом Дабовићем почетком тридесетих година прошлог века у Америци „тада стогодишњаком“, што је, наравно, претеривање, јер је архимандрит имао тада мање од 70 година. Она такође наводи писање „Пастирске речи“ из 1906. у којој се хвали Дабовић што је успео да придобије Михајла Пупина за помоћ српској цркви у Америци. И да је за жалити ако Дабовић, као толико заслужено лице, не постане први српски епископ у Америци.

Севастијан Дабовић није се бавио само црквеним пословима. За потребе Департмана статистике у Вашингтону радио је попис православних верника свих народности на територији САД. У Њујорку је 1917. отворио први биро за информације. А приликом крунисања краља Петра, пренео му је честитке Срба у Америци, на које је Краљ телеграмом одговорио: “Хвала американским Србима“. Посмртни остаци архимандрита Севастијана Дабовића пренете су 2007. године из манастира Жиче у цркву светог Саве у Џексону, САД, прву цркву коју је уз помоћ православних верника и једног родољубивог католика подигао давне 1894. године.

Једна издавачка кућа у Лос Анђелесу данас носи име Севастијана Дабовића.

ИЗВОРИ ЗА ТЕКСТ О АРХИМАНДРИТУ СЕВАСТИЈАНУ

1. Сава Вуковић, епископ шумадијски: Историја српске православне цркве у Америци (1891-1941) (Крагујевац, 99.)
2. Кринка Видаковић Петров: Срби у Америци и њихова периодика (књига прва), Београд 2007. Институт за књижевност и уметност, 2007.
3. Николај Велимировић: Текст у „Политици“ од 12. јануара 1941, in *memoriam* архимандриту Дабовићу
4. Сава Накићеновић: Бока: антропогеографска студија, Херцег-Нови: Одбор за прославу 600. годишњице оснивања Херцег-Новог у сарадњи са Архивом Херцег-Новог, 1982.
5. Нико Луковић: Бока Которска, Цетиње: Народна књига, 1951.
6. Етеровић Адам: Више чланака о Србима у Америци
7. Просвјета: лист за цркву и школу, св. 6, год. 9, стр. 1: Проповјед архимандрита Дабовића
8. Дејан Медаковић: Манастир Савина: Велика црква, ризница, рукописи, Београд: Филозофски факултет, 1978.

ГРАБА

Горан КОМАР

ПРИЛОГ ИСТОРИЈИ ЦРКВЕ СВ. ПЕТКЕ – СВ. АНЕ НА САВИНИ

Кључне ријечи: Црква св. Петка, црква св. Ана, Кувелић Миха, Херцег-Нови, Савина.

Сажетак:

Овим прилогом пружа се транслитерација (савременим писмом) двије исправе ћириличне Државног архива Дубровник из 1676. године у којима се помиње црква св. Петке на Савини која се током периода млетачке управе у Херцег – Новом помиње са двојном именом посветом: св. Петка-св. Ана.

Ћирилична документа које овдје пружам чувају се у Државном архиву Дубровник. Настала су седам година послје завршетка великог млетачко-турског рата познатог као Кандијски рат, а девет година након великог земљотреса који је јако оштетио Нови и срушио Дубровник. Документа представљају извештаје Дубровчанина Миха Кувелића, који је, становао на Топлој, и слао детаљна обавјештења дубровачкој влади о збивањима у граду, али и на много ширим просторима у рату и миру¹. У овим писмима, датираним 8. и 10. априла 1676. године, Кувелић најприје изражава забринутост због своје поште упућене у Дубровник, затим јавља о кретању и намјерама паше који долази у Нови. У Новоме, паша је затворио мајстора Миха који је поправљао цркву, да би, сам извршио њену инспекцију, у коју је ушао ударивши претходно три пута штапом у врата а затим, својеручно утврдио димензије. Паша поступа по “гласу” да је овај мајстор из Рима за градњу цркве примио двије хиља-

---

¹ Горан Комар, Ћирилична документа Дубровачког архива. Прилози историји тремеђе Дубровника, Требиња и Новог (1504-1785), Херцег-Нови, 2010; Исти, Писма Миха Кувелића дубровачкој влади. Кандијски рат (1645- 1699), Херцег-Нови, 2010. Исти, Ћирилична документа Дубровачког архива. Прилози историји тремеђе Дубровника, Требиња и Новог (1504-1785), друго допуњено издање, Херцег-Нови, 2011, 347 – 349.

де цекина. Писмо од 8. априла јасно одређује да је ријеч о цркви свете Петке.

Даље, својим извјештајима, Кувелјић разлаже прилике у граду.

Пружена документа свједоче да је у другој половини 17. вијека, за дуге турске управе, према писању католика Кувелјића, ова црква у Новоме сматрана за цркву посвећену Св. Петки. Свакако, касније, током 18. вијека, она се у документима которског и новског архива помиње са двојном посветом (S.S: Annae-Venerandae), како је и насловом истакнуто².

ДОКУМЕНТА

НОВИ, 10. април 1676

Михо Кувелјић кнезу и властели дубровачкој јавља о путу који ће паша одабрати када крене из Новог. Описује пашину инспекцију цркве у Новоме. Мештар Михо је ухапшен због цркве.

Много присвијетло и племенито и мудрој и сваке части и часне фале достојнијем господину кнезу и господи дубровачкој поклон и веле драго поздрављеније. А потом, вашег п(ресвијетлога). г(оспоцтва). примих почтовану књигу од 7. истога по којо(ј) разумјех да су моје све примљене, ултима од 5. истога. За то ми би драго чут. Ако је што ми заповједајући да стојим вижилант за авизати вас поспјешно прије три дни, нег се паша дигне и авизат вас који ће пут узет да знате и остале ствари потребне. Зато што бивши било потребно нијесам ни помањко поспјешно авизати в(аше). п(ресвијетло). г(оспоцтво). како је овди речени паша дошо з двије

² Историја Црне Горе 3/1, 1975, 591, 600 /М. Васић/; Олга Зиројевић, Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683. године, Београд, 1984, 162, 163; Историја Црне Горе 2/2, 1970, 442 /В. Ђурић/; Marko Vego, Patarenstvo u Hercegovini u svijetlu arheoloških spomenika, GZMS VIII, Sarajevo, 1963, 207; М. Црнић Пејовић, Неки подаци о сакралним споменицима културе у херцеговској општини од краја XVII вијека до данас, Бока 18, Херцег – Нови, 1986, 164; Саво Накићеновић, Бока, изд. ЦИД Подгорица, 199, 322, доносећи по Шематизму которске дијачезе из 1909. године; Томо К. Поповић, Херцег-Нови. Историјске биљешке, књ. прва, 1382-1797, Херцег-Нови, 1924, 64, 86, 110; Anita Mažibradić, Jedan arhivski dokument o crkvi sv. Ane u Herceg-Novome, Boка, 24, Herceg-Novi, 2004, 265-273; Boris Dabović, Jedna hercegovačka grobnica, Boка 23, Херцег-Нови, 2003, 205-209; Анита Мажибрадић, Зорица Чубровић, Породица Никићијевић у 18. вијеку, Бока 30, Херцег-Нови, 2010, 159,

моје од 7. и од 8. истога на које жудим имати одговор да знам да су на здравје капитале и да ми ће што заповидјет. Које с велицијем страхом и перикулом посиљајући. А како од истине узнат будем када ће се дизат, настојаћу поспјешно авизати в(аше). п(ресвијетло). г(оспоцтво). за њихово владање. Од кога како дође послиједња почтована књига турски писана за реченога пашу у којој пишући му како пофалио ви се господин Мароје његовом добротом и да чујући да бивши ухитио Вука Тодорића с Зубаца кога му припоручујући овди находећи се с реченијех Зубаца Дурмиш Бећир Агић који менацајући нека паша погуби реченога Вука. Ма како се одмакне чуће се која ће се за њега освета по Марцинами чинити. Који је шура Радулића Кнежева из (З)аљути. Мада речени паша кћаше поћ на Грахово тефтишити Граховљане и Ришњане који заједно с Царногорци иду на штете дубровачке. Инако бјеше ствар, а сада хоће да један за свијех плати с кога веће ће се посен сега зла чинит. И зато хотио сам од свега авизати в(аше). п(ресвијетло). г(оспоцтво). за њихово владање. **Које што авизах за мештра Миха да га речени паша ухапси поради царкве, за њу му је зађевицу нашо, него како је глас да му је из Рима дошло за двије тисуће цекина. Који паша сам се дења поћ гледат речену царкву и удри у врата штапом три пута и чини отворит је. И унутра у царкву уљезе и стимава и мјери, а не кће да пошље како његова ћехају, али кога другога од његовијех поглавица. Толико је зла печа меса и изијеша.** И који паша то парва данаска диван чини на кому аге новске зло азаглаиса и находећ им парву зађевицу да му нијесу кћели бујурунтије и тат учинити кад их је на Билећу зазвао, како му ту нијесу дошли чинећи кади(ј)и новскому парво то да му усичилати. Друго, како су злочинци бир и Новљани сви хаси и зли које кадија тога ништа не кће да сичилати говорећи му јер не бивши по суду. Тада на кдију скочи и пође се обзират око себе за похитит се зашто удрит га. Сичиле му раздрије, њега опсова и изћера изван. На аге опет праште, јесу пет дана говорећи да сам дошо јокламе не чините. Одговарају му, и ми гледамо ка(д) ћеш заповидјет. Пође им злиће искат, да му даду Теха Беливојводића со осталијем злочинци, или, ако ми их не дате, свијех вас ћу аге арз учинит и овди стат чекат докле ми заповјед дође. И који Техо, како бивши мали ћехаја диздара горњеградскога чини га ухапсит докле му даа Теха у руке. А Техо бивши шкинфо. Коју ствар до за(ј)утра остави опет диван учинити веће се не зна што ће слиједит. И отоле з дивана диже се, пође у Горњу кулу у велики каштио загледат хазну и лумбарде како стоје ичи спарат једну печу кад уљезе у кулу. У тому дођоше Ришњани Бего Хачиагић и ш њим и главе од кнезова никшићскијех поп Вукашин Пеја Гавриловића з два кнеза који су дошли на вјеру пашину коју им је д(а)о Хасан ефендија Котлић и у кога на конак дођоше. Веће се не

зна како ће остати од угођаја. И зато и од свега све потанко авизавам в(аше). п(ресвијетло). г(оспоцтво). за њихово владање. У толико пака дозивље ме потајно ваш пријатељ и нареди ми да ви присвијетло госпоцтво од његове стране поздравим веле драго молећи се сарчано они обичајни цвијет који му давате да му га сада у ову потребу пошљете. С којом су при реченому паши и у готову зашто како од њих ага пита по четири кумаша. Хоће му у готову дават за на(ј)мање се пасат. И тако ви се моли сарчано да му ту љубав учините и без одмака у диље пошљете. Зашто велећи, пријатељ пријатељу се у потреби гледа. Зашто што сам и ја јаки не кратим се бит им на служби које нећу ни у напридак помањкати ако Бог да. И које чека с великом пожудом и зато како ми је наредио, тако исто авизавам в(аше). п(ресвијетло). г(оспоцтво). за њихово владање. И чекам у диље одговор што ми ће заповидјет да му могу одговорит. И велећи ми, видиш што се чини, очи отвори како књиге посиљаш и у књигама не ста(в)ља(ј) моје име него пријатељ. И зато исто авизавам. И што сам јаки остајући ви свакако на служби, али у велику страху. Не друго. Господин Бог ви веселио и у госпоцтву уздаржо.-
 Ја ви слуга поднижена Михо Кувелић писах на заповјед.

Из Нового. на. 10. априла. 1676.

Državni arhiv Dubrovnik, Dipisi pisani ćirilicom XVII – XVIII vijek, Lettere de comandanti e capitani Turchi in serviano dalle limitrofe provincie Ottomane dall an. 1676 ad 1698, fo. 53, 1941, 19

НОВИ, 8. април 1676

Михо Кувелић кнезу и властели дубровачкој о метежу у новској администрацији поводом дубровачких молби. Оцјењује да је паша веома опасан. Дао је ухапсити и мештра Миха који је послјије земљотреса (1667) подигао цркву Св. Петке (на Савини). Паша пријети упоређујући се са Сејди Ахмет пашом: *“...кѣах обрайиий ѿасиѿ им на ѿоље конавоско и чи нио веће неѿо је Сејдија ѿрије.”*

Много присвијетло и племенито и мудрој и сваке части и часне фале достојнијем господину кнезу и господи дубровачкој поклон и веле драго поздрављеније. А потом, в(аше). п(ресвијетло). г(оспоцтво). авизавам данаска како вам дође почтована књига за пашу, коју јоште не пролегавши

фулмино је на њој у велике, пак се даде у колуру и својом је руком распечатива и озгори на њој што бјеше на печату ти честити град одпечати и на страну у оној колури одметну. А када је даде легат и чинит му је терчум Хасан ефендија кадија Котлић по којо(ј) разумијући што му пишући в(аше). п(ресвијетло). г(оспоцтво). да није знало да иде тада, сасма веће инфурја се и праска га стати с прошћењем, да му бале из уста скакаху говорећи како нијесу знали Корјенићи, ларго ли су и напријед бивши посло им књигу у нахију да идем. Али од мене нијесу тјели стиме учинити не чујући ли с којом с заповједи идем и тефтишим. Тако ми цареве главе ономадна сињора им да ми се тур прије не бјеше диго, кћах обратит паст им на поље конавоско и чинио веће него је Сејдија прије. Али ту мисо и јоште имам кад се одовле дигнем кондисат им на Конавле и стат два дни. А нека пођу на ме у диље на шићајет. Ни(ти) се бојим силиктара ни ћехаје везирова кога се бојим три човјека, цара и везира и Имра Хораге. А со овом сада заповједи којом идући ни од њих не имам толикога страха и арзих учиним једни каури и тат ме не учинише, али кад се дође на матарачију, да ви није посло како је адет. Тада речени Хасан ефендија приказа ви велико пријатељство. И поче вас скушавати вјеруј ми в(аше). п(ресвијетло). г(оспоцтво). веће него и у књизи писаше се. А у то и господин Омер ага диздар изручи га: Вјеруј господару да нијесу знали, изненади дође кадија и њима Ускарсење било на њихову Бајрам око кому су се били забавили. И они бег им се од њих је у граду нашо који би те чинио дочека барем со онијем ручком који тада сабаша мало и не хоћаше ви да ви ни на књигу одпише, него ли они двојица ријеше, разлог је господару да им одпишеш. И оно су једни бегови и харачари парви цареве, а скушају ти се и иштући те по адету стимат. Тада чини одписат ви. И ктијаше у колори с менецањем и фулманањем писат ви. У то рече Котлић: Немој им ти у колори писат, нека ћехаја им канчалијеру у колору пише. И када рече да вам ће на Конавлам два дни мусафир бит. Рече му диздар: Имају емре од честитога цара да не кондише им ни један паша у нахију. Праште на њега и тресо погледа га: Да ја царев један беглербегија нијесам ли? И тако менециајући да вам ће кондисати на речене Конавле и стат дви дни, и хоћје да тефтиши и ваше подложнике зашто би узо, авизају ме оне персоне да вам изађе веле Давучија за кога прочувам да овди има јоште стат и десет дана. И који и овијем агами дава злу вољу и забавља им на менестре које му посиљају. И не кћаше им их примат да не умоли се једна речени Котлић. Ово је један човјек да таки жесћи потље Сејдије није дошо. Један Челалија који хоћје да и јокламу чини и речене аге кроз нефере тефтиши и злочинце им иште и веће ствари чини да су сви сметени. Али не хоће јоште ништа да чини чекајући Ришњане з динари што су се погодили како сам авизо на 7. истога. А и

из Никшића чека главе од кнезова да дођу и ш њим овди виду. И како то доспије овди ће почет. **Него што мештра Миха чини ухапсит кроз царкву Свету Петку од трешње што је је (!) с царковнијем понаправио. Хоће да њу обали, а њега оглоби да ни о чем не остане.** А и ја ви се слуга бојим и умирем од страха имајући веле непријатеља да не реку: Ови књиге у Дубровник пасава и од свега акужава за не наварћ ми какву аванију те не знам дје сам. Него ако ме Господин Бог и Блажена Госпа сачува од непријатеља. А ћехаја пашин реко је агами: Виђајте за пашу сваки вас по четири кумаша. Који смели су се и говоре му да то не могу дат. У толико, мати онога варошанина кога Виталјани у Виталјени убише минута годишта хође да изађе прид пашу да иште сина и карвнике сповје(да) ко су. И зато сам авизо реченога диздара, којој жени поручио је по његову чаушу с менецањем: Ако изађеш, чини те ћу (!) у харарте у море варћ. Такодјер су јо(ј) и речене персоне говориле да она парва не чини те тужбе мимо остале јер послје неће ти мирно бит. И зато и од свега све потанко авизавам в(аше). п(ресвијетло). г(оспоцтво). за њихово владање. У толико пака авизавам како паша одписа ви књиге. Посиља по ме(не) речени Хасан ефендија Котлић и наређује ми да ви присвијетло госпоцтво поздравим в(еле). д(раго). од његове стране. И пишем ви што чини за ви (!) и да ће и у напредак, ма нека и они мене познаду, и хођју докле сам овди. А како ја за њих будем, познаће моје пријатељство. Зато, како ми је наредио, тако исто авизавам в(аше). п(реузвишено). г(оспоцтво). за њихово владање и за које чекам одговор што ми ће заповидјет да му могу одговорит, јере ми је таку наредбу дао. Који Котлић бивши при реченому паши хеден килан кога паша од себе не одјељује, него је ш њим до по ноћи. И за то жудим од свега авизати в(аше). п(ресвијетло). г(оспоцтво). за њихово владање. И кому што сам јаки, остајући свакако на служби и књиге с велицијем страхом посиљам, куда их посиљам, по Жвињани које село конфина с Виталјеном у кому селу не мањка паши(ни)јех људи. По јемек (!) идући и такодјер их се свудје с оне стране до Пријевора находи. А сада ми куријери дуплу плату ишту, јер да сада ризикају. И чекам одговор на парве моје и на ову што ми ће заповидјет. Не друго. Господин Бог ви веселио и у госпоцтву уздаржо.- Ја ви слуга поднижена Михо Кувелјић писах на заповјед.

Из Новога на. 8. априла. 1676.

Исто, 18

Лекѿор
Слободанка Песторић

Превод резимеа
Соња Ракић

Тираж
500 примјерака

Штампа
„Графичар“ Ужице

CIP – Каталогизација у публикацији
Централна народна библиотека Црне Горе, Цетиње

008

Бока : зборник радова из науке, културе и
умјетности / главни и одговорни уредник Веселин
Песторић. – Бр. 1 (1969) - . – Херцег-Нови
(Трг Херцег Стјепана 6) : Градска библиотека и
читаоница, 1969 – (Ужице : Графичар). – 23 cm

Годишње.

ISSN 0350-7769 – Бока (Херцег-Нови)

COBISS.CG-ID 7761922

---

*Редакција задржава сва ѿрава редакѿуре ѿекѿова, наслова,
међунаслова и ѿехничког уређења ѿримљеног маѿеријала. Рукоѿиси се
не враћају и не хонораришу.*

Прештампавање из часоѿиса дозвољено уз навођење извора.

ИСПРАВКА ЗА БР. 30

У раду ЈЕДАН ЗАБОРАВЉЕНИ ЧАСОПИС Марије Црнић-Пејовић на стр. 70, 8. ред одозго стоји:

А. Вербицки по казивању Вере Бенуси, супруге сестрића А. Вербицког...

А треба: А. Вербицки, по казивању Вере Бенуси, супруге Тонћи Бенусија, сестрића супруге А. Вербицког